

Departament d'Antropologia Social. Universitat de Barcelona

Ramaderia, gestió col·lectiva i coneixement ecològic local

La dimensió política de les relacions ambientals a la
Vall de Boí

Lluís Ferrer i Pleguezuelos

Treball Final del Màster Oficial en Antropologia i Etnografia

2014-2016

Tutor: Oriol Beltran i Costa

maig del 2016

“It is of the essence of life that it does not begin here or end there, or connect a point of origin with a final destination, but rather that it keeps on going, finding a way through the myriad of things that form, persist and break up in its currents. Life, in short, is a movement of opening, not of closure.”

Tim Ingold

Agraïments

Ha passat força temps des que va començar aquesta caminada i arribat el punt on em trobo, caldria fer una pausa, asseure'm en alguna pedra d'aquí a prop i mirar endarrere per saber d'on vinc. Així, mentre deixo la motxilla i faig un cop d'ull al camí que m'ha portat fins aquí, penso que tot plegat ha estat com si el traç dels meus passos fossin les diverses etapes d'un sender de Gran Recorregut del Pirineu. Seria just, doncs, un agraïment a les diferents persones que m'han acompanyat en aquesta llarga caminada i alhora han contribuït a fer-la possible.

Gràcies al Dani Malet i a la Marta Sales, per brindar-me l'oportunitat de descobrir els encants de l'Antropologia, en aquella Lisboa ja llunyana, entre *cervejas* i *saudades*, quan Alfama era nostra, quan la vivíem nit i dia.

Al Pablo Domínguez, a la Milagros Barruti i a la Virginia Fons, professores del Departament d'Antropologia de la UAB que van confiar en mi i em van animar a continuar els estudis de Màster després d'acabar la Llicenciatura.

Moltes gràcies a José Àngel Terés del Servei de Prevenció d'Incendis, a la Meritxell Domingo del Departament d'Agricultura de Lleida i a Àngel Claveria, exdirector del Parc Nacional, pel seu suport i els seus coneixements. Un agraïment, també, a Josep Placència d'Envall i a Jordi Vinyas de Llavorsí, per il·luminar i dotar de sentit les qüestions jurídiques i històriques al voltant dels antics comunals. Al Pont de Suert, a la Iolanda Ferran del Departament d'Agricultura, a Joan Casimiro, a Eli Nadal i a Joan Ramon Piqué.

A la Vall de Boí, a Josep Mª Rispa, tècnic del Parc Nacional, li dec un agraïment etern per la seva dedicació i ajuda constant, per fer-me les coses més fàcils i pel seu entusiasme. Moltes gràcies al Jordi Vicente, del Centre de Documentació del Parc Nacional, per la seva bona disposició i els seus consells. Als agents rurals del Parc Nacional, especialment al Pep Gilibert pel seu interès i suport, i a la resta de treballadores de l'Oficina del Parc Nacional a Boí. A Rafael Franco de Boí, per facilitar-me alguns documents relacionats amb la història de la propietat de la vall.

Aquesta recerca no hagués estat possible sense les persones que han obert part de la seva vida a un estrany: tots els informants de la Vall de Boí que van dedicar el seu temps a les llargues entrevistes que els proposava. Vull agrair sincerament l'hospitalitat, la paciència, la generositat i la confiança que d'ells vaig rebre. M'he sentit un privilegiat per l'interès que van mostrar des d'un inici en la meva recerca, de poder gaudir en tot moment de la seva absoluta disponibilitat i de poder compartir una bona estona més enllà de la pura entrevista. Espero haver pogut retornar allò mateix que d'ells vaig rebre i espero, també, que hagi

sabut reflectir en aquest treball tot allò que em van mostrar. A Barruera, moltes gràcies a Cisco de Ca de Farrédavall, a Jordi de Ca de Carlà, a Fèlix de Ca de Jordana i a Antonio de Ca de Cunilla. A Boí, a Pep Gilabert, a Lluís i Javier de Ca de Tenda, a Juanito de Ca de Sastre i a Manel de Ca de Sília. A Cardet, a Ramon de Ca de Farré. A Còll, a Abel de Ca de Peiró. A Durro, un agraïment especial a Jordi de Ca de Puyol per la seva bona acollida, a Josep de Ca de Morera, a Josep de Ca de Garbot i a Ramon de Ca de Vicenç. A Erill, a Ramon i Eric de Ca d'Alguaire i a Josep M^a de Ca de Joanamat. A Saraís, a Joan de Ca d'Arnelló. A Taüll,estic especialment agraït a Daniel de Ca de Moneny i Àngel de Ca de Bellita per obrir-me les portes de casa seva, dedicar-me un temps preciós que no puc oblidar i per fer-me sentir una mica més *antropòleg*. Moltes gràcies, també, a Juanito i Sergi de Ca de Maria, i a Pepito i Ivan de Ca de Baró.

Una abraçada als companys de Ca de Gallisca de Taüll, a l'Anabel, a l'Erta, al Marc i al Matthieu. Gràcies per fer-me sentir com a casa, per fer que la convivència fos fàcil i fer-ho amb un somriure, per les vetllades de batucada i les sortides d'esquí de muntanya.

A totes les persones anònimes que van aturar el seu cotxe mentre feia dit carretera amunt i carretera avall, de Taüll al Pont de Suert o viceversa. Gràcies per confiar en un autoestopista *atípic*, carregat amb motxilles i bosses del supermercat, que els preguntava sobre temps pretèrits.

A la meva família, al meu pare, a la meva mare i al meu germà. Gràcies pel vostre exemple i per ensenyar-me a estimar les muntanyes.

Finalment, *last but not least*, em sento especialment en deute amb l'Oriol Beltran, pel seu mestratge, la seva dedicació absoluta, els seus ànims i la seva càlida i atenta tutorització. Per acompanyar-me en la solitud d'aquest llarg recorregut pirinenc, malgrat les meves anades i vingudes, els meus dubtes inicials i les previsibles urgències finals.

Índex

1. Introducció. La Vall de Boí: relacions entre societat i entorn.....	6
1.1. Primers interrogants. Aproximació a l'objecte d'estudi.....	7
1.2. La teoria com a fonament. Conceptes claus i temàtiques d'estudi.....	9
1.3. Objectius de la recerca. Estructura i continguts del text	18
1.4. Aspectes metodològics. Les particularitats del camp i les fonts	20
2. El context socioambiental de la Vall de Boí.....	26
2.1. El medi físic: l'alta muntanya.....	26
2.2. El context socioeconòmic.....	30
2.3. Les grans transformacions del s. XX.....	32
3. Evolució i perspectives de futur d'una vall ramadera.....	40
3.1. Les beceroles: la casa i l'organització col·lectiva dels recursos	41
3.2. Desplaçament i recria, dues activitats centrals a la primera meitat del s. XX.....	45
3.3. La transició cap a les estratègies productives de la ramaderia actual	51
3.4. Mirant el present, plantejant escenaris de futur	62
4. La gestió col·lectiva de les pastures. Política i ecologia.....	71
4.1. Pobles, drets de pastura i propietat: els comunals <i>modernitzats</i>	71
4.2. De quan el <i>banit</i> i les <i>boigues</i> : l'ordenació de l'espai pastoral	81
4.3. Canvi i continuïtat en les noves formes de regular el pasturatge	92
5. Processos ecosocials i coneixement ecològic local	98
5.1. Més enllà de la producció ramadera: aspectes ecològics i socials.....	98
5.2. Disminució de la càrrega ramadera i gestió del foc: l'avanç del bosc	101
5.3. L'apropiació col·lectiva de les <i>montanyes</i> i el coneixement ecològic local	107
6. Conclusions i línies d'investigació futures.....	116
Bibliografia	122
Annex.....	129

1. Introducció. La Vall de Boí: relacions entre societat i entorn

La valoració estètica dels paisatges de muntanya és un fenomen, relativament, recent a partir del qual s'entén la proliferació d'espais protegits i la valoració del medi ambient en les societats urbanes. Els paisatges pirinencs han assumit aquest nou rol en el marc d'una economia post industrial que converteix la natura en un recurs i en una mercaderia (Frigolé, 2012:178). La Vall de Boí condensa en un espai reduït una mostra àmplia de bona part dels elements que, directament o indirecta, han modelat històricament els paisatges del Pirineu:

“Aquesta tarda he decidit pujar al faro de Taiüll i arribar-me al Coll des Crenetes, situat a uns 1.920 metres. El camí surt a prop de casa, a tocar del restaurant El Caliu, passa per la granja de vaques de Baró i creua la carretera que porta a la urbanització del Pla de l'Ermita i a l'estació d'esquí de Boí-Taiüll. Una pujada relativament forta en ziga-zagues, entre prats que peixien un ramat d'egües, m'ha deixat a tocar dels prats del Solà, on el camí trenca a mà esquerra. El sender, ja més suau, passa sota la cabana del Solà de Múria, mig enrunada, i mena a les finques particulars de Torresplanes i al faro de Taiüll, resseguint, a trams, el camí antic. Allí és on s'encenen els rantiners i des d'on es corren cada any les falles (Patrimoni immaterial de la Humanitat) durant la festa major del poble, una nit de mitjans de juliol. El faro presideix tota la vall: a l'est, el Port de Rus i la Vall de Sant Martí, antic pas ramader cap a la Vall Fosca. Al sud-est, el Sello i l'estació d'esquí de Boí-Taiüll (a la Vall de Ginebrell). En primer terme, el Pla de l'Ermita, una urbanització d'hotels, apartaments i restaurants creada l'any 1989 i que forma part, juntament amb l'estació d'esquí, del complex Boí-Taiüll Resort. A sobre de l'Ermita de Sant Quirze, a l'altra banda del riu Sant Martí, a l'obac de Taiüll, encara es distingia la divisòria entre finques particulars treballades fins fa cinquanta anys, cobertes de matolls: les Coirilles, els Riberals i l'Esdiadiello (ara només se seguen els camps més propers al poble). Taiüll, des d'on jo era, quedava just per sota i hi destacaven els campanars de les esglésies romàniques (Patrimoni material de la Humanitat) de Sant Climent de Taiüll i Santa Maria de Taiüll. Davant meu, al sud, el Pinar (fruit de les repoblacions forestals de mitjans dels anys cinquanta) baixa fins a tocar del poble de Boí i del Pla de Barruera, on hi passa la Noguera de Tor, el riu que neix a la Presa de Cavallers. Allí, a Barruera, la vall s'obre i el riu enfila la seva sortida buscant els pantans de Cardet i Llesp, per anar a trobar la germana gran, la Noguera Ribagorçana. Des del faro, a l'oest veia l'esvelt Aüt, el poble d'Erill la Vall, les Bordes d'Erill i la Collada de Basco, una zona de pastura molt bona, on la minva de ramats ovins està accelerant l'avanç del bosc. Darrera meu, al nord, les finques particulars de Torresplanes sembrades en algun moment no gaire llunyà, encara conservaven els murs de pedra que les dividien. He continuat el camí que flanqueja per sota de la Canal de Serviola i la Canal del Goter, pujant suaument en direcció nord-oest fins arribar al Coll des Crenetes. Un cop dalt, a tocar de la frontera del Parc Nacional, s'albirava la carretera que porta al Balneari de Caldes de Boí i a la Presa de Cavallers, així com el camí que es dirigeix a Casanoves, i que els ramats d'ovelles seguien fins fa ben pocs anys per anar a les pastures comunals.”

Diari de camp, 5 de febrer del 2016

La gestió col·lectiva de les pastures i la ramaderia, les aigües termals d'un balneari, diversos pantans i centrals hidroelèctriques, el despoblament, una estació d'esquí, diverses figures de protecció ambiental i, darrerament, les declaracions de Patrimoni de la Humanitat són elements que (més o menys ordenats cronològicament, tot i que sovint de manera simultània) han configurat els paisatges actuals de la vall. Les pastures comunals i la ramaderia, per la llarga interacció entre les comunitats herbàcies i els ramats, prenen aquí una significació especial: els valors ecològics que pretenen conservar les actuals figures de protecció ambiental de la Vall de Boí tenen la seva base, en bona mesura, en el model de gestió pastoral que combina la ramaderia i les formes d'aprofitament col·lectiu de les pastures. La història de la vall ha estat lligada *des de temps immemorials* a la ramaderia. Els estudis arqueològics recents daten les primeres pràctiques agro-ramaderes en el Neolític antic, 5.500-4.500 AC (Gassiot *et al.*, 2014:21). Els condicionants de l'entorn han afavorit una especialització ramadera a la vall, com a contrapartida a la limitació de la producció agrícola. Les pastures (i els boscos en menor mesura) apareixen com els grans recursos naturals que la ramaderia explota i que les formes d'aprofitament col·lectiu gestionen.

L'antropologia social té una llarga tradició en els debats sobre la relació entre natura i cultura. Els diferents enfocaments teòrics han atorgat un paper més o menys preponderant a cadascuna d'aquestes dues categories analítiques a l'hora d'entendre els processos ecològics. Des d'aquesta perspectiva, l'ecologia política permet introduir la dimensió política i històrica en la interpretació de les relacions ambientals, així com els interessos dels diferents actors socials (Comas d'Argemir, 1998:115). En aquest sentit, l'estudi de la ramaderia i de les formes d'apropiació dels recursos pastorals a la Vall de Boí hauria de permetre una major comprensió de la dimensió política, històrica i social de la transformació esdevinguda en l'estructura socioeconòmica i en els paisatges de la vall durant el segle passat i l'inici de l'actual.

1.1. Primers interrogants. Aproximació a l'objecte d'estudi

Deia Verena Stolcke que en tota etnografia hi ha alguna cosa de biografia, de manera que l'elecció de l'objecte d'estudi mai deu ser del tot una casualitat. En el meu cas, des de petit, el Pirineu ha estat aquell racó de món que m'ha permès gaudir de les excursions a la muntanya i de la llibertat pròpia dels estius d'infantesa viscuts al poble patern.

Mentre acabava la Llicenciatura en Antropologia a la UAB vaig fer un breu treball de camp al Centre Excursionista de Catalunya sobre les motivacions que portava els

excursionistes a pujar muntanyes, com havia canviat la manera d'anar a la muntanya a Catalunya en els darrers anys i l'impacte d'aquests canvis en les poblacions locals. Naturalment, aquella experiència fugaç només va respondre algunes de les preguntes que em feia en aquell moment però va fer germinar una llavor que tenia arrelada des de les lectures adolescents sobre les grans gestes alpinístiques a les llunyanes muntanyes de l'Himàlaia i les més properes dels Alps. Alhora, durant la llicenciatura, la pràctica de diferents activitats de muntanya (excursionisme, alpinisme, escalada i esquí de muntanya) em va oferir la possibilitat de viatjar a diverses serralades d'Europa, Amèrica i Àsia, i aproximar-me a les seves comunitats locals. Aquests viatges van permetre orientar les preguntes que em seguien rondant cap a qüestions relacionades amb el desenvolupament rural, els canvis econòmics i socials o l'impacte de la indústria turística del trekking en aquestes comunitats.

En acabar la llicenciatura, sortosament, aquestes qüestions seguien a l'aire. Ja en el màster, les lectures sobre la construcció social de la natura em van impactar especialment. Va ser un adéu a una mirada *ingènua* i *romàntica*, a tot allò que caracteritzava la meua manera de mirar els bells paisatges muntanyencs que percebia com a naturals, intactes i verges. Reconèixer que aquella natura *natural* reificada, i plena de símbols, tan pròpia del món excursionista i alpinista era una construcció. En definitiva, ja no hi havia diferència entre la *Terra baixa*¹ i la *Terra alta*. A mesura que avançava, altres lectures focalitzaren la meua atenció: especialment en relació a la dimensió política de les àrees protegides. Seguint el procés de qüestionar les meves certeses, a partir de l'ecologia política i dels estudis sobre àrees protegides al Pirineu, vaig entreveure el discurs urbà i post materialista en la meua percepció dels paisatges de muntanya. L'anàlisi de les figures de protecció ambiental constituïa un camp d'estudi prou suggeridor i em vaig plantejar, inicialment, portar a terme una etnografia sobre una àrea protegida com a institució (és a dir, entendre l'àrea protegida com a objecte d'estudi en si mateixa i no com a element de context en analitzar el seu impacte en altres actors socials), per fer emergir el(s) discurs(os) que s'emetien des de l'esfera institucional sobre les polítiques de conservació en un context de crisi i de polítiques neoliberals. L'elecció del Parc Nacional d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici, la figura de protecció ambiental més restrictiva al Pirineu català, responia al fet que podria aportar una major varietat de discursos. Aquest va ser el procés, *grosso modo*, que em va portar a situar geogràficament l'àrea d'estudi a la zona del Parc Nacional. Va ser així com vaig decidir fer una curta visita de tres dies a la Vall de Boí durant el juliol del 2015, per

---

¹ S'agafa aquí la metàfora de l'obra d'Àngel Guimerà.

explorar les condicions que oferia la vall per a una futura investigació. Això va permetre una primera aproximació al terreny gràcies a dos contactes que em va proporcionar el tutor de la recerca. Aquella primera presa de contacte va centrar la meva atenció en altres aspectes de les relacions ambientals a la vall. En concret, durant aquella breu estada, les entrevistes no dirigides van encaminar la meva mirada cap a qüestions relacionades amb la gestió dels recursos naturals. El creixent interès per aquest tema em va portar novament a la vall en una posterior prospecció de camp, el mes següent, on vaig tenir l'oportunitat de trobar-me amb alguns pastors i vaquers de la vall. En aquelles incipients converses es va gestar la recerca que es presenta aquí sobre l'activitat ramadera i les formes de gestió de les *montanyes*² de la Vall de Boí.

1.2. La teoria com a fonament. Conceptes claus i temàtiques d'estudi

Aquesta recerca gira al voltant de quatre elements principals que vertebreren el recorregut del text: la naturalesa conflictiva dels processos ambientals, les formes d'aprofitament col·lectiu dels recursos, la ramaderia i la condició de coneixement ecològic local de les pràctiques de gestió tradicional. Tenint com a eix aquests quatre elements, es presenten a continuació els enfocaments i els conceptes que han permès bastir teòricament la investigació.

Una recerca antropològica sobre la ramaderia i les formes de gestió col·lectiva ha de prendre en consideració, forçosament, la dimensió ecològica, política i econòmica d'aquestes pràctiques, atenent que tots els grups humans han de satisfer la seva sustentació econòmica i social en un entorn específic. En aquest sentit, l'antropologia ambiental proposa el marc d'estudi de les complexes relacions entre ambient i societat. No es pretén fer, aquí, una revisió de les principals contribucions de l'antropologia a la temàtica ambiental (seria un exercici redundant), sinó més aviat adscriure el treball a un referent teòric particular: l'ecologia política, en considerar-se l'enfocament més adient per abordar els processos ambientals contemporanis. Es proposa, per tant, fer un breu recorregut per tal de situar el punt de partida adoptat en la recerca (l'ecologia política) en el context dels debats cultura/entorn.

Els debats i les consideracions antropològiques al voltant de la predominança que cal atorgar al medi en la configuració de les similituds i de les diferències socials i culturals han estat força presents al llarg de la història de la disciplina. Tot i així, malgrat que el medi és considerat com el context en el qual les societats humanes es desenvolupen, aquest fet no

---

² Les *montanyes* són les pastures comunals de les muntanyes de la Vall de Boí

ha implicat que l'antropologia sempre hagi pres l'entorn com una variable a l'hora d'estudiar els fenòmens culturals (Santamarina, 2008:149). La perspectiva ecològica no s'introdueix fins als anys quaranta del segle passat. Fins aleshores, les relacions ambientals tendien a proposar dues interpretacions oposades: d'una banda, el determinisme ambiental. De l'altra, el possibilisme. Ambdós partien del supòsit que la cultura i l'entorn representaven realitats estanques diferenciades. La preponderància del determinisme ambiental en l'entorn i l'assumpció del paper passiu de la cultura contrastava amb l'èmfasi del possibilisme en la cultura i la interpretació de l'entorn com a pur factor limitant (Martínez Veiga, 2010:325).

La perspectiva ecològica apareix a partir dels coneguts treballs de Leslie White (1949) *The science of culture* i de Julian Steward (1955) *Theory of cultural change*. White proposa una evolució unilineal a través de la tecnologia com a adaptació, mentre que Steward critica la posició del determinisme ambiental i el possibilisme, precisament per atorgar un únic paper a les qüestions humanes: l'entorn o la cultura, respectivament. Steward inaugura un esquema evolucionista multilineal ja que pretén aïllar alguns aspectes culturals que estarien més estretament relacionats amb l'entorn (*nucli cultural*) i que evolucionarien de manera diferent a d'altres aspectes *secundaris* de la cultura, més relacionats amb la història cultural (Martínez Veiga, 2010:350). Aquest *nucli cultural* estaria format per aquells aspectes culturals relacionats amb la subsistència i les activitats econòmiques (Comas d'Argemir, 1998:126). En base a aquest *nucli cultural* es podrien establir *tipus culturals* comparables entre si, formats per elements culturals concrets. D'aquesta manera, *tipus culturals* similars s'ajustarien a formes d'adaptació similar (Molina i Valenzuela, 2006:57) ja que per Steward, la forma com canvia la cultura és induïda per l'adaptació a l'entorn. És a dir, els trets culturals evolucionen com a adaptacions al seu entorn local. Aquest seria l'argument principal de l'ecologia cultural. Com assenyala Milton (2001:3) "*Steward pasó de la fórmula antropogeológica simple de "los ambientes moldean las culturas" a la afirmación más refinada, "los factores medioambientales específicos moldean rasgos culturales concretos"*". L'ecologia cultural, en definitiva, analitza de manera interactiva les relacions entre els grups humans i l'ambient, a diferència del determinisme ambiental i del possibilisme.

A partir de la dècada dels seixanta, la noció d'*ecosistema* renova els debats cultura/entorn aportant un punt de vista *sistèmic* en el qual l'entorn deixa de ser una variable exògena (Martínez Veiga, 2010:353). El concepte d'*ecosistema* sorgeix per entendre les relacions entre elements biòtics i abiòtics ja que, seguint a Moran (1993:50), un ecosistema inclou tots els organismes en una àrea, els quals interactuen amb el medi físic (abiòtic). Des

d'aquesta perspectiva, pren protagonisme l'estudi de la comprensió de l'adaptació de la societat a l'entorn, una adaptació que és vista com a *natural* i mancada de conflicte. La ja cèlebre monografia a Nova Guinea de Roy Rappaport (1968) *Pigs for the ancestors* interpreta la societat humana dels Tsembaga com una població més del sistema ecològic, integrada harmònicament en aquest i, per tant, en equilibri. Caldrà esperar el treball de Clifford Geertz (1963) *Agricultural involution* a Indonèsia per posar de manifest el caràcter històric i polític dels processos ecològics. L'obra de Geertz utilitza el concepte d'ecosistema i és un intent de verificació no reeixit del mètode de l'ecologia cultural de Steward. A partir d'un enfocament històric i de l'anàlisi dels factors polítics que determinen les condicions de l'evolució dels sistemes agrícoles, segons Moran (1993:51), Geertz conclou que "*para comprender el uso presente de recursos en esa región era necesario analizar las condiciones creadas por el colonialismo holandés. En otras palabras, el comportamiento humano en Indonesia no es el resultado de la adaptación al medio físico sino de la adaptación a los patrones impuestos por el colonialismo económico*". Eric Wolf, finalment, a *Ownership and Political Ecology* (1972)³ utilitza per primera vegada el concepte d'*ecologia política* (Comas d'Argemir, 1998:142) on descriu les relacions de poder en les relacions entre humans i entorn. Per Comas d'Argemir (1998:143), Wolf planteja que les relacions entre el sistema de propietat i les formes d'aprofitament dels recursos requereixen d'una anàlisi de les forces econòmiques i polítiques, posant de manifest la dinàmica conflictiva de les relacions ambientals i el seu caràcter històric. Així doncs, cap a mitjans dels anys vuitanta i a partir d'aquests treballs, l'antropologia atindrà les consideracions polítiques dels processos ecològics (Santamarina, 2008:169).

El sorgiment de l'ecologia política és fruit de l'aplicació de l'enfocament de l'economia política en el medi ambient. D'una banda, la teoria de la dependència i la idea del centre-perifèria d'André Gunder Frank a *Latin america: underdevelopment or revolution* (1969) i de l'altra, el sistema-món d'Immanuel Wallerstein a la seva obra *The modern world system* (1974)⁴ emergeixen en un context de recuperació de les idees marxistes, alhora que del despertar de la consciència ambiental per la constatació de la degradació ecològica que genera el model de desenvolupament econòmic de postguerra als països industrialitzats: el keynesianisme. Aquesta síntesi entre ecologia i economia política integra la dimensió

---

³ Entre els precedents de l'ecologia política caldria destacar igualment Karl Polanyi i la seva obra *The great transformation* (1944) ja que el seu treball també està enfocat des d'aquesta perspectiva (Comas d'Argemir 1998:139).

⁴ L'ecologia política neix, també, d'altres contribucions a més a més de l'economia política marxista: "*desde la teoría de la propiedad común, hasta los postulados de gobernabilidad y gobernanza ambiental, así como la creación de sujetos ambientales, pasando por historia crítica ambientalista, estudios post-coloniales y teorías de poder y conocimiento.*" (Calderón-Contreras, 2013:563)

ambiental en l'economia política i la dimensió política en els debats ecològics en antropologia, modificant la perspectiva de l'ecologia cultural. En paraules de Comas d'Argemir (1999:80) “*l'ecologia política permet entendre el context històric dels processos ecològics a través de l'anàlisi dels factors socials i polítics que influeixen en l'ús dels recursos*”. Així, a partir de l'anàlisi de les relacions entre política, ecologia i poder, l'ecologia política permet pensar les relacions local/global, constatar interessos diversos dels actors socials, insistir en el nexa entre allò material i allò simbòlic i criticar la dicotomia natura/cultura.

És, doncs, des d'aquesta perspectiva que es pretén mirar els aspectes ecològics, polítics i socials de la interacció amb l'ambient a la Vall de Boí: els canvis en els règims de propietat, els drets de pastura, els condicionants de les transformacions de la ramaderia i de les formes d'aprofitament col·lectiu dels recursos.

L'ecologia política ha reeixit, com assenyala Calderón-Contreras (2013:561), en la idea de criticar el dogma determinista que professa “*que los problemas ambientales y la degradación de los recursos naturales están íntimamente vinculados con la pobreza [...] y que los recursos naturales están destinados a su sobreexplotación y destrucción debido al uso racional de los mismos*”. La qüestió de la sobreexplotació dels recursos sorgeix en els treballs sobre pesca de Gordon (1954) i Scott (1955) (Pascual, 1993:24), però sobretot en el clàssic article a *Science* de Garret Hardin, *The tragedy of the commons* (1968). A través del conegut supòsit d'una situació fictícia en la qual una comunitat de ramaders pastura ovelles (béns privats) en terres comunals, l'argument de Hardin indica que l'accés lliure als espais col·lectius condueix a la sobreexplotació dels recursos i al seu esgotament. Com assenyala Pascual (1993:38), Hardin es basa en aquests quatre pilars: el lliure accés dels recursos, la manca de normes que restringeixin l'acció individual, la impossibilitat de modificar les condicions d'accés als recursos i l'aparició del conflicte quan la demanda excedeix l'oferta (alts nivells d'explotació). Més enllà de models teòrics al servei de determinades ideologies dominants, la realitat social concreta a través de la descripció etnogràfica ha rebutat els postulats de l'anomenada *tragèdia dels comuns*. El debat entorn a l'*error*⁵ de Hardin en considerar les pastures des del supòsit de *lliure accés* i les crítiques a aquest model es troben, per exemple, a Pascual (1993), Comas d'Argemir (1998) i Beltran (2003)⁶. Seguint les consideracions de

---

⁵ Hardin era biòleg però els seus supòsits han sustentat la crítica del neoliberalisme a la suposada *ineficiència* de la gestió col·lectiva.

⁶ En aquest sentit és significatiu i lamentable que a les facultats d'Economia encara se segueixi utilitzant el model de Hardin per explicar les diferències entre béns públics i recursos comuns. Com a anècdota personal, això era així a la UAB durant els primers anys de la dècada dels 2000 (a les assignatures d'Introducció a l'economia i de Microeconomia), pur adoctrinament sobre *les bondats* de l'organització econòmica a través del lliure mercat.

Pascual (1993:28) existirien quatre règims de propietat (uns *tipus ideals* que caldria matisar en la pràctica social): el lliure accés, la propietat privada, la propietat estatal i la propietat comunal. Aquesta última es caracteritzaria per *“una comunidad identificable de usuarios independientes que posee el recurso, excluyendo a los extraños de su disfrute y regulando su empleo por los miembros de la comunidad. Los derechos de estos individuos a disfrutar del recurso suelen ser igualitarios y no transferibles, y no se pierden si no se usan”* (Pascual, 1993:28). En aquest sentit, caldria tenir en compte algunes puntualitzacions. D’una banda, la diferencia entre gestió comunal i propietat comunal (Chamoux i Contreras, 1996:15). L’adopció d’una perspectiva jurídica (centrar-se només en el règim de propietat) podria portar a cometre l’error de no considerar comunal l’explotació col·lectiva d’un bé de titularitat pública, com és el cas de la majoria de les *montanyes* de la Vall de Boí. De l’altra, els comunals no deixarien de ser, en el fons, una variant de la propietat privada en el sentit que l’ús es restringeix a un nombre determinat d’usuaris (Beltran, 2003:102). A més, és habitual que els comunals no es donin com a única forma de propietat sinó que es combinin amb la propietat particular. Finalment, a les antípodes de les posicions de Hardin, les perspectives essencialistes veuen la gestió comunal com a sinònim de col·lectivisme o de comunisme, o properes a la reciprocitat, la solidaritat i la cooperació. Com assenyala Viola (1993:48) pel cas de les comunitats andines, resultaria més idoni apropar-se a aquestes realitats des d’una concepció d’*“individualisme de grup”* o de *“superposició sincronitzada d’individualismes”* (Albó, 1985:48-51 citat a Viola, 1993:48). En aquest sentit, com indica Beltran (2003:107) *“les formes comunals d’apropiació i gestió dels recursos impliquen una articulació col·lectiva d’interessos particulars, però no la prevalença dels interessos col·lectius per damunt d’aquests, més interdependència que no col·lectivisme”*. Així, doncs, no es tractaria d’una organització econòmica col·lectiva sinó d’una estructura col·lectiva teixida a partir d’interessos privats amb capacitat per a *“organizarse, establecer obligaciones creíbles, controlar la conducta de los demás, e imponer sanciones a aquellos que rompen sus acuerdos”* (Ostrom, Walker i Gardner, 1992:405 citat a Batista, 1993:65).

Les regions de muntanya han albergat, d’una forma més estesa que en d’altres, escenaris on han predominat les formes d’apropiació col·lectiva dels recursos. La interacció entre la casa i la comunitat, la producció agropecuària i les formes d’apropiació comunal dels recursos són trets característics dels modes de subsistència de les poblacions humanes de muntanya. La coexistència de la propietat particular (prats i conreus) i de la propietat comunal (boscós i pastures) és fruit de la complementarietat de produccions entre agricultura i ramaderia lligada a l’estratificació dels diferents pisos altitudinals: conreus i prats, situats al pis altitudinal inferior i mitjà; boscós i pastures, al pis altitudinal superior

(Chamoux i Contreras, 1996:19). Aquesta complementarietat ha estat una de les especificitats de les regions muntanyoses, atès que ha afavorit una adaptació als diferents pisos altitudinals de la muntanya: els camps situats al costat del poble, a la part baixa de la vall i la muntanya mitjana, proporcionaven els aliments per a la població i per als animals durant l'hivern; i els prats de muntanya permetien la pastura d'estiu, com assenyalen Roigé *et al.* (1995:14).

En el cas de la Vall de Boí, la gestió comunal ofereix una forma d'explotació pastoral que, en comparació amb altres formes de gestió individuals, resultaria més idònia per resoldre els problemes plantejats pels factors limitadors a la producció. La gestió col·lectiva, per tant, s'explicaria per l'adaptació de la seva població a l'entorn entès com la imbricació del medi *natural* i del medi *social* (Martinez Veiga, 1978:61) i per la característica principal de la seva economia, la predominança de la ramaderia. Aquesta adaptació, però, no es planteja com un procés harmònic ja que els diferents interessos dels actors socials prenen part en les formes d'apropiació dels recursos naturals, tal i com s'ha encarregat de posar de manifest l'ecologia política. La ramaderia ha estat l'activitat dominant, tenint en compte que el clima i l'orografia representen factors limitadors importants a l'agricultura. L'activitat ramadera al Pirineu ha estat analitzada per diversos autors, entre d'altres: Roigé *et al.* (1995), Violant (2001) i Barrachina (2011). Així mateix, l'activitat ramadera ovina i la transhumància de l'Alta Ribagorça s'ha descrit a Nadal (2005) i Nadal *et al.* (2010). En aquest sentit, el present treball pretén, modestament, aportar una visió més àmplia (no només a partir de la ramaderia ovina sinó també de l'equina però, sobretot, de la bovina) a partir de l'evolució de la ramaderia de la Vall de Boí i de destacar la *multifuncionalitat* d'aquesta en el seu règim extensiu⁷.

Seguint a Barrachina (2011:12), l'activitat ramadera no només respon a la seva esfera productiva sinó que resultaria imprescindible en la conservació de la biodiversitat i en la preservació del paisatge; en la prevenció d'incendis; en la cohesió social permetent fixar població al territori; i formaria part de la construcció de la identitat local. Aquests beneficis, especialment els que farien referència al medi ambient, es corresponen amb els objectius d'una part molt important de les ajudes que la Política Agrària Comuna (PAC) de la Unió Europea (UE) concedeix als ramaders europeus. Des d'aquesta perspectiva, el reconeixement de la ramaderia com a activitat pastoral estaria lligat als beneficis ambientals que genera (i no tant a l'activitat productiva) dels quals se'n beneficiaria tota la societat

---

⁷ Des d'una perspectiva general, l'activitat ramadera en règim extensiu (pastoral) suposa diferències destacades en relació als sistemes intensius: menor consum d'energia fòssil, escassa inversió de capital i major dependència de les condicions de l'entorn (Lasanta, 2010:207-208).

(Alberdi, 2004:33). La multifuncionalitat de la ramaderia sembla estar reconeguda encara de forma més clara en l'orientació de la nova PAC⁸ per al període 2014-2020 ja que en el seu Pilar I s'inclouen tres noves estratègies ecològiques (*greening measures*), que consisteixen en la creació d'àrees d'interès ecològic (*ecological focus areas*), la diversificació de cultius i el manteniment de les pastures permanents (Beaufoy i Ruiz-Mirazo, 2013; DG Agriculture and Rural Development, 2013; Westhoek *et al.*, 2012). Aquestes mesures s'afegeixen al Pilar II, l'objectiu del qual és la gestió sostenible dels recursos naturals. Ambdós pilars tendeixen a destacar el paper del sector agrícola per les externalitats que genera en forma de béns públics ambientals⁹: biodiversitat, paisatge i estabilitat climàtica (DG Agriculture and Rural Development, 2013:5). Sobre el paper, les polítiques agrícoles europees impulsarien mètodes de producció agrària compatibles amb la protecció del medi ambient i la conservació dels recursos naturals. Tot i així, l'impacte de les noves *greening measures* seria limitat (Westhoek *et al.*, 2012:23) ja que dependria de com s'implementessin les mesures; no incentivarien canvis substancials en el sector ramader; i correrien el risc de ser poc efectives, donada la seva continuïtat en la manera com s'aproximen (*top-down approach*) als receptors de les ajudes. És a dir, no tindrien en compte ni incorporarien el punt de vista de les comunitats locals.

En el cas del Pirineu, diversos estudis sobre ecologia han posat de manifest la funció ambiental de la ramaderia (Aldezabal *et al.*, 2002; Fillat, 1980; Fillat *et al.*, 1995; Fillat *et al.*, 2012; Gibon *et al.*, 2004; Gómez *et al.*, 2009; Villar i García, 1984). Més enllà de l'esfera econòmica, doncs, l'activitat ramadera (sobretot el grau d'intensitat i la forma de pasturatge¹⁰) tindria uns efectes determinants sobre els sistemes ecològics, ja que bona part de les pastures supraforestals del Pirineu (un dels elements principals de l'heterogeni mosaic que caracteritza els paisatges de muntanya) s'haurien originat com a conseqüència del pasturatge d'herbívors i haurien de ser considerades pastures semi-naturals (Fillat, 2003:314). La pràctica pastoral faria que les comunitats herbàcies desenvolupessin diverses estratègies ecològiques de resistència. Aquestes adaptacions s'incorporarien al patrimoni genètic a través d'ecotips que contribuirien a l'augment de la diversitat (Fillat *et al.*, 1995:25). Com assenyalen Gibon *et al.* (2004:252) en el cas del Pirineu francès, les pastures de

---

⁸ La PAC està estructurada en dos grans pilars. El Pilar I proporciona una renda bàsica, anualment, als agricultors de la UE; mentre que el Pilar II promou el desenvolupament rural (Westhoek *et al.*, 2012:7)

⁹ La teoria microeconòmica descriu els béns públics com aquells béns que han de ser proveïts en la mateixa mesura i al mateix temps per a tots els potencials consumidors (Varian, 2010:695).

¹⁰ En aquest sentit, una mala regulació de la càrrega ramadera podria donar lloc a un sobrepasturatge o un infrapasturatge. Ambdós tindrien efectes negatius en la biodiversitat de l'ecosistema (Fanlo, 2011:99).

mntanya tenen una diversitat d'espècies més alta en comparació a les pastures de la plana. La ramaderia també tindria una altra funció ecològica: l'acceleració dels processos de fertilització del sòl. L'aportació d'excrements acceleraria la circulació de nutrients dins del sistema (Fanlo, 2011:98) i, per aquesta raó, en determinades zones més afavorides pel pasturatge s'hi observaria l'efecte del fem (Fillat, 1980:40). Finalment, el bestiar també funcionaria com a transportador de llavors entre uns ecosistemes i uns altres (Fanlo, 2011:98). La contribució de la ramaderia a la transformació del paisatge és, doncs, evident.

En el cas de la Vall de Boí, una transformació que permet entendre la manca de *naturalitat* d'aquest procés, és a dir, que la intervenció de l'*agència* humana hi és ben present seria la pèrdua de pastures: en aquest cas, es diria, per omissió. L'avanç del bosc com a conseqüència de la disminució de ramats i del canvi en la gestió del foc cal entendre'l com una pèrdua de riquesa, no només en la transformació del paisatge (menys variat) sinó també en relació a les fonts de riquesa de la muntanya (oferta farratgera). La pastura és, alhora, recurs i producte del pasturatge. Des del punt de vista de l'ecologia, l'infrapasturatge es crea quan es trenca l'equilibri entre l'agent que explota el recurs (el bestiar) i el recurs explotat (la pastura) (Villar i García-Ruiz, 1984:32). En aturar-se l'explotació ramadera comença una lenta successió *natural*: pasturatge productiu-comunitats herbàcies bastes-bosquines-bosc. A més, la disminució de la càrrega ramadera comporta una disminució de la productivitat vegetal, un empobriment dels sòls i un potencial augment de l'erosió (Villar i García-Ruiz, 1984:34). A llarg termini, aquest procés acabaria homogeneïtzant el paisatge. Així, podríem afirmar que l'infrapasturatge estaria directament relacionat amb la qualitat de les pastures: *“una pastura mal aprofitada acumula produccions vegetals, passa a rebollar i finalment a bosc; deixa d'ésser pastura (comunitat explotada intensament) per convertir-se en bosc d'arbres puixants que, amb el temps, poden dominar el seu entorn”* (Montserrat i Fillat, 1984:82).

Des d'aquesta perspectiva, els ramaders mantindrien els prats i les pastures d'alta muntanya, alhora que gestionarien els paisatges i afavoririen la biodiversitat. Diversos estudis sobre coneixement ecològic tradicional¹¹ (Berkes *et al.*, 2000; Gómez-Baggethun *et al.*, 2013; Reyes-García, 2008; Reyes-García, 2009; Ruiz-Mallén i Corbera, 2013) argumenten que els alts nivells de biodiversitat, en molts ecosistemes, es corresponen amb formes de gestió tradicionals¹². Com indiquen Berkes *et al.* (2000, 1252) el coneixement ambiental tradicional consistiria en *“a cumulative body of knowledge, practice, and belief, evolving by*

---

¹¹ Alguns autors apunten a una distinció entre coneixement ecològic local i coneixement ecològic tradicional, en tant que el primer incorporaria, també, coneixement científic (Ruiz-Mallén i Corbera, 2013:12). No entrarem en aquest nivell de debat i els utilitzarem indistintament.

¹² Això no vol pas dir que aquest en sigui l'objectiu, més aviat n'és una conseqüència (Berkes *et al.*, 2000:1254)

adaptive processes and handed down through generations by cultural transmissions about the relationship of living beings (including humans) with one another and with their environment". Aquestes pràctiques inclouen institucions de control, la protecció temporal o permanent de certs hàbitats i espècies, la rotació en l'explotació dels recursos o els mecanismes de sanció (Ruiz-Mallén i Corbera, 2013:13). Les pràctiques i els usos ramaders, i les formes de gestió col·lectiva a la Vall de Boí podrien ser considerades com a coneixement ecològic local ja que se sustenten en un coneixement empíric de l'ambient i contribueixen a la conservació de la biodiversitat i dels paisatges de la vall. La biodiversitat es pot caracteritzar per elements biofísics concrets i la pèrdua d'aquesta és un dels problemes ambientals del nostre temps (un símptoma de la crisi ecològica provocada pel sistema capitalista). En aquest sentit, posar fre als desequilibris ecosocials passa, indefectiblement, per la transformació de l'actual sistema econòmic, desigual i insostenible ambientalment.

Tanmateix, no es pot deixar d'assenyalar que el concepte de *biodiversitat* (i per extensió seva, el de *desenvolupament sostenible*) sovint és construït com un buit conceptual i usat en la retòrica del discurs mediambiental dominant. La reificació de tals conceptes serveix per presentar els problemes ambientals (canvi climàtic, pèrdua de diversitat biològica, destrucció dels boscos) com a fenòmens naturals. Entesos com a tals, les seves causes no es busquen en el sistema polític i econòmic i les solucions, per tant, s'acaben enfocant a les ciències naturals (Santamarina, 2006:130). La *biodiversitat* és una invenció discursiva recent al servei de "*the politics of transforming and governing nature under neoliberalism*" (McCarthy i Prudham, 2004:279). En efecte, a través de polítiques públiques es pretén valorar econòmicament la natura en forma de varietats d'espècies biològiques (Escobar, 1999:234), sovint a costa de l'exclusió de la població local, per a la seva posterior mercantilització en els mercats globals. Així doncs, la *biodiversitat* també és peça clau del model de conservació ja que "*neoliberal conservation's core axiom is that in order for natures to be "saved," acts of "nature saving" must be imbued with profit potential or else there is little incentive for rational actors to pursue it. [...] The only solution to environmental problems is to bring nature conservation to markets and private investment to variously conserved natures*" (Büscher *et al.*, 2012:13). La idea de *biodiversitat* i de *desenvolupament sostenible*, al cap i a la fi, no cerca la sostenibilitat de la natura sinó del capital, alhora que les polítiques públiques en les que es basa continuen perpetuant una concepció lineal i progressista (de progrés) de la història i de l'economia i, per tant, evolucionista, des d'una perspectiva antropològica.

El recorregut que s'acaba de fer permet situar el punt de partida de la recerca en relació a les qüestions que es tractaran al llarg del treball. És per això que s'ha introduït la

noció de coneixement ecològic local com a fonament de la gestió tradicional, la perspectiva de l'ecologia política per entendre els processos ecològics contemporanis, els beneficis ambientals de la ramaderia i les formes d'apropiació comunal dels recursos a les regions de muntanya.

1.3. Objectius de la recerca. Estructura i continguts del text

L'estudi de la ramaderia i de les formes d'apropiació dels recursos pastorals a la Vall de Boí hauria de contribuir a un major coneixement de la dimensió política, històrica i social dels canvis ocorreguts en l'economia, en la societat i en els paisatges de la vall des de principis del segle passat. A partir d'aquesta premissa, els canvis en les orientacions productives ramaderes i la composició de la cabanya, així com l'evolució dels règims de propietat, els drets de pastura i les formes d'ordenació de l'espai temporal haurien de proporcionar elements d'anàlisi sobre la naturalesa política dels processos ecològics. En efecte, sovint, la dimensió més conflictiva de les relacions ambientals s'ha tendit a silenciar en favor d'una mirada naturalitzada de les relacions entre societat i natura.

L'objectiu general d'aquesta recerca és analitzar l'evolució de la ramaderia i de les formes d'aprofitament de les *montanyes* de la Vall de Boí, així com posar en valor el coneixement ecològic local en la configuració, i conservació, dels paisatges de la vall. Aquest objectiu general es pot concretar a partir dels següents objectius específics:

- i) Indagar en el procés de transformació de la ramaderia i identificar els elements que poden assegurar-ne la continuïtat en el futur.
- ii) Analitzar les formes de gestió col·lectiva de les pastures (els règims de propietat, els drets de pastura, les institucions polítiques i les normes) i la seva evolució fins a l'actualitat.
- iii) Descriure les pràctiques ramaderes i les formes de gestió col·lectiva en relació a un coneixement ambiental tradicional sobre el medi i els ramats.
- iv) Identificar la dimensió política i històrica de les relacions ambientals a la vall.

L'estructura del text i el seu contingut s'organitzen i es relacionen per donar resposta als objectius plantejats. Aquest capítol introdueix la recerca. El marc teòric il·lustra el punt de partida de l'estudi a través dels conceptes claus utilitzats i dels camps temàtics treballats. Seguidament, s'exposen els objectius i es descriu l'ordenació de l'estructura i els continguts del treball. Per últim, s'aborden les qüestions metodològiques i l'estratègia seguida per a la recollida d'informació a través de les diferents fonts.

El segon capítol contextualitza l'àrea d'estudi. L'entorn ha condicionat l'explotació ramadera i la gestió pastoral, i s'ha volgut emfasitzar aquest aspecte. Es descriuen les característiques principals del relleu de la vall, l'estructura social i econòmica, i la demografia actuals. Així mateix, les transformacions econòmiques que s'han esdevingut durant el s. XX centren l'última part del capítol ja que la construcció de centrals hidroelèctriques durant el anys cinquanta i la terciarització de l'economia a partir dels vuitanta han marcat l'esdevenir de la vall.

El tercer capítol aborda l'activitat ramadera a la Vall de Boí. S'introdueixen els dos elements que han caracteritzat l'organització social de la vall fins ben entrat el s. XX: la casa i l'organització comunal, i es traça una línia a través de la transformació de les explotacions ramaderes i de les seves orientacions productives fins a l'actualitat. Finalment, es plantegen els reptes de futur de la ramaderia de la vall.

El quart capítol descriu la gestió col·lectiva de les *montanyes*. A través de l'evolució dels règims de propietat i dels drets de pasturatge es vol donar compte de la historicitat d'aquest procés i de la conflictivitat inherent a les qüestions ecològiques. Partint d'aquesta base, s'analitza la forma de gestió de les *montanyes* de la vall en dues etapes. La primera fa referència a les formes de gestionar les pastures des de principis de s. XX fins als anys vuitanta i la segona dibuixa l'escenari actual.

El cinquè capítol destaca la importància de la sostenibilitat econòmica, ecològica i social de les explotacions ramaderes a partir de la seva multifuncionalitat. S'analitzen els efectes en el paisatge del canvi en la cabanya ramadera i en la gestió local del foc: la pèrdua de pastures i l'emboscament del sòl. Finalment, es posa en valor el coneixement ecològic tradicional que és la base de les pràctiques ramaderes i la gestió col·lectiva de les pastures. Aquestes pràctiques han permès la conservació dels valors ecològics dels paisatges que les àrees protegides pretenen preservar.

El sisè capítol, més que concloure el treball, pretén apuntar alguns dels resultats obtinguts. Però sobretot, s'orienta a suggerir alguns elements que han emergit al llarg de la recerca i que necessitarien d'una continuïtat en la investigació que s'ha iniciat aquí, alhora que pretén formular algunes preguntes que poden haver quedat resoltes parcialment.

1.4. Aspectes metodològics. Les particularitats del camp i les fonts

El treball de camp etnogràfic i la voluntat de fer una immersió en la realitat social de la Vall de Boí, per entendre els fenòmens estudiats en el seu context específic, han estat centrals en la recerca. Una opció estratègica va ser considerar el terme municipal de la Vall de Boí com a àmbit d'estudi. Malgrat que la delimitació administrativa és una imposició humana sobre la configuració física (un aspecte a tenir en compte especialment en la investigació antropològica que abordi una temàtica ambiental), es va considerar poc realista fer front a l'estudi d'un terme de catorze nuclis (actualment pertanyents als municipis de la Vall de Boí i el Pont de Suert) atenent a la durada de l'estada a la vall (dos mesos i mig) i les particularitats del treball de camp (estació hivernal i manca de vehicle propi per desplaçar-se entre pobles). Durant la segona setmana d'agost del 2015 es va portar a terme una prospecció de camp, que va permetre buscar allotjament per la posterior estada i crear, també, una primera xarxa d'informants. Durant aquella primera presa de contacte es va tenir l'oportunitat de conversar (entrevistes no dirigides) amb un ramader (o pastor) de cada poble i esbossar una primera fotografia de la vall. El gruix del treball de camp, però, s'ha desenvolupat des de mitjans de desembre del 2015 fins a finals de febrer del 2016, per mitjà d'una estada de dos mesos i mig al poble de Taüll, tot i que la recerca ha tingut com a àrea d'estudi els vuit nuclis del municipi de la Vall de Boí. L'estada sobre el terreny ha estat limitada, malgrat que ha tingut una vocació que ha pretès fer-se extensiva més enllà d'aquests dos mesos i mig. A través de les entrevistes s'ha pogut obtenir informació sobre les formes de pasturatge estival i el cicle ramader. La decisió d'instal·lar-se a Taüll no ha estat casual. D'una banda, des del punt de vista de la recerca, Taüll ofereix un estudi de cas especialment pertinent: és el poble que s'ha transformat més de la vall. De l'altra, des d'una perspectiva personal, és el nucli amb més vida social ja que la proximitat de les pistes d'esquí afavoreix que la població temporal que hi treballa acostumi a instal·lar-s'hi any rere any. Aquest no és un aspecte menor, tenint en compte la densitat demogràfica de la que estem parlant (4 hab/km²), l'època de l'any i que la investigació és una activitat, ja de per si, solitària.

L'assumpció d'etiquetes per part dels subjectes cap a l'investigador, l'assignació d'un rol, ha estat un aspecte gairebé inevitable. Des d'aquesta perspectiva, els informants desenvolupen la seva estratègia en la negociació: adscriuen diversos papers, atributs i intencions. En aquest sentit, normalment se'm preguntava si treballava a l'estació d'esquí o en alguns dels restaurants de Taüll (el tipus de treball habitual associat al *jovent* que no és de

la vall). Quan explicava que era antropòleg, aleshores se'm preguntava per la datació de les pedres de certs murs o per certes restes materials a la Vall de Casanoves, posant de manifest la destacada incidència, en aquell context, dels estudis arqueològics i de la visibilitat dels seus investigadors en comparació amb l'antropologia. Quan, finalment, intentava aclarir la diferència entre arqueologia i antropologia, i explicava l'objecte del meu estudi, habitualment la resposta era, alhora, de sorpresa i de gran satisfacció. Aleshores, la persona començava a explicar fets, experiències i percepcions relacionades amb la ramaderia i les pastures. Aquestes situacions abundaven, sobretot, en les converses durant els trajectes en autoestop (pujant i baixant al Pont de Suert per fer la compra, per exemple, ja que la durada acostumava a ser d'uns vint o vint-i-cinc minuts). La bona acollida percebuda (no només en converses informals dalt d'un cotxe, sinó sobretot amb els informants) es diria que té molt a veure amb el fet que la ramaderia i les pastures formin part de la identitat de la vall i també, d'alguna manera, amb un sentiment que tenen la major part dels seus habitants, que la vall està *una mica deixada de la mà de Déu* (és a dir, de l'administració). El fet que algú s'interessés pels processos de canvi en la ramaderia i en la gestió comunal des d'un punt de vista acadèmic, per tant, era molt valorat alhora que generava un cert desconcert. No s'acabava d'entendre que els comunals o la ramaderia fossin d'interès per a un estudi de màster.

Durant l'estada al camp ha estat necessari, per tant, comptar amb l'acceptació i cooperació dels diferents actors per portar a terme el treball de camp i la presentació de l'investigador és l'obertura del joc, el primer pas per a negociar la seva presència en aquell indret. La figura de Josep Mª Rispa, tècnic de la Unitat d'Ús Públic del Parc Nacional, va esdevenir cabdal ja que accedir al camp significa, sobretot, accedir als seus habitants. Rispa ha acomplert a la perfecció amb el rol de *gatekeeper* ja que la seva referència (una persona amb un cert prestigi a la vall i bones connexions en el món de la ramaderia ribagorçana) ha suposat un primer nivell d'accés a alguns dels informants. A partir de l'establiment del contacte amb un informant de cada poble, la xarxa s'ha anat estenent de manera gradual i a través dels mateixos informants. El fet de compartir casa amb persones que treballaven o bé en un bar de Taüll (on cada tarda s'hi reunia la població local jubilada i el *jovent* treballador temporal) o bé a l'estació d'esquí m'ha obert les portes a d'altres informants, sobretot en el cas de Taüll.

L'etnografia és interacció i l'etnògraf s'erigeix com a canal de transmissió de la informació. En aquest sentit, l'empatia, la paciència i unes certes habilitats socials han estat claus a l'hora de poder bastir el treball de camp en un context completament desconegut.

Així mateix, la capacitat d'escoltar els informants i entendre que la informació ha de ser bidireccional, sobretot en el cas de les entrevistes (en el sentit que l'investigador també ha de compartir amb l'informant aspectes de la pròpia vida i de la investigació, no només com a estratègia per crear el clima distès imprescindible, sinó també com una qüestió moral), s'han revelat com dos aspectes essencials del treball de camp.

Entrevistes de camp

La base sobre la qual se sustenta aquesta investigació han estat les entrevistes semiestructurades. La majoria de les entrevistes s'han portat a terme a la Vall de Boí i, en aquest cas, la major part dels informants han estat ramaders (divuit entrevistes a quinze ramaders)¹³. Alguns informants claus han requerit més d'una entrevista, mentre que d'altres vegades s'ha preferit l'entrevista en grup. En dos casos, s'han realitzat entrevistes pare/fill per aproximar-se a visions diferents d'una mateixa realitat en funció de l'edat. En un altre cas, l'entrevista conjunta a dos ramaders d'un mateix poble es va mostrar especialment pertinent per aflorar temes que no havien sortit a d'altres entrevistes, ja que la seva interacció permetia retroalimentar els discursos i completar llacunes en la memòria. A la Vall de Boí, l'hivern és l'època de l'any que ofereix menys possibilitats a l'hora de fer treball de camp en espais oberts. D'una banda, el bestiar boví no pastura les *montanyes* sinó que està estabulat a les granges, i l'oví pastura les finques d'hivernada lluny de la vall. De l'altra, les condicions meteorològiques dificulten situar el relat dels informants en el terreny, perquè la neu cobreix les muntanyes i perquè les baixes temperatures no conviden a una gaudir d'una conversa tot passejant per les finques particulars i comunals. En general, les entrevistes s'han portat a terme casa dels informants, però en dos casos s'han realitzat sobre el terreny. Aquestes últimes s'han revelat com unes de les entrevistes amb un major valor informatiu. La primera va ser a finals de desembre i va consistir en pujar al faro de Taüll, un indret privilegiat de la vall. Mentre caminàvem, Àngel de Bellita (Taüll) anava assenyalant i descrivint un món que prenia forma i cobrava sentit a mesura que ens acostàvem als diferents *senyals* i *marques* que el desxifraven:

“L'Àngel m'ha portat a la seva granja, on hi guarda les ovelles a la primavera i a la tardor. Seguidament, hem anat al faro de Taüll pujant pel camí vell que passa entre les partides de Baró, de Bellita i de Moneny (entre d'altres), fins a arribar a Torresplanes i a les partides del comunal.

---

¹³ Caldria afegir vuit entrevistes no dirigides a vuit ramaders de la vall i dues entrevistes a dos historiadors locals, durant l'agost del 2015.

Caminar amb ell per la muntanya ha estat una experiència molt interessant perquè m'ha ajudat a llegir el paisatge, m'ha fet notar elements que, d'altra manera, m'haguessin passat desapercebuts. Rastres d'animals, murs caiguts, antigues cabaneres, camins ja perduts, cabanes enrunades... Mentre l'Àngel parlava de la vida de quan era jove, m'he pogut imaginar cinc o sis ramats pasturant el tossalet de sobre, mentre diversos homes dallaven l'herba dels prats, perfectament delimitats. Pel camí arribaven un parell de matxos per carregar l'herba i baixar-la al poble. Un vailet pujava el dinar al seu pare que treballava des de bon matí al tros segant sègol. La muntanya era viva i plena de gent.”

Diari de camp, 23 de desembre del 2015

Aquesta visió d'un paisatge construït, humanitzat (cobert de cultura) es repetí amb Daniel de Moneny (Taüll) a mitjans de febrer en ocasió d'una passejada pels voltants de l'ermita de Sant Quirze de Taüll. Des del Pla de l'Ermita, Daniel explicava l'ordenació pastoral de les *montanyes* de Taüll, els moviments del bestiar i assenyalava amb el bastó els noms de les partides. Aquesta reconstrucció de l'entorn com a espai viscut, a partir de recórrer el terreny mostra el potencial d'aquesta variant de l'entrevista semidirigida. Es parteix d'un guió però es deixa que l'informant articuli el discurs a través de la relació que s'estableix entre passat (temporal) i present (espacial), a través de l'evocació de la memòria justament a l'indret concret on se situa el record.

A totes les entrevistes que s'han realitzat a ramaders de la vall, l'informant ha estat un home. Això no ha respost a cap estratègia prèvia, ans al contrari. La presència femenina, actualment, en les explotacions de la vall és inexistent. D'altra banda, quant al passat, sempre se'ns ha referit al *cap de casa* i, per tant, els informants de més edat també eren homes. En aquest sentit, treballar amb la memòria dels informants comporta alguns problemes. L'oralitat dels informants i la forma com conceptualitzem la línia del temps, en una dicotomia passat/present que no diferencia entre èpoques (on l'*abans* és *tot*) fa difícil, de vegades, la translació a un moment concret aquest *abans*. Així doncs, no ha estat pas fàcil acotar temporalment allò que els informants explicaven, ja que sovint la referència a aquest *abans* era l'única referència temporal. En el cas dels informants de més edat, aquesta problemàtica s'aguditzava encara més perquè la percepció del pas del temps entre alguna cosa que va passar, per exemple, fa trenta o quaranta-cinc tendia a diluir-se. En aquest sentit, totes les referències i les cites que es mostren en el treball a partir de la memòria oral contenen una escala temporal que no aniria més enllà de principis del s. XX, atenent que la seva memòria personal també inclou la memòria familiar. Una altra qüestió a destacar de la majoria de les entrevistes (altra vegada l'edat té un paper destacat, aquí) ha estat la dificultat de situar en el mapa i, eventualment, en alguna aplicació cartogràfica digital les partides i les

zones de pastura. Aquest fet evidencia el caràcter vivencial i empíric del tipus de coneixement dels informants, que podien recitar de memòria tots els noms de lloc i les partides a les quals portaven el bestiar però que davant d'un mapa es trobaven desubicats. En alguna ocasió, la intervenció d'alguna persona més jove ha pogut solucionar aquesta qüestió però en d'altres, en un exemple molt gràfic de com ha canviat la relació amb el medi en una o dues generacions, aquesta mirada més jove tampoc ha sabut interpretar en el mapa allò que l'informant intentava situar en el discurs, ja que els mapes han tendit a simplificar la toponímia i la majoria de topònims no hi apareixen. Finalment, cal destacar que a les cites, els informants apareixen relacionats amb el nom de la casa, l'edat i el poble, les variables que s'han considerat més idònies en aquest cas. Explícitament es vol donar valor al coneixement particular de les persones informants, que es vegi reflectit en el treball, i és una forma d'agrair les llargues estones dedicades a cada entrevista.

Les altres entrevistes a la vall, també semidirigides, han estat realitzades a dos agents rurals i a un tècnic del Parc Nacional. Fora de la vall, s'ha entrevistat la Cap de la Secció de Boscos i Recursos Forestals del Departament d'Agricultura, Ramaderia, Pesca, Alimentació i Medi Natural de Lleida, i el Cap de la Secció de Gestió de la Prevenció d'Incendis Forestals¹⁴.

Recerca arxivística

L'antropologia ambiental requereix una certa perspectiva temporal per entendre la dimensió econòmica, social i política dels processos que estudia. Des d'aquest punt de vista, la incorporació del component històric ha estat clau per dotar la recerca d'un caràcter processual i comprendre aquests processos d'una forma dinàmica. La recerca arxivística ha servit a aquest propòsit.

L'Arxiu Comarcal de l'Alta Ribagorça està projectat des del 2006, però la seva construcció està paralitzada per falta de finançament. Aquest és el motiu principal pel qual s'ha treballat amb diferents fons. S'ha consultat diverses vegades l'Arxiu Municipal de la Vall de Boí¹⁵ i el Centre de Documentació de l'Oficina del Parc Nacional a Boí. La resta, han estat consultes d'un dia a l'Arxiu Comarcal del Pallars Jussà a Tremp, el Registre de la Propietat de Tremp, l'Arxiu Històric de Lleida, l'Arxiu de la Diputació de Lleida i l'Arxiu Central de la Delegació Territorial del Govern a Lleida. Així mateix, s'ha pogut tenir accés a

---

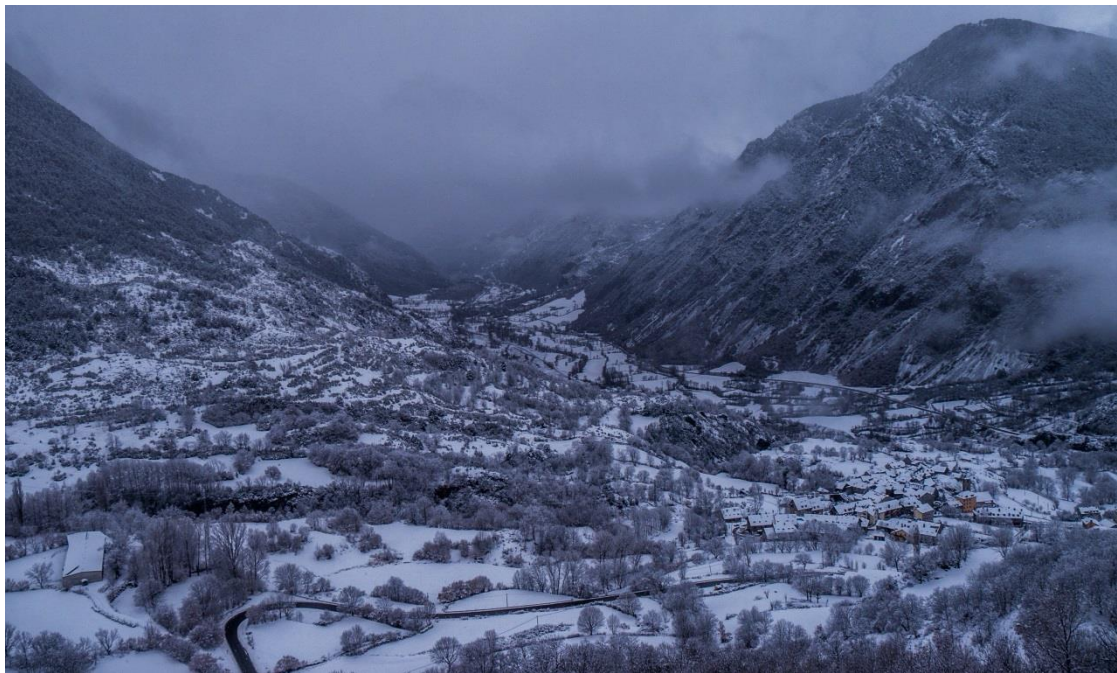
¹⁴ A més, diverses entrevistes no dirigides a un enginyer forestal i a la Cap del Departament d'Agricultura de Pont de Suert.

¹⁵ Des de fa uns mesos, una treballadora municipal està començant a ordenar l'arxiu.

alguns documents de caràcter privat i públic d'arxius de particulars (edictes de regulació del pasturatge i compra venda de propietats). La documentació arxivística va començar sent una prioritat però aviat es va fer evident que aquesta estava força dispersa, requeria d'un esforç per al qual no disposava de temps i, sobretot, prometia uns resultats incerts.

La informació estadística i cartogràfica s'ha consultat a la web de l'*Instituto Nacional de Estadística*, l'Institut d'Estadística de Catalunya, l'Institut per al Desenvolupament de l'Alt Pirineu i Aran, l'Institut Cartogràfic de Catalunya i el Departament d'Agricultura, Ramaderia, Pesca, Alimentació i Medi Natural. Les dades estadístiques, des d'aquest punt de vista i sobretot quant a població, volen tenir el sentit d'oferir una tendència i contribuir a la discussió, més enllà de la dada concreta que podria portar a una conclusió precipitada. Sovint, les estadístiques no reflecteixen els marges dels processos socials i tendeixen a difuminar els matisos. En aquest sentit, un estudi microestadístic més detallat hauria d'oferir la complementarietat a la fredor de les estadístiques oficials que s'han consultat.

Panoràmica de la Vall de Boí des del mirador de la Santeta (Taüll) que abasta el poble de Boí, en primer terme, i el Pla de Barruera. (Febrer del 2016)

2. El context socioambiental de la Vall de Boí

“Las tierras son poco fértiles, y por ello las prod. estan reducidas á pocos granos, buenos pastos, mucha madera y ganados de diferentes especies”

(Madoz, 1985:367)

L'evolució de la ramaderia i de les formes d'apropiació col·lectives dels recursos naturals a la Vall de Boí no es poden entendre sense una descripció del seu entorn. Des de la perspectiva de l'antropologia ecològica, l'entorn no és només el marc en el que es desenvolupa la vida d'una població, el seu medi físic, sinó que inclou el medi *natural* i el medi *social* (Martínez Veiga, 1978:61). Els condicionants que el medi físic i el context socioeconòmic imposen sobre les poblacions humanes ens permeten interpretar les formes d'adaptació que aquestes adopten a l'hora de fer front a aquests condicionants. En el cas de la Vall de Boí, d'una banda, la característica principal del medi físic de muntanya és la seva diversitat ecològica, en funció de l'altitud i el clima trobem una diversitat de paisatges que permeten diferents formes d'aprofitament. De l'altra, les profundes transformacions en l'estructura social i econòmica que s'han donat a la Vall de Boí, com a la resta del Pirineu, estan relacionades amb la incorporació de les àrees de muntanya al mode de producció capitalista, la terciarització de la seva economia, la despoblació, el canvi de rol dels seus paisatges (destinats a l'oci urbà) i la implementació de figures de protecció ambiental. Ens disposem, tot seguit, a fer la presentació de l'àrea d'estudi des d'un punt de vista ambiental i socioeconòmic.

2.1. El medi físic: l'alta muntanya

La Vall de Boí¹⁶ se situa a l'Alta Ribagorça¹⁷ (Figura 1), a l'extrem nord-occidental del Pirineu català. Es tracta d'una vall direcció nord-sud, orientada transversalment, que transcorre paral·lela al riu Noguera de Tor. Al seu torn, inclou la Vall de Sant Martí i la Vall de Sant Nicolau, ambdues d'orientació est-oest. La vall principal i les secundàries són

---

¹⁶ Etimològicament, en la documentació antiga *Valle Boinam* (s.X), prové del llatí *Vallis Bovinus*, “la vall de les grans vacades”, “la vall de les vaques”. (Coromines, 1983:6; Generalitat de Catalunya, 2003:1035).

¹⁷ L'Alta Ribagorça és una comarca creada l'any 1987. Fins a aquell moment, i des de la divisió comarcal de l'any 1936, formava part del Pallars Jussà.

El 40'6% del seu territori està entre els 1.000 m i els 2.000 m, i el 59'3%, per sobre dels 2.000 m. Només un 7'7% de l'extensió total té un pendent inferior al 20% (que representen 16'9 km²)¹⁸. Parlar de la Vall de Boí és, sobretot, parlar de pics i de muntanyes granítiques. Dels deu cims més alts de Catalunya, sis es troben en aquesta vall¹⁹: Pic de Comaloferno (3.033 m), Besiberri Nord (3.015 m), Punta Alta de Comalesbienes (3.014 m), Pic de la Pala Alta de Serradé (2.983 m), Pic de Contraix (2.958 m) i Punta Senyalada (2.953 m). Aquest fet i la bellesa dels seus paisatges van captivar els primers excursionistes a finals del s. XIX²⁰, i foren determinants en la declaració d'àrea protegida d'una part del municipi, el 1955, dins del Parc Nacional d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici (PNAESM).

El riu principal, la Noguera de Tor, té tres afluents al seu marge esquerre: el riu Sant Martí, el riu Sant Nicolau i el riu Durro. L'aigua és l'altra característica destacada de la vall. A la capçalera de la Noguera de Tor i del Sant Nicolau s'hi concentren una gran quantitat d'estanys d'origen glacial, entre els quals cal destacar l'Estany des Monges, l'Estany de les Mangades, els Estanys de Tumeneia, l'Estany de Travessani i l'Estany Negre. Al peu del Comaloferno es troba un altre grup d'estanys: els Estanys gelats, l'Estany Roi i els Estanys de Gémena. El Barranc de Llobriqueto neix al Salt de Llobriqueto, del desguàs de l'Estany de Gémena de Baix, i les seves aigües arriben a la Noguera de Tor després del Salt de Sallent, just per sota de Caldes de Boí. Aquesta enorme riquesa hidrogràfica no va passar desapercibuda durant la fase de creixent necessitat energètica urbana i va ser explotada com a subministrament d'energia hidroelèctrica a partir de mitjans dels anys cinquanta del s. XX.

A la vall hi abunda el pi negre, l'abet i els prats alpins, típica vegetació borealpina per damunt dels 1.600 m fins a convertir-se en pastures naturals per damunt dels 2.300 m. Per sota dels 1.600 m, la vegetació canvia i destaquen els camps de farratge, els prats de dall i els boscos de roure, pi roig i faig (Nadal *et al.*, 2010:27). La vall té un clima alpí (superior als 2.000 m) i subalpí (inferior als 2.000 m), caracteritzats per un nivell alt de precipitacions, uns estius frescos i humits, i uns hiverns rigorosos (Mateu *et al.*, 1981:8). Les pastures i els boscos ocupen la major part del sòl de la vall, gràcies a factors com la pluviositat, el relleu, l'altitud i les baixes temperatures (Nadal *et al.*, 2010:27).

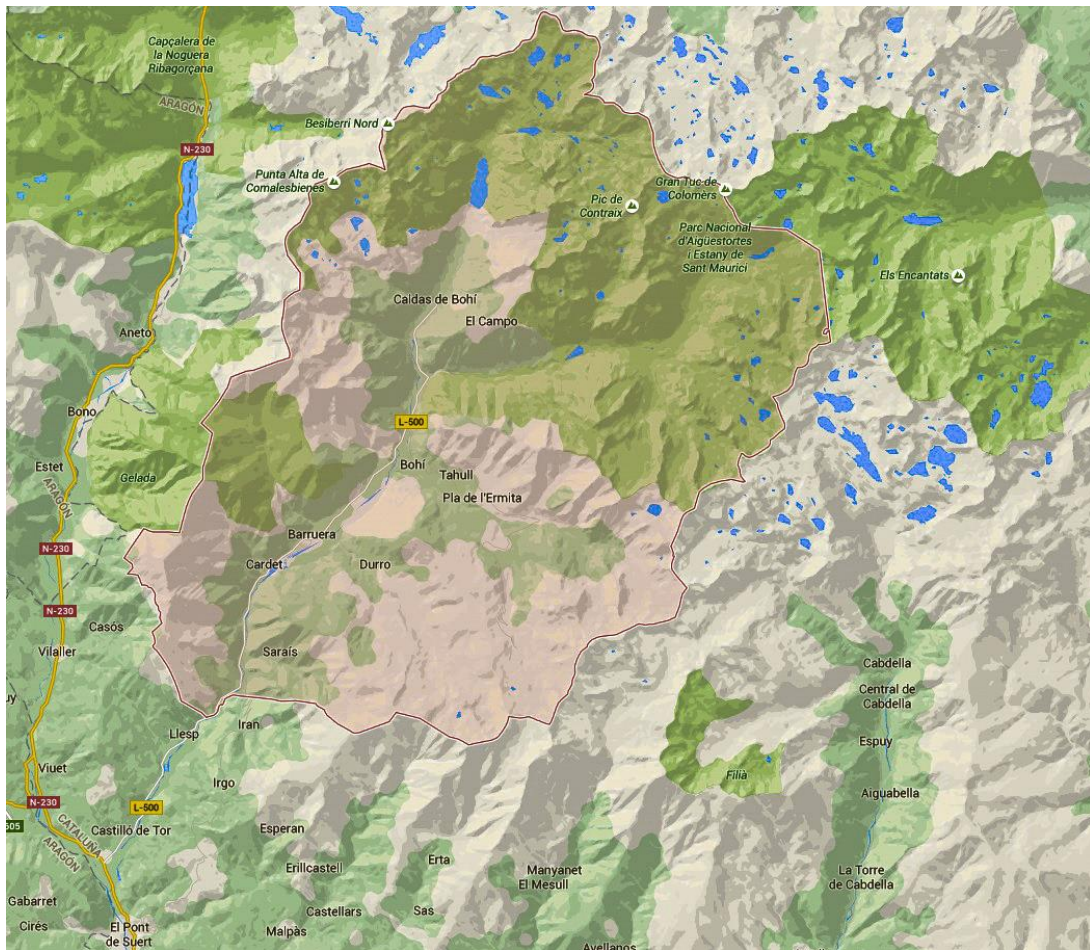
¹⁸ (Idapa, 2014)

¹⁹ (Idapa, 2014)

²⁰ Jacint Verdaguer hi arribà el 1883, en el decurs d'una excursió estival de dos mesos a través de tot el Pirineu català (Cervera, 2004 :14).

Figura 2. Mapa de l'àrea d'estudi: la Vall de Boí

Font: Elaboració pròpia a partir de googlemaps

El medi físic, per tant, no és tan sols un escenari. Les característiques físiques de les muntanyes i el clima condicionen l'activitat ramadera. Els mateixos factors (clima, orientació, altitud, morfologia i qualitat dels sòls) que proporcionen una gran quantitat d'herba en forma de pastura estival, limiten la producció agrícola (Beltran, 1992:400). El fet que a l'hivern la neu cobreixi les pastures estivals obliga a buscar altres recursos durant aquest període de l'any. La transhumància va ser l'estratègia que, tradicionalment, adoptaren les poblacions locals per afrontar aquesta situació i, actualment, la major part de les explotacions necessiten adquirir farratges per complementar l'herba que arrepleguen dels prats de dall, de propietat o arrendats. Així mateix, i com dèiem al principi, les característiques d'adaptació al medi s'han d'analitzar en termes processuals i dins d'un context econòmic i polític, ja que la relació entre la població i el medi han canviat històricament, a la vall i al Pirineu.

2.2. El context socioeconòmic

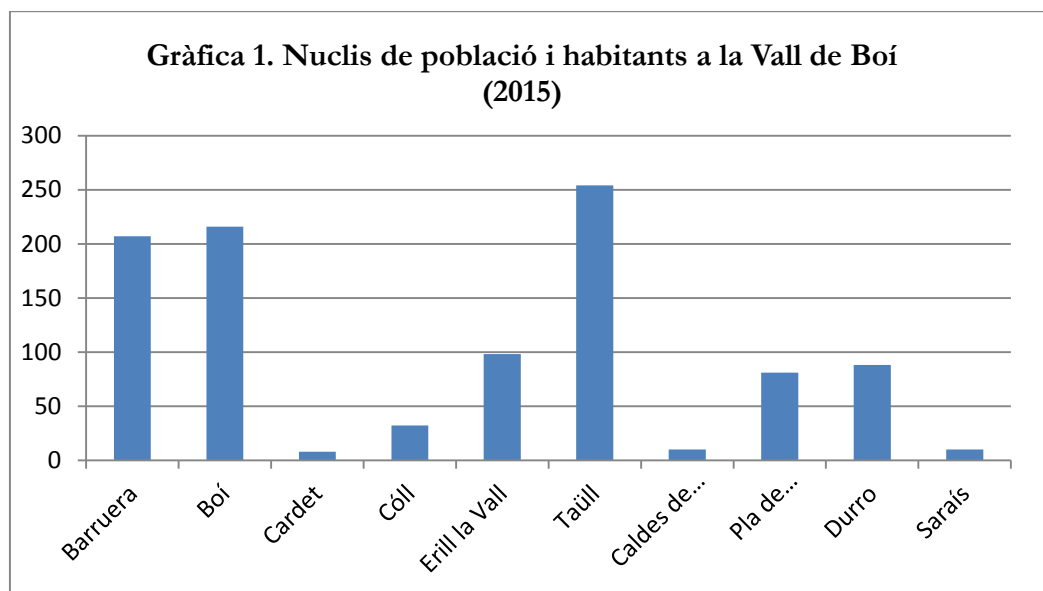
El cap de municipi és Barruera, que havia donat nom al municipi fins al 1996. L'actual terme municipal de la Vall de Boí eren dos municipis diferenciats fins al 1965: Durro i Barruera. La Llei municipal de 1845, segons la qual era necessari arribar a un mínim de trenta veïns (caps de casa) per tal de constituir un municipi va obligar als pobles a agrupar-se formant unitats municipals superiors. En concret, la implantació del règim administratiu s'inicia a la vall el 1847, quan s'uneixen a Barruera els ens locals de Boí, Cardet, Còll, Erill la Vall i Taüll. Per altra banda, aquell mateix any, Saraís és agregat al municipi de Durro (Burgueño, 2003:178-179). Durro serà municipi independent fins que l'any 1965 esdevé Entitat Local Menor o *pedania* de Barruera, actualment Entitat Municipal Descentralitzada (EMD) de la Vall de Boí. Aquest procés de fusió municipal i d'agregació és comú a tot el Pirineu i forma part de l'ordenació territorial i del procés *modernitzador* que portà a terme l'Estat liberal després de la Constitució de Cadis de 1812 (Beltran i Vaccaro, 2014:185). La fusió municipal dels nuclis de la vall és un procés històric que comença a mitjans del segle XIX i que acaba el 1996 amb la denominació del municipi com a *Vall de Boí*.

Taula 1. Nuclis de població, altitud i habitants a la Vall de Boí (2015)

Nucli de població	Altitud (m)	Nombre d'habitants
Barruera	1.090	207
Boí	1.265	216
Cardet	1.193	8
Còll	1.165	32
Erill la Vall	1.246	98
Taüll	1.510	254
Caldes de Boí	1.480	10
Pla de l'Ermita	1.615	81
Durro	1.395	88
Saraís	1.054	10
Vall de Boí	1.111	1.004

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del padró municipal d'habitants. Idescat (2015)

El municipi inclou diversos pobles al llarg del riu Noguera de Tor i del Sant Martí. Aquests deu nuclis de poblament (Barruera, Boí, Cardet, Còll, Durro, Erill la Vall i Taüll, els llogarrets de Saraís²¹ i Caldes de Boí²², i la urbanització del Pla de l'Ermita²³) agrupen una població censada total de 1.004 habitants, segons les dades de l'any 2015 (Taula 1) i suposa una densitat de població de 4'66 hab/km². Tot i així, la població que hi viu tot l'any podria ser substancialment menor (essent difícil de precisar-ne la quantitat exacta), i podria estar al voltant d'unes quatre-centes o cinc-centes persones. Les diferències de població entre els diversos nuclis podrien explicar-se per la seva proximitat a l'estació d'esquí Boí-Taüll Resort. En particular, en el cas del Pla de l'Ermita, una urbanització d'apartaments i hotels, però també en els de Taüll i de Boí. Hi ha múltiples raons que podrien argumentar la diferència entre la població censada i la població de fet.

Font: Elaboració pròpia a partir la Taula 1

Ens atrevim a apuntar-ne algunes: quan s'està empadronat cinc anys i es disposa de la propietat d'un immoble, el preu del *forfait* de temporada a l'estació d'esquí es redueix

²¹ L'actual poble de Saraís està situat al peu de la carretera L-500, que ressegueix la vall. L'antic poble de Saraís, que es va cremar en un incendi l'any 1937, està actualment deshabitat, malgrat que el 1981 encara hi havia 4 habitants. Encara ara es poden trobar restes de les edificacions que formaven el nucli, situat a 1.337 m, al qual s'hi ha d'arribar caminant.

²² Caldes de Boí és un balneari, santuari i centre turístic, a la dreta de la Noguera de Tor.

²³ Aquest complex residencial va ser construït l'any 1989 per la mateixa empresa que va crear les pistes d'esquí Boí-Taüll Resort i està situat a 1.615 m, un quilòmetre més amunt del poble de Taüll.

extraordinàriament, de 775 a 30 euros; les persones que s'estableixen a la vall de manera temporal durant els mesos d'hivern i que treballen a l'estació d'esquí Boí-Taüll (com a professors i professores d'esquí, en la senyalització de les pistes, el manteniment de l'estació, l'atenció al públic o el control dels telecadires i remuntadors), sovint, tenen la seva residència legal a la vall i acostumen a viure a Taüll, a Boí i al Pla de l'Ermita; Barruera, com a cap de municipi, és el nucli de població on s'ubica l'escola, l'Ajuntament, el forn de pa i els establiments comercials més grans, i podria, per tant, tenir una major població per aquest fet.

La terciarització de l'economia de l'Alta Ribagorça és un dels fenòmens destacats de les darreres dècades²⁴. L'any 1991, la població ocupada per sectors d'activitat mostrava que l'agricultura, a la comarca, representava al voltant d'un 16% del total de persones ocupades, la construcció un 18%, la indústria un 18% i els serveis un 48%. Aquesta tendència sembla haver-se accentuat ja que l'any 2011 les dades mostraven que l'agricultura representava un 3% del total de la població ocupada, la construcció un 13%, la indústria un 10% i els serveis un 72%. Quant al percentatge que cada sector aporta a l'economia comarcal, les dades del 2012 mostraven que el sector serveis aportava al voltant d'un 67% al PIB, la indústria un 24%, la construcció un 7% i la ramaderia un 1%. Actualment, a la Vall de Boí, i segons el règim d'afiliació per sectors d'activitat (2015), el percentatge és aproximadament del 87%²⁵ en el cas dels serveis, del 9% a la construcció, del 3% a la indústria i de l'1% a l'agricultura. Aquestes dades apunten en la direcció d'un procés d'integració al mode de producció capitalista que començà a finals del s. XIX i del seu aprofundiment al llarg del segle passat. Aquest procés va originar transformacions profundes en l'economia i la demografia de l'àrea d'estudi.

2.3. Les grans transformacions del s. XX

La memòria oral dels informants, i la documentació consultada, permet situar-nos al voltant del primer terç del s. XX. En aquell període, l'economia de la Vall de Boí, i de l'Alta Ribagorça, s'estructurava a partir de l'agricultura de muntanya, en la qual la ramaderia tenia el paper predominant, complementada amb l'agricultura (Mateu *et al.*, 1981:100). Aquesta

---

²⁴ Certament, les dades estadístiques no expliquen per si soles els fenòmens socials que pretenem estudiar però són indicadors que ens ajuden a apuntar la direcció de les transformacions econòmiques i socials que s'esdevenen. Caldria, ben segur, matisar les dades que es presenten a continuació, i els seus efectes, ja que en universos reduïts com la Vall de Boí, i sobretot pel que fa a les estadístiques d'ocupació, poden dibuixar realitats inexactes. Sovint, la pluriocupació defineix més acuradament aquests territoris que no pas la delimitació estricta associada a un sol sector d'activitat.

²⁵ Censos de població, 1991 i 2011, i dades afiliació règim de la Seguretat Social (IDESCAT, 2015).

complementarietat era una adaptació als diferents pisos altitudinals de la muntanya: els camps situats al costat del poble, a la part baixa de la vall i la muntanya mitjana, proporcionaven els aliments per a la població i per als animals durant l'hivern; i els prats de muntanya, permetien la pastura d'estiu, com assenyalen Roigé *et al.* (1995:14) pel conjunt del Pirineu. La complementarietat entre agricultura i ramaderia permetia una economia dual basada en l'autoconsum dels productes de la terra i l'explotació ramadera per al mercat. Malgrat això, a totes les cases hi havia bestiar, poc o molt, que no estava destinat a la seva comercialització. Les cases amb més patrimoni, al voltant dels anys trenta i quaranta del segle passat, tenien ramats d'uns tres-cents o quatre-cents caps de bestiar oví, al voltant d'uns deu bovins, i equins de cria, mules i matxos²⁶. Les cases *baixes* també tenien ramat però més modest, trenta o quaranta ovelles, tres o quatre vaques i algun ase. Aquestes cases vivien de la venda de les cries (*corderes*) i dels *jornals* que feien a les cases *fortes*. Aquestes, les cases benestants, es dedicaven als ramats (que pasturaven els prats de muntanya, a l'estiu, i a l'hivern, baixaven amb la transhumància al pla de Lleida) i a la cria de bestiar de *peu rodó* (mules i matxos)²⁷. La producció ramadera, doncs, estava destinada a la venda de bestiar oví i de bestiar equí de treball, sobretot a les fires de Salàs de Pallars i de Vilaller. L'abundància de precipitacions (en forma de neu i de pluja) permetia que les plantes herbàcies es desenvolupessin ràpidament. Aquest fet comportava que la vall tingués unes pastures naturals de qualitat i que es poguessin crear prats de dall per alimentar el bestiar. Els prats naturals, les pastures d'alta muntanya, eren la font de recursos més important, la gespa fina, on el bestiar podia alimentar-se durant els mesos d'estiu. Aquests recursos acostumaven a ser insuficients per alimentar el bestiar i es podien augmentar les reserves farratgeres mitjançant el cultiu de sègol i verdures o arrels²⁸, i de prats artificials d'alfals. De tal manera que constituïen un suplement durant els mesos d'hivern.

En el període posterior a la guerra civil, començà el procés de modernització de l'agricultura. Depenent de les comarques i les valls, fou un procés que arribà més o menys tard, però que acabà arribant²⁹. La mecanització de l'agricultura provocà una forta baixada dels preus del bestiar de cria (mules i matxos), una de les formes d'ingressos més

---

²⁶ Els muls (o matxos) i les mules són híbrids, normalment estèrils, resultat de l'encreuament de cavall (mascle o femella) i ase (mascle o femella). Parlem de *mul egú* (ase i egua) o de *mul somerí* (cavall i somera).

²⁷ “*Quan jo ere molt jove encara tenivom eqües, que ere quan ere important lo que se'n diven els sobrants, es mules, que eren el cruce de equa i ruc, i visquévom molt d'això, es veneven a la fira de Salàs per fer animals de treball. I després tenivom 300 o 400 ovelles i unes quantes vaques*”. Ca de Farrédavall, 60 anys, Barruera.

²⁸ “*Se feva la pastura dels tocinos, es foteva amb unes calderes abaix a la granja. Unes calderes així, grosses, hi cabien potser 200 litres, hi fotien tot de cols, remolatxes, patates i de tot i fotien una calderada, que en diven*” Ca de Moneu, 72 anys, Taüll.

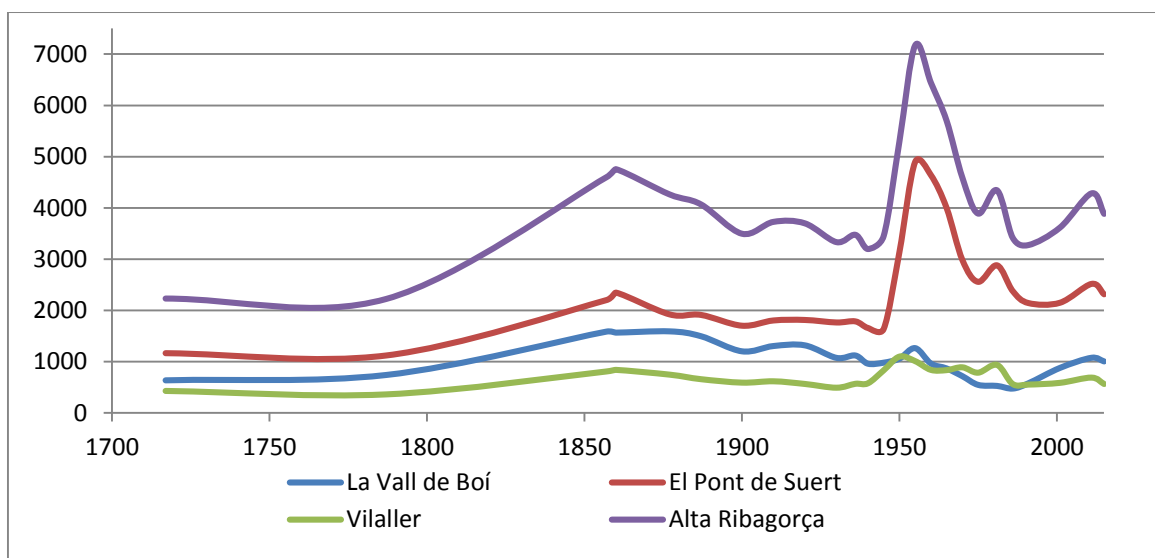
²⁹ El primer tractor a la vall es va comprar l'any 1963.

importants per a l'economia pirinenca. L'obertura de noves vies de comunicació i la davallada dels preus del bestiar de *peu rodó* van suposar la fi de les fires de bestiar, la de Salàs de Pallars va ser la fira més important del Pirineu i està documentada des de finals del s. XIV³⁰. La industrialització urbana de principis del s. XX requeria d'una major quantitat d'energia. La construcció generalitzada de les centrals hidroelèctriques al Pirineu respon a aquest augment de la demanda energètica. A l'Alta Ribagorça, Enher (Empresa Nacional Hidroeléctrica del Ribagorzana S.A.) va ser creada l'any 1947 per explotar les capçaleres del Noguera de Tor i Noguera Ribagorçana. El treball de Sánchez Vilanova (1991) detalla el procés de construcció de les centrals hidroelèctriques i les preses a l'Alta Ribagorça. La monetarització de l'economia arribà de la mà de la construcció d'aquestes grans infraestructures, que van comportar un gran impacte a l'estructura productiva i social ribagorçana (Arqué *et al.*, 1982:24). Es van crear nous llocs de treball directes i indirectes, que van repercutir negativament en les activitats tradicionals, l'agricultura i la ramaderia (Nadal *et al.*, 2010:34). Aquest fet suposà una forta migració a la comarca, obrers que venien a treballar a la construcció de centrals, pantans i carreteres. Les dades mostren un creixement poblacional en termes absoluts a la comarca i a la vall, però divergent, en termes relatius quant a municipis (Gràfica 2). Enher tenia adscrits entre 5.000 i 8.000 obrers a mitjans anys cinquanta (Nadal *et al.*, 2010:34). El Pont de Suert passà dels 1.672 habitants (1940) als 4.710 (1960), i l'Alta Ribagorça dels 3.504 als 6.673 habitants, mentre que la Vall de Boí disminuí la seva població durant aquell mateix període de poc més de 100 habitants (Taula 2). Caldria veure, per exemple, per què la majoria dels treballadors d'ENHER s'empadronaven al Pont de Suert i quins moviments poblacionals tingué la comarca en una anàlisi micro, que no reflecteixen les estadístiques. Per tant, ens prenem aquestes dades amb cautela, com un indicador. L'herència d'Enher en infraestructures a la Vall és considerable. A banda de la construcció de la carretera entre el Pont de Suert i Boí el 1953, L-500, que es va continuar fins a Cavallers, l'any 1954, es van construir les preses del Pantà de Llesp, l'any 1953, del Pantà Cardet, l'any 1956 i del Pantà de Cavallers, el 1958, amb les seves centrals hidroelèctriques corresponents.

---

³⁰ Una de les últimes edicions de la fira de Salàs de Pallars en ple auge va ser l'any 1959. Josep Maria Espinàs li va dedicar un reportatge a la revista Destino, que el 2009 es va publicar en forma de llibre per commemorar-ne els cinquanta anys (Espinàs, 2009).

Gràfica 2. Evolució de la població a l'Alta Ribagorça (1717-2015)

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades: (Annex. Taula 1)

Taula 2. Evolució de la població a la Vall de Boí, l'Alta Ribagorça i Catalunya (1940-2015)

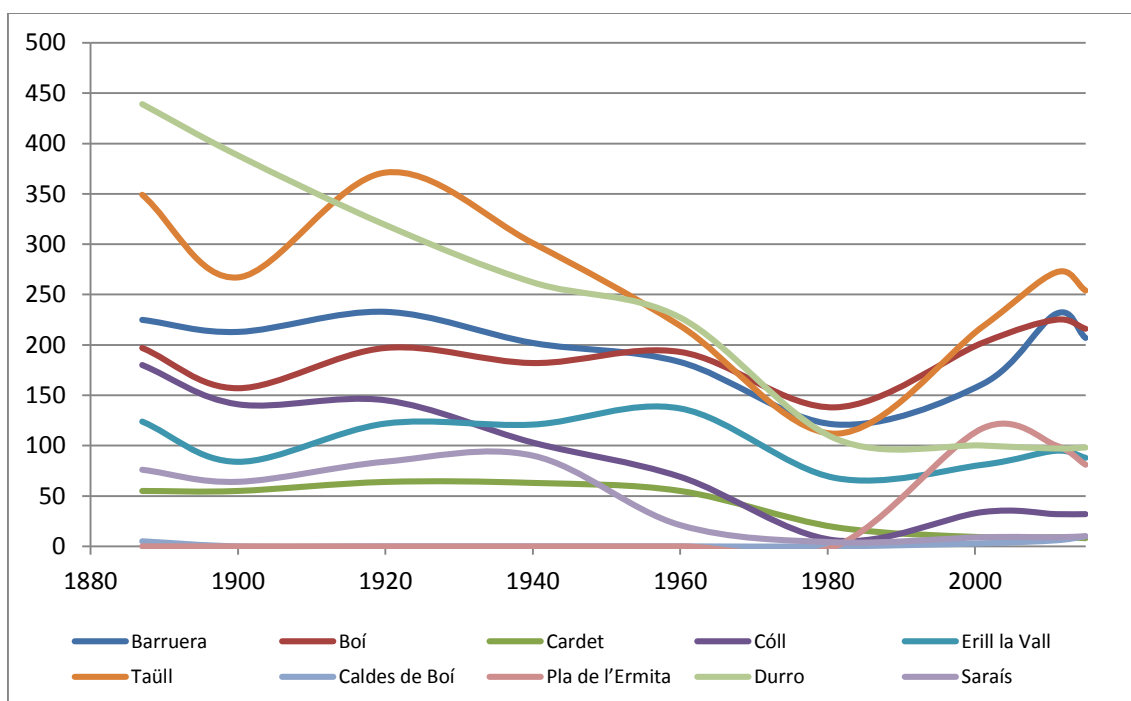
Àmbit de població	1940	1960	1981	1986	1991	2001	2011	2015
La Vall de Boí	1.224	1.104	583	474	637	878	1.076	1.004
El Pont de Suert	1.672	4.710	2.961	2.388	2.285	2.150	2.517	2.314
Vilaller	608	859	1005	555	592	589	691	566
Alta Ribagorça	3.504	6.673	4.549	3.417	3.514	3.617	4.284	3.884
Catalunya	2.890.974	3.888.485	5.956.414	5.999.320	6.059.494	6.36.1365	7.539.618	7.508.106

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades Idescat (2015) i Sabartés (1993)

El gran creixement industrial de Catalunya durant els anys seixanta i setanta va comportar una davallada demogràfica molt important a tot el Pirineu. L'Alta Ribagorça tampoc se n'escapà i l'augment demogràfic dels anys cinquanta restà com un miratge. La muntanya es despoblava i migrava cap a la ciutat, cap a les capitals, en busca de les noves formes de treball que portava la modernització. Els estudis de Nadal (2005), Nadal *et al.* (2010) i Mateu *et al.* (1981) donen compte de la despoblació a la comarca de l'Alta Ribagorça, que va perdre 3.159 habitants des del 1960 fins al 1991 (Taula 2). La migració de les famílies que vivien en zones de muntanya accentuà la crisi de l'economia tradicional, ja debilitada a conseqüència de la caiguda de preus del bestiar de recría, per la mecanització de

l'agricultura. A la vall, el pic més baix, demogràficament parlant, fou a mitjans dels anys vuitanta, quan es registrà un cens de població de 474 habitants (Taula 2). La recuperació demogràfica de les zones de muntanya vingué de la mà del turisme i de les estacions d'esquí, generadors del nou canvi econòmic i social. La construcció de l'estació d'esquí Boí-Taüll Resort el 1986³¹, que es posà en funcionament l'any 1989, va suposar un fre a la davallada poblacional que patia el municipi (Gràfica 3).

Gràfica 3. Evolució de la població dels nuclis de la Vall de Boí (1887-2015)

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades: (Annex. Taula 2)

L'estació es construí amb la creació de l'empresa *Promociones Turísticas del Pirineo, S.A.* (Protupisa), una societat fundada l'any 1973 amb 100 milions de pessetes i l'aportació de quatre socis de fora de la vall, tres dels quals van aportar el 75% del valor de l'empresa monetàriament. El quart, l'empresa *Agrícola y Forestal del Pirineo S.A.* va aportar el 25% restant en forma no dinerària, amb 1.700 hectàrees de terreny on s'emplaçaria part de la nova estació³². La resta dels terrenys, de propietat particular, els van vendre els habitants de

³¹ Jané (2004) explica, a través de la seva vivència personal, la posada en funcionament de l'estació d'esquí de Boí-Taüll Resort.

³² *Agrícola y Forestal S.A.* era hereva de *Fuerzas Hidráulicas del Alto Pirineo S.A.*, empresa propietat de Joan Ventosa i Calvell, que havia explotat forestalment la finca matriu de la qual formava part la finca segregada, aportada com a capital social per a la creació de l'empresa PROTUPISA. La finca

Taüll a mitjans dels anys setanta a l'empresa promotora de les pistes d'esquí, ja que la seva ubicació, la Vall de Ginebrell, corresponia a finques particulars del poble de Taüll. L'empresa pagà el preu de compra dels terrenys a deu pessetes el metre quadrat³³ i hi van haver dues cases que no van vendre perquè van entendre que el preu era abusivament baix. Tot i així, la situació a la vall era força complicada econòmicament i demogràfica (Gràfiques 3 i 4), i la majoria de les cases s'hi van avenir³⁴.

Un dels requisits que van exigir els veïns, a canvi, va ser que el bestiar de Taüll pogués anar a pasturar a les finques que havien venut³⁵. Malgrat que els contractes es van fer entre l'empresa i els particulars, des d'aleshores els veïns han portat els animals col·lectivament a aquella part de la muntanya, que abans de la venda eren finques particulars³⁶. Les pistes d'esquí van ser, sense dubte, un element clau a l'hora de posar fre a la davallada de la demografia³⁷ i un inici de la seva recuperació. La vall va passar dels 474 habitants l'any 1986 als 1.076, l'any 2011.

En termes absoluts, la dinàmica demogràfica divergent, si a la Vall de Boí es comparen els nivells de població del període 1940-2015, en relació a l'Alta Ribagorça i la resta de Catalunya sembla destacable. La població actual de la Vall de Boí equivaldria a un 82% de la seva població al 1940, mentre que la població de l'Alta Ribagorça representaria un 110'18% i la de Catalunya un 259'7% (Taula 2).

---

aportada s'anomenava *Vall de Ginebrell i Font de Sant Martí* i formava part d'una finca més gran, el *Monte Le-110 Ribera de Sant Nicolau*. En aquesta finca s'ubicava, i s'ubica, la part del Parc Nacional del que forma part el terme municipal de la Vall de Boí. El procés de successives vendes d'aquesta finca des que formava part del Comtat d'Erill (1867) fins a l'actual propietari, la Generalitat de Catalunya, s'explica a Claveria (1993).

³³ "Es va vendre tant barat, deu pessetes el metro, perquè estàvem en un moment que aquí no hi quedava ningú...". Ca de Moneny, 72 anys, Taüll.

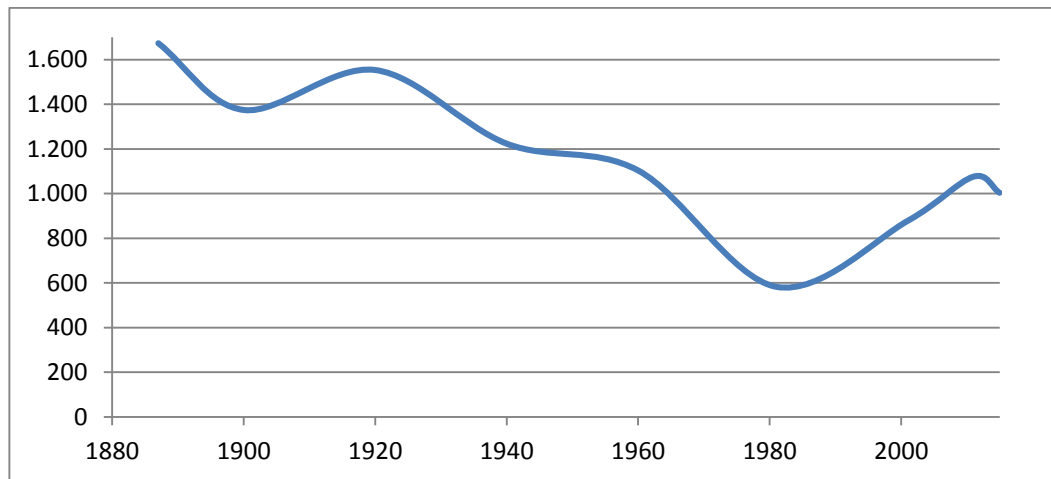
³⁴ "Gairebé els ho hauria regalat perquè fessin les pistes, perquè sinó érom de marxar tots". Ca de Moneny, 72 anys, Taüll/ "Va arribar un moment que la cosa estava xunga i aleshores voleven fer l'estació... i es va fer. Si aquí no s'hagués fet l'estació, i no hi fos un parc nacional i el romànic, aquí no hi fura ningú". Ca de Baró, 63 anys, Taüll.

³⁵ "Quan s'hi va vendre els terrenys a pistes, lo tracte va ser vendre els terrenys però mentre no ho edifiquen, els pastos són del poble". Ca de Bellita, 59 anys, Taüll.

³⁶ Respecte la resta de la Vall de Ginebrell, que eren els terrenys que *Agrícola y Forestal S.A.* va aportar per a la constitució de la societat Protupisa, els veïns ja hi portaven el bestiar a pasturar anteriorment.

³⁷ "Jo ja m'ere fet una casa a fora, jo me n'anava... Si vaig tornar era perquè al final se va acabar fent pistes". Ca de Moneny, 72 anys, Taüll

Gràfica 4. Evolució de la població a la Vall de Boí (1887-2015)

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades: (Annex. Taula 2)

Malgrat que l'estació d'esquí és un sosteniment bàsic, actualment, per a la vall³⁸, hi ha un element que destaca per sobre d'aquesta en la percepció dels habitants quant a la seva importància econòmica: el Parc Nacional³⁹. L'afluència de visitants estatals i internacionals situen el parc nacional com al principal atractiu de la comarca. El procés generalitzat d'implantació de figures de protecció ambiental a les zones de muntanya (Beltran i Vaccaro, 2014:10), també arribà a la vall a finals dels anys vuitanta. Així, les polítiques de conservació es concretaren en la creació d'una zona perifèrica de protecció al voltant del PN el 1988, la inclusió de l'Espai natural de Gelada en el Pla d'Espais d'Interès Natural (PEIN)⁴⁰ el 1992, l'ampliació del PN el 1996 i el desplegament de la Xarxa Natura 2000, que se superposa als espais del PEIN. L'expansió de les àrees protegides i la valoració del medi ambient per part de la població urbana van comportar l'augment del turisme de muntanya, que ja havien apuntat anys abans els excursionistes, fascinats per la bellesa dels paisatges d'Aigüestortes, i

³⁸ L'empresa que gestiona actualment l'estació i que fins l'any 2015 n'era la propietària, Nozar, està en concurs de creditors. La propietària actual n'és la Generalitat.

³⁹ "Més important el parc nacional que no pas es pistes a nivell econòmic, de puestos directes perquè tens els taxistes, la gent que treballa directament al parc. Molt important a nivell turístic [...] el que no té parc en vol". Ca de Farrédavall, 60 anys, Barruera/"Aquí hi ha una cosa que és més important que les pistes, que és el parc nacional. Perquè el parc nacional directe o indirectament et dona més que pistes. Aquí, l'estiu molt més que l'hivern, si vols que funcionin restaurants i apartaments... El parc nacional, el número u, perquè racons com a Aigüestortes, pocs". Ca de Moneny, 72 anys, Taüll.

⁴⁰ Actualment, el 70% de la superfície del municipi està protegida pel PEIN, concretament, l'Espai natural d'Aigüestortes, que se superposa a la figura del Parc Nacional, i l'Espai natural de Gelada. (Idapa, 2014).

el termalisme català de finals del s. XIX⁴¹. La creació del Parc Nacional, doncs, va constituir un pas incipient cap a la posterior patrimonialització⁴² de la natura que va convertir el territori en mercaderia (Beltran i Vaccaro, 2014:11) i el paisatge en natura *natural*⁴³. La declaració com a Patrimoni material de la Humanitat del conjunt del romànic de la Vall de Boí⁴⁴, l'any 2000, i la recent declaració com a Patrimoni immaterial de la festa de les Falles, a finals del 2015, cal entendre-les des de la perspectiva de la posada en valor de certs trets culturals, des de la reinterpretació del passat i des del procés de producció de patrimoni (Frigolé, 2012:179), en el marc d'una economia mediatitzada pels valors i demandes de consums urbans (Beltran i Vaccaro, 2014:245).

Les pistes d'esquí de Boí-Taüll i la Vall de Ginebrell des de la Vall de Llobriquet. (Febrer del 2016)

---

⁴¹ Roma (2000:477) dedica un capítol al termalisme català i para atenció a la relació entre paisatge i teràpia en el cas de Caldes de Boí.

⁴² La patrimonialització s'entendria com un procés de producció pel qual els elements naturals i culturals del passat són resignificats. De manera que no és el passat sinó el present, el que determina la selecció de tals elements: *“we refer to those processes of cultural and natural production by which cultural and natural elements are selected and reworked for new social uses. To be considered as heritage, the cultural and natural elements must represent a certain identity and must be activated by production agents (experts, researchers, cultural experts) or by some variety of political power (governments) or civil society.”* (Roigé i Frigolé, 2010:12).

⁴³ *“Vall de Boí, on els Pirineus toquen el cel”*. Eslògan publicitari a la web del municipi.

⁴⁴ L'estudi recent de Garganté (2015) detalla el procés de construcció del discurs de patrimonialització del romànic a la vall.

3. Evolució i perspectives de futur d'una vall ramadera

“La muntanya és sempre un país de vocació ramadera.”

(Solé Sabarís, 2004:181)

Els treballs sobre el Pirineu des de l'arqueologia de Gassiot i Garcia (2014:466) i Garcia (2013:233) mostren una comparativa entre el model ramader descrit pels folkloristes (Ramon Violant i Fritz Krüger), i els registres arqueològics trobats al Parc Nacional. Els autors plantegen que han existit, al menys, tres models de gestió ramadera des de l'edat mitjana. En primer lloc, el model de la baixa edat mitjana: caracteritzat per assentaments de dimensions considerables que agrupaven diversos ramats establats, d'un centenar d'ovelles i cabres. En segon lloc, el model de l'època moderna: distingit per orris, tancats mitjans i poques cabanes. I, finalment, el model de l'època contemporània: uns pocs pastors condueixen un sol ramat de dimensions considerables. Aquest últim seria el model del que donen compte Violant i Krüger als seus estudis (la gran ramaderia transhumant). La ramaderia, com a activitat econòmica, és una resposta adaptativa a les possibilitats d'un entorn específic i per tant, també, a unes condicions econòmiques i socials determinades. Els canvis que ha experimentat la vall fins a l'actualitat cal entendre'ls com un *continuum*, en una lògica econòmica i ecològica d'adaptació, no exempta de disputes ni d'interessos diversos per part dels agents socials. És des d'aquesta perspectiva, doncs, des de l'enfocament de l'ecologia política, que hem d'interpretar les transformacions que es donaren a mitjans dels anys cinquanta, arran de les possibilitats de noves formes de treball que portà l'arribada d'ENHER (la penetració del mode de producció capitalista) i del procés de mecanització de l'agricultura (i la posterior desaparició d'una de les principals formes de riquesa de la zona, la cria de bestiar de *peu rodó* com a força de treball).

En aquest capítol, fem un breu recorregut pels principals elements que van caracteritzar l'organització social pirinenca en el passat recent (finals del s. XIX i principis del s. XX), la casa i la gestió col·lectiva, i els contextualitzem a la Vall de Boí. Describem l'evolució de la ramaderia a la vall, analitzant els seus canvis i els condicionants del model actual. Per últim, presentem els reptes i els escenaris de futur.

3.1. Les beceroles: la casa i l'organització col·lectiva dels recursos⁴⁵

“En una visita a l'arxiu municipal de l'Ajuntament de la Vall de Boí, he pogut consultar alguns arxivadors que feien referència als llibres d'actes de l'Ajuntament de Barruera i de l'Ajuntament de Durro, del segon terç del s. XX. En un dels llibres d'actes del municipi de Durro i Saraís, he localitzat un document que m'ha semblat significatiu, “Resumen de las hojas declaratorias de siembra” del 25 de maig del 1943, que dona compte de la riquesa de les cases del municipi en forma d'un llistat, on s'hi declaraven el nombre d'animals de cadascuna, les hectàrees, el nombre de persones que hi vivien i el recompte total de cases dels dos pobles, malgrat que no està especificat quina casa pertanyia a cada poble. A Durro i Saraís, l'any 1943, hi vivien 320 persones en 42 cases, una mitjana d'una mica més de set persones per casa. El nombre de caps de “ganado de trabajo” estava format per 30 caps de bestiar cavallí, 19 de mular, 21 d'asiní i 83 de boví. Els caps de “Ganado de renta” consistien en 60 caps de cavallí, 125 de boví, 3.454 d'oví, 145 de porcí, 52 de cabrum i 352 d'aviram. S'hi conreaven 3'99 hectàrees de civada, 9'12 d'ordi, 14'71 de sègol i 46'33 de blat. Ca de Ferrero ja era, aleshores, la casa més important del poble: la que hi vivien més persones (19), tenia el volum de bestiar més abundant (4 mules, 12 egües, 9 vaques, 700 ovelles, 20 gallines i 2 cabres) i la superfície de terreny més gran (16'10 hectàrees).”

Diari de camp, 26 de febrer del 2016

Diversos estudis⁴⁶ han subratllat la importància de la simbiosi entre la casa i la comunitat local en l'organització social del Pirineu. L'articulació d'ambdues institucions oferia els elements necessaris per a un aprofitament eficient dels recursos naturals, dins d'un context històric determinat, mitjançant una adaptació a les condicions ecològiques del medi físic. La casa es podia entendre com un conjunt de quatre elements:

“Un grup de persones co-residents (una família), una organització econòmica conjunta, un patrimoni material (bordes, habitatge, terres) i un patrimoni immaterial (una reputació social que s'identifica amb la casa), que es transmet de generació en generació.” (Roigé, Estrada i Beltran, 1997:55)

La casa tenia accés directe a una part dels mitjans de producció necessaris per a la seva subsistència (les terres de propietat privada, el bestiar, les bordes i els edificis, i la força de treball aportada pel grup domèstic) però era mitjançant la vinculació de la casa a

---

⁴⁵ A partir de la memòria oral dels informants (a través dels propis records i de la memòria familiar), podríem referir-nos, en aquest capítol, a una etapa compresa entre el primer i el segon quart del s. XX.

⁴⁶ Vegeu Beltran (1992), Comas d'Argemir (1991), Comas d'Argemir i Soulet (1993), Roigé, Beltran i Estrada (1993) i Roigé, Estrada i Beltran (1997)

l'organització col·lectiva de la comunitat local que aquesta tenia accés a la resta de recursos necessaris per a la pròpia reproducció (Beltran, 1992:402). D'aquesta manera, la casa tenia accés a determinats drets col·lectius, com ara portar els animals a pasturar als prats comunals, llenyar, collir fulla i accedir a l'aigua del rec. Per tant, l'accés a la totalitat dels recursos necessaris per a la producció i subsistència de les cases, passava forçosament per la pertinença al poble, teixint, així, una xarxa imbricada que sustentava la vida social.

El mode d'organització familiar pirinenc forma part dels anomenats *systemes à maison* (Agustins, 1989:315), caracteritzats per la indivisibilitat del patrimoni material, l'elecció d'un únic successor, les aliances matrimonials entre cases de rang equivalent i l'exigència que una nova parella s'instal·li a la casa cada generació. Es basen en un principi primordial: la perpetuació d'una casa associada a un patrimoni, que al mateix temps és el símbol d'un llinatge residencial. D'aquesta manera, l'edifici, que és el símbol d'una posició de prestigi dins de la societat, cristal·litza els drets col·lectius associats a la casa (dret d'ús dels terrenys comunals) i els drets de propietat, que han de ser transmesos només a un dels membres de la descendència. La idea de perpetuïtat, per tant, és central en la societat agropecuària del Pirineu i en vertebrava la vida social:

“Les normes jurídiques i els ideals culturals s'han adreçat a garantir els principis de continuïtat i estabilitat del patrimoni i de la comunitat domèstica. La idea subjacent és que la fragmentació patrimonial ha de portar la ruïna a les famílies, en trencar-se el delicat equilibri que mantenen les explotacions. L'elecció d'un sol hereu es presenta així com un imperatiu del sistema i el control del matrimoni com a necessitat de la casa.” (Comas d'Argemir i Soulet, 1993:233)

La família troncal⁴⁷ era un dels senyals d'identitat, apareixia com un element de referència del passat. La casa era el símbol de la família, que es perpetuava a través de les generacions gràcies a la primogenitura. La persistència dels grups residencials troncal, en els quals el fill hereu (o pubilla) es casava i continuava l'explotació domèstica i la residència a casa dels pares, era una de les característiques fonamentals de la família pirinenca. D'acord amb Roigé, Estrada i Beltran (1997:56), el grup residencial troncal era de tipus tri-generacional, integrat per una parella vella (els avis), una parella jove (l'hereu), els fills de la parella jove i els germans de l'hereu, que podien quedar-se al grup a condició de romandre solters. Tot i així, el model cultural de la família troncal era una cosa i la pràctica social una altra. Com assenyalen Roigé, Estrada i Beltran (1997:57) en el cas de la Vall d'Aran, les estadístiques

---

⁴⁷ Seguint a San Román i González (2003:66), la família troncal es caracteritza per un grup domèstic que només inclou una unitat marital en cadascuna de les generacions successives.

discuteixen el model trigeneracional. La realitat era molt més diversa i indicava el predomini de grups familiars formats per un sol nucli conjugal. Tot i així, en els sistemes de successió única hi ha una diferenciació molt important dels rols, una oposició definitiva entre el successor (l'hereu o la pubilla) i els seus germans (els cabalers)⁴⁸. Es podria afirmar que l'exclusió patrimonial dels cabalers és el preu de la continuïtat de la casa. Si volien romandre a la casa, ho havien de fer solters. Altres alternatives passaven pel matrimoni en d'altres cases⁴⁹, en funció del dot que podien aportar. D'aquesta manera, es limitava el nombre de persones que podien viure a la casa i la força de treball necessària per a la seva reproducció. La casa era, també, un patrimoni simbòlic: una posició social, una reputació. El nom era l'element simbòlic central de la casa (Roigé, Estrada i Beltran, 1997:69). Totes les cases estaven associades a un nom amb el qual es podien identificar socialment els membres del grup domèstic, els individus eren classificats en una jerarquia social, econòmica i de prestigi. Sovint, era pel nom de la casa que eren coneguts⁵⁰. La casa era, finalment, una unitat de producció i el seu sosteniment econòmic es basava en l'activitat agrícola i ramadera, en un medi físic determinat per les condicions climàtiques i poc propici per a l'agricultura⁵¹. La força de treball provenia, principalment, dels membres de les cases. Tot i així, les cases amb una bona posició social contractaven mossos, minyones i pastors (Nadal *et al.*, 2010:42), que eren membres de les cases més pobres, per tal d'assolir el volum de treball requerit. A la fira de Vilaller, les cases grans contractaven el personal necessari, anualment⁵², i les feines més ben pagades eren esquilar, segar blat i dallar herba, mentre que fer de pastor tenia una

---

⁴⁸ L'Alta Ribagorça i la Vall de Boí, no n'eren una excepció *"L'hereu es quedava amb tot el patrimoni, lo que no es feve ere donar-li un tros amb aquest, un tros amb un altre. Això no. En aquesta casa hi ha hagut cabalers i abans la gent treballave per la casa. Per exemple, el germà del meu pare se va casar gran i ere reballat tota la vida aquí i no va cobrar mai ni un duro. Treballave per la casa, pel seu germà, per l'hereu i el dia que s'hi va casar li van donar dot, però no guaire. No es pensava sinó amb la casa. La casa ere el piló, ere sagrat"*. Ca de Moneny, 72 anys, Taüll

⁴⁹ *"Jo ere d'una casa de dalt, del cap del poble, Ca de Salassó. Érom sis germans, jo ere l'últim i em vai casar amb una noia de Ca de Morera. L'havien de menester un home aquí perquè hi havie els pares molt vellets, grans, i allavons me vai vindre yo aquí"*. Ca de Morera, 78 anys, Durro

⁵⁰ *"El nom de la casa s'arrastrave. Si tu vas per aquí per la comarca i preguntes pel meu nom, no sabran qui sóc, ara si preguntes pel nom de la casa, pos molta gent sabrà quin és. És el nom de la casa, no el nom de la persona i això encara funciona així. Bastant així, però abans més"*. Ca de Moneny, 72 anys, Taüll

⁵¹ *"No és terreno per a massa agricultura això, és massa penjat, massa pendent"*. Ca de Garbot, 95 anys, Durro

⁵² *"Et llogaven per tot l'any i ere una deshonra que tu t'hi quedesses sense llogar a la fira de Vilaller"*. Ca de Carlà, 70 anys, Barruera/ *"Jo hi he estat des del dia de Tots Sants hasta el dia de Tots Sants de l'any següent, ni festes ni vacances ni res, ni hores. Si feves de pastor, els tres-cents seixanta-cinc dies eres de pençar, si no estaves malalt. I aquell dia acabaves, i si no estaves bé amb l'amo que tenives, quedaves lliure o t'agafave de nou si t'enteneves"*. Ca de Jordana, 87 anys, Barruera.

retribució menor⁵³. De ben petits els nens i nenes també participaven de les diferents feines de la casa, bé fos cuidant del ramat o llogant-se per altres cases⁵⁴. A les cases benestants, els fills i filles (o la minyona) portaven el dinar als *trossos*, al pare i als segadors i segadores⁵⁵. No totes les cases eren iguals i la diferenciació social venia determinada pel patrimoni familiar de la casa⁵⁶. La propietat particular de les terres era el principal factor limitant a l'hora de determinar el nombre de bestiar que es podia mantenir i això comportava diferents possibilitats productives (i estatus) en el si de la societat. Així doncs, les finques particulars (en funció de la seva grandària, qualitat i localització), conjuntament amb les instal·lacions productives i la capacitat financera de les cases eren elements decisoris a l'hora de determinar la posició de la casa en la comunitat (Beltran, 2003:105). L'organització comunal no contribuïa a pal·liar aquesta situació, més aviat afavoria aquesta reproducció de les desigualtats socials (Gil, 2000:80), malgrat la igualtat formal en l'accés als recursos. Era la riquesa prèvia la que marcava el resultat desigual:

“Cada casa teniva que administrar igual per la gent que pels animals, a cada casa diven: jo tinc prats, tinc menjar, per a tants animals, n’hi puc tindre 8, 10, alguns 20 però a partir d’aquí, si t’haguessen regalat un animal no l’haries volgut perquè no l’haries pogut mantenir. El que et marcava ere el paller [...] tot depeniva de la terra que tenives, de la propietat, si tenives més prats, podeves tindre més animals, més ovelles, més vaques i més eqües”.

Ca de Maria, 79 anys, Taüll

Cal destacar que els vincles de la casa amb l'organització col·lectiva no eren a nivell individual, de cada individu, sinó que eren les cases les que tenien els drets i obligacions

---

⁵³ “El que només s’hi feve el jornal no el voleva ningú, com que n’hi ere prou d’homes sobrers... Eres d’estar capaç de fer més de lo que ere el jornal d’una persona. Els jornals des ovelles... allò no pagaven res, ere més anar a esquilar, anar a segar i a tallar herba, i aquestes feines estaven més ben pagades”. Ca de Garbot, 95 anys, Durro

⁵⁴ “Hi ere molta gent antes a totes es cases, entre els cabalers, que en diven, i la canalla que en cabat de caminar, ja t’hi feven anar a guardar es ovelles o es vaques”. Ca de Bellita, 60 anys, Taüll/” Yó, a tretze anys, ja ere a la montanya, a Amont, a la vall d’aran. Amont i Montcorbau. Allà hi ere el ramat de Barruera i de Durro, n’hi ere unes 4.000, i jo ere el regatxo, que ere l’ajudant del pastor”. Ca de Jordana, 87 anys, Barruera

⁵⁵ “La olla de la vianda, que ere la olla barrejada, un plat molt típic d’aquí, la portàvom de casa, una olla que hi cabien 7 o 8 litres, des de casa fins a mig camí de lo que ara són les pistes d’esquí. Que hasta m’hi posave un paper per no tallar-me els dits. La feven a casa i la portàvom. Ja procuraven de no fer vianda si eres de porta-la molt lluny. Allavons foteven una carn amb patata. Es portava amb unes olles i a damunt de la olla hi anava una fiambrella així de gran, de fonda enclastada a la olla que feve de tapa. I allò fotia un bon pes. [...] i els nens o la criada portava el menjar als trossos. Si vedeven que el nen ere massa petit, hi enviaven la criada. Però quan vam començar a ser xavalets, portàvom el dinar, yo estava fart de portar el dinar”. Ca de Moneny, 72 anys, Taüll

⁵⁶ “A casa meva no hi ere re, vivíom del que guanyava el pare que feve de pastor. Pagàvom una vegada l’any. Anàvom a comprar i ho apuntàvom, i quan ell cobrave al cap de l’any, allavors pagàvom”. Ca de Sastre, 76 anys, Boí / “Jo de gana no n’hai patit. Jo, en aquesta casa hi he vist sempre tanta abundància... després de la guerra ja s’anava bé. El Pirineu hi va haver una època, que potser en comparació ere més ric que la zona del pla”. Ca de Moneny, 72 anys, Taüll

amb el poble, i en concret els *caps de casa*, els seus representants (Beltran, 1992:402). Així, la casa es vinculava a l'organització col·lectiva a través del *Comú de veïns*⁵⁷ que s'articulava a partir dels caps de casa, els quals havien d'assistir a les reunions a *fer comú* com a contrapartida pels drets comunals als que tenia accés la casa.

3.2. Desplaçament i recria, dues activitats centrals a la primera meitat del s. XX

“Jo estic moltes hores al llit, despert, no em perdo cap dia que no enganxe una ruta o altra. Jo, estant al llit, n'hi fai molts de viatges, d'aquí a Lleida, caminant, pensant per on passàvom cada dia amb lo ramat i amb aquella alegria, venga! avui arribarem a tal poble, demà a tal altre... A la primavera, ja esperaves allà baix, a vere, que vingui el bon temps, tornarem a marxar cap a la montanya, amb lo ramat i amb aquella il·lusió!”

Ca de Tenda, 94 anys, Boí

L'activitat ramadera a la vall, com ja hem vist, s'explica per les condicions ecològiques i socials de l'entorn i la gran disponibilitat de recursos en forma de pastura. Tot i això, aquesta enorme font de recursos era estacional ja que la climatologia no permetia mantenir els animals a la *montanya* a partir de finals d'octubre⁵⁸. L'establació de bestiar boví i equí, dedicat a l'autoabastiment i com a força de treball sí que es portava a terme, perquè el nombre de caps d'aquest tipus de bestiar era molt menor comparat amb el nombre de caps d'oví. Segons les entrevistes de camp, la possibilitat d'estabular els ramats d'oví no es contemplava per diverses raons. D'una banda, la limitació per a la productivitat farratgera de l'agricultura de muntanya⁵⁹ per a mantenir els ramats⁶⁰. De l'altra, l'alt cost que hagués

---

⁵⁷ “El *comú de veïns* aglutinave unes persones que preniven les decisions que es teniven que prendre dins del poble. Jo me'n recordo que el meu pare, que va ser l'alcalde del poble tota la meua joventut, quan volien fer alguna cosa de caràcter públic com anar a arreglar un camí, perquè els camins se trencaven, anar a arreglar la secla que portava l'aigua al molí, anar a fer coses de *comú*, tocava la campana de matí i se reuniven aquí a la plaça i allà discutien i diven “avui a fer *comú*”, “a fer *comú*”, lo que ara fa l'administració. A llavors si se trencava un camí o si una barrancada s'emportava un pont, el pont s'arreglava a *comú*. Depèn de la quantitat d'animals o del volum que tenia cada casa, feia més dies o menys dies, es feven els comuns. I això era sagrat”. Ca de Moneny, 72 anys, Taüll/ “Hi ere tres o quatre categories, la casa que tenie més animals en feve més i s'estipulava quants jornals eren de fer durant l'any cada casa. Segons la categoria feves més o menys jornals. Tocaven la campana i reuniven la gent que hi ere i “a fer *comú*”, a fer gravat, empedrar els camins, per amillarar els camins. Quan s'hi feven sepultures també s'hi feven a *comú*, per turno. La gent col·laborava i hi ere gent pa treballar, hi ere gent pa tot”. Ca de Morera, 78 anys, Durro

⁵⁸ “I a l'hivern, aci ere llarg, ere més llarg que ara, per Tots Sants érom de colar cap a baix perquè ja mos enganxava la neu aquí i érom de fer la transhumància, que tardàvom uns vuit dies. [...] Antes la tardor veniva més aviat o sigue per Tots Sants si t'enganxava aquí, ja tenives problemes”. Ca de Cunilla, 86 anys, Barruera

⁵⁹ Segons les dades estadístiques aportades a Mateu *et al.* (1981:113), a l'Alta Ribagorça, l'any 1965, la superfície conreada representava 5.375 ha, un 12'59% de la superfície total. D'aquestes 5.375 ha, 3.501 ha (un 65'14%) estaven considerades com a prats naturals i la resta, 1.874 ha, com a superfície

suposat la importació de pinsos i farratges⁶¹ per a la gran quantitat de caps d'oví, sumat al fet que les comunicacions existents fins a mitjans dels anys cinquanta eren camins de ferradura⁶². I, finalment, perquè el maneig⁶³ dels ovins no en permetia l'estabulació o, com a mínim, la dificultava ja que l'oví s'ha de *soltar* cada dia, s'ha d'*aviar*⁶⁴. Tot i així, durant l'hivern, als pobles de la vall quedava una part de la ramada, un reducte que s'anomenava *l'escabot de botieres* o *botieres*. Estava format per les cries i les ovelles més velles de les diferents cases del poble i s'agrupaven en ramats de cent o cent cinquanta caps. A Barruera, segons els informants, cap a finals dels anys quaranta, el conjunt de tots aquests caps de bestiar no sobrepassava els quatre-cents o cinc-cents caps. La transhumància era una bona estratègia adaptativa a les condicions imposades per l'entorn, en aquell context particular, ja que permetia un aprofitament complementari de la diversitat ecològica de la muntanya i de la plana. Durant l'estiu, els ramats aprofitaven les pastures de muntanya i a la tardor, marxaven cap a la plana a passar-hi l'hivern i a procurar-s'hi les pastures que la neu i el fred no permetien créixer a les zones de més alçada. Solé Sabarís (2004:194) assenyala que l'oví és el bestiar transhumant per excel·lència gràcies a les seves condicions fisiològiques: la seva resistència física per fer llargues caminades i la capacitat per alimentar-se de pastures mitjanament acceptables, a diferència dels bovins i dels equins que tenen una fisiologia poc apta per a suportar llargs desplaçaments periòdics i necessiten pastura alpina, herba fina. L'ovella, doncs, s'adaptava perfectament a aquest desplaçament espacial i temporal. El tipus de transhumància hivernal o descendent (Roigé *et al.*, 1995:41) fou una activitat clau a l'hora d'articular les economies i les societats pirinenques, ja que establí les pautes de funcionament per a bona part de la seva població, determinava l'oferta de mà d'obra,

---

llaurada (un 4'39%). D'aquesta última part (superfície llaurada), els cereals representaven 1.076 ha (57'41%), mentre que els farratges, 367 ha (19'5%) i la patata 413 ha (22%).

⁶⁰ “*Anshores hi ere moltes ovelles aquí a la vall, n'hi ere unes 25.000*”. Ca de Cunilla, 86 anys, Barruera/ “*En aquesto poble hi ere estat 5.000 o 6.000 ovelles*”. Ca de Garbot, 95 anys, Durro

⁶¹ “*A l'hivern eres de marxar pr'avall perquè aquí no tenives cap mena de possibilitat de fer ovelles, ere molt difícil perquè se t'haguessen menjat tot lo que feves d'elles, no es podere tindre tant bestiar aquí, perquè neve, no hi ha pasto i hagués resultat molt car*”. Ca de Moneny, 72 anys, Taüll

⁶² La carretera del Pont de Suert a Boí es va construir el 1953

⁶³ “*Hi ha un refrany que diu, “si vols ovelles has d'estar amb elles”. Hi has de passar la vida amb elles, estar-hi continuament. Els has d'anar a pasturar, els has de soltar cada dia*”. Ca de Garbot, 95 anys. Durro/ “*L'ovella és més complicat, són dos móns diferents. L'ovella vol caminar, la vaca menja i jau. Amb la vaca, esmorxes a casa, dines a casa i sopes a casa. I l'ovella has de marxar a punta de dia i tornaràs que és de nit i has estat tot lo dia amb elles*”. Ca de Farré, 65 anys, Cardet/ “*L'ovella, si li fiques molt menjar te'l llança, te'l fa malbé, i si n'hi fiques poc pues tampoc no funciona... i amb 100 ovelles, què poderes fer? no tenives ni per a salar l'olla. Necessitaves un gran ramat i si tenives un gran ramat eres de marxar pr'avall [...] L'ovella si l'he de tenir tancada al corral no és rentable*”. Ca de Moneny, 72 anys, Taüll

⁶⁴ Actualment, però, dos ramaders de la vall han optat per l'estabulació, una estratègia productiva similar a la que han escollit els ramaders de boví. Hi ha dos ramats *estants*, un a Barruera, d'unes 350 ovelles, i un altre a Còll, d'unes 900.

imposava la distribució de la terra a la plana i a la muntanya, i proporcionava oportunitats de negoci als propietaris dels ramats (Barrachina, 2011:86). Sovint, durant els llargs desplaçaments que comportava la transhumància, a la part capdavantera del ramat s'hi portaven els *crestons*. Els *crestons* eren bocs que havien estat prèviament capats per a amansir-los ja que la seva funció principal era guiar el ramat⁶⁵. Anaven guarnits amb unes esquelles anomenades *truc*, que només es posaven en dues ocasions: durant els desplaçaments de la transhumància i el dia de *xollar*⁶⁶. Com assenyala Nadal *et al.* (2010:68) la funció simbòlica dels *crestons* era tan o més important que la de guiatge ja que, a través de la guarnició, es mostraven com a símbol de la casa. Per un costat es reafirmaven els vincles d'identificació del ramat i el ramader amb la casa i, de l'altre, externament, s'utilitzava com un element que permetia identificar el prestigi de la casa.

Els ramats de la Vall de Boí baixaven *pr'avall* a les finques de l'Urgell i del Pla d'Urgell a la tardor i acostumaven a tardar set o vuit dies⁶⁷. A la primavera, a finals de maig, començaven a pujar i arribaven a la vall a primers de juny. Per la Vall de Boí hi passava la cabanera que anava a la Vall d'Aran⁶⁸, venia d'Irgo (el Pont de Suert), passava per Durro, Boí, enfilava cap al Port de Caldes i baixava cap a terres araneses, i els ramats de Graus, Benabarre i d'altres pobles de la zona *puïaven* per la cabanera⁶⁹. En alguns pobles de la vall, la càrrega de ramats era tant important que durant els mesos d'estiu, principalment de juliol a mig setembre, els ramats també havien d'anar a pasturar a la Vall d'Aran, a diferència de la majoria de valls de les comarques del Pirineu (Roigé *et al.*, 1995:33). Aquest era el cas de Barruera, Cardet i Erill la Vall, tres pobles amb una *montanya* de dimensions reduïdes on la

---

⁶⁵ “Els *crestons* els capàvom i els tenívom com a mansos”. Ca de Moneny, 72 anys, Taüll/ La funció de guiatge de la cabra continua sent, avui dia, important: “Per això tinc es crabes. Es crabes es fico unes esquelles i sempre troben algun forat i darrere seu ja hi passen les ovelles, fan igual que els jabalins es crabes. Fan tirar es ovelles, perquè es ovelles arriben allà a un puesto, ho veuen boscat i no saben què fer. S'hi quedarien allí dos dies. Es crabes no, es crabes sempre vigilen avere on poden sortir del puesto. Van molt bé”. Ca de Bellita, 59 anys, Taüll.

⁶⁶ “Al *xollar*, els ficavom els trucs, uns trucs així llargs i grossos així, i quan erom acabat de *xollar*, aquí a la era, els deixavom que mengessin a la part del solà i a la nit els tornàvom a tancar, i allò ere la festa. Quan marxaven cap a l'Urgell, també sortiven amb els trucs. I els portaven fins a Saganta”. Ca de Moneny, 72 anys, Taüll

⁶⁷Nadal *et al.* (2010:227) dediquen un capítol a descriure les cabaneres i, amb detall, tres trajectes transhumants hivernals a peu, que utilitzaven els ramats de l'Alta Ribagorça l'any 2007. Actualment, l'any 2016, a la Vall de Boí hi ha quatre ramats que duen a terme la transhumància. A la tardor tots quatre es desplacen amb camió cap al pla però a la primavera, dos pugen a peu (Llobeto i Farré de Cardet) i dos pugen amb camió (Bellita de Taüll i Guasch de Boí). Aquesta situació podrà canviar en un curt període de temps ja que Bellita de Taüll, que ha venut una part molt important del ramat a finals del 2015, i Farré de Cardet estan a pocs anys de la jubilació i no hi ha el relleu generacional assegurat.

⁶⁸ “A la Vall d'Aran, deu fer cinquanta anys hi anaven 30.000 ovelles, eh?” Ca de Farré, 65 anys, Cardet.

⁶⁹ “Per allà passava la cabanera que anava a la Vall d'Aran, per allà passaven les ramades, deu o dotze ramades de 3.000 ovelles cada ramada”. Ca de Vicent, 81 anys, Durro

pressió sobre les pastures obligava a desplaçar els ramats⁷⁰ per cobrir el dèficit de pastures de la pròpia *montanya*. Aquesta doble transhumància (desplaçar-se al pla a l'hivern i a la Vall d'Aran a l'estiu) permetia el manteniment d'un gran nombre de caps de bestiar. Durant l'estiu, es deixava una part de la ramada a la *montanya* del poble, i la part més important marxava cap a la Vall d'Aran. En el cas de Barruera, uns 4.500 caps d'oví, els ramats començaven a pujar de l'Urgell un cop acabada la Fira de Lleida, que era el 12 o 13 de maig, i arribaven a la vall cap al 20 de maig. Mentre eren a la *montanya* de Barruera cada casa s'encarregava del seu ramat, però a principis de juliol es formaven els ramats per marxar a la Vall d'Aran. Aleshores, un ramat d'unes 1.000 ovelles es quedava a la *montanya* del poble pasturant durant tot l'estiu. La resta de caps de bestiar, uns 3.500, s'agrupaven, es feien dos grans ramats i es desplaçaven a la Vall d'Aran passant pel Port de Caldes. De tres pastors que llogaven de manera regular les cases *fortes*, dos anaven a la Vall d'Aran i un es quedava al poble cuidant el ramat que no es desplaçava⁷¹. Del total d'ovelles, gairebé 5.000, que es portaven a la *montanya* de Colomers, unes 3.500 eren de Barruera, la resta s'agafaven a conlloc⁷². Alguns anys, a més de Colomers, també s'anava a una altra *montanya*, la *montanya* de Montarrumies. En aquest cas, hi podien anar fins a 6.000 ovelles (unes 2.500 de conlloc) i es contractaven dos pastors extres, un total de quatre. Els ramats s'estaven a l'Aran fins a finals de setembre o primers d'octubre. Quan els ramats tornaven cap a Barruera, cada propietari tornava a fer-se càrrec del seu ramat, i aleshores *seguien* de nou la part pasturada a la primavera. A finals d'octubre o per Tots Sants, els ramats enfilaven la cabanera i tornaven a les terres de l'Urgell, la Noguera i el Pla d'Urgell, tancant, així, el cicle ramader. Les dades que aporta Roigé *et al.* (1995:53) per a l'Alta Ribagorça són més recents, del 1993, però igualment substantives. Un total de 2.376 ovelles, aquell any, van desplaçar-se a l'hivern a les comarques aragoneses, a la Noguera i el Pla d'Urgell. A l'estiu, en canvi, van pasturar a la Vall d'Aran. Aquests caps de bestiar representaven el 9% dels desplaçaments hivernals i el

---

⁷⁰ "Feven anar les ovelles un mig i mig allà perquè les montanyes d'aquí estaven saturades d'ovelles". Ca de Farré, 65 anys, Cardet.

⁷¹ "Hasta que anaven a la Vall d'Aran, no s'hi barriaven. Naltres teníom un pastor, Ca de Carrera en teniva un altre, Ca de Coll en teniva un altre. Anshores, s'hi veniva a repartir. Naltres en fevom 800 o 1000 i s'ajuntava un altre amb 400 o 500 i els altres un que en teniva 100, més o menos sempre s'ajuntaven els mateixos. I aquell pastor ja s'estava tot l'estiu hasta que marxaven p'ravall". Ca de Cunilla, 86 anys, Barruera.

⁷² En aquest cas, el conlloc s'entén com a pupilatge: aquell que es fa càrrec del manteniment i cura del bestiar és el que conlloga (Gil, 2000:77). "Conllogàvom lo bestiar i mos fevem responsables de torna'ls cap aquí i anshores mos pagaven un conlloc" Ca de Cunilla, 86 anys, Barruera. En general, "el conlloc és un tipus de contract entre un ramader i un propietari de pasturatges pel qual aquest cedeix al primer el dret de pasturar el bestiar dins la seva terra durant el termini estipulat" (Diccionari de la Llengua Catalana, Institut d'Estudis Catalans, 2007)

13% dels desplaçaments estivals que es van fer des de l'Alta Ribagorça. La doble transhumància, doncs, era un fet distintiu de la vall i de la comarca.

Conjuntament amb la transhumància, durant la primera meitat del s. XX, la cria de bestiar de *peu rodó* era l'altra activitat que vertebrava la ramaderia pirinenca. Les fires coincidien amb l'època dels desplaçaments i el moviment del bestiar, a la primavera (quan pujava el ramat cap a la muntanya) i a la tardor (un cop engreixats a les pastures d'estiu). La vall recriava mules i matxos, que prèviament comprava a les fires de primavera, i que, posteriorment, venia a les mateixes fires de bestiar⁷³. D'allí, es distribuïen a diversos punts de la península per a les feines del camp. El bestiar de *peu rodó*, acomplia, per tant, dues funcions: formava part de la força de treball i possibilitava la seva comercialització a través de la cria⁷⁴. A la vall, es llaurava amb bous i vaques, que s'adaptaven millor als bancals estrets i petits ubicats, sovint, en punts pendents. Les mules s'utilitzaven al pla. Les cases més modestes només podien aspirar a comprar un ase per a carregar l'herba dallada als *trossos* o com a mitjà de transport. A la Vall de Boí, una de les cases de *tractants* de bestiar era Ca de Moneny de Taüll. Eren sobretot les cases *fortes*⁷⁵ les que podien dedicar-se a la cria de bestiar de *peu rodó* ja que la inversió inicial era considerable. L'edat de l'animal era un element determinant del preu i la cria de l'equa es classificava en quatre categories: *pollí* el primer any, *sobrà* el segon, *terçó*, el tercer i *quartó*, el quart. Fins als quatre anys es podia calcular l'edat a partir del nombre de dents que havia canviat l'animal⁷⁶. Segons les entrevistes de camp, el preu d'una mula podia arribar a les 40.000 pessetes⁷⁷ a principis dels anys cinquanta⁷⁸ i per això era tan important saber veure el potencial que tindria l'animal en el futur⁷⁹. A més de l'aspecte físic, l'altre factor que determinava el preu era el comportament de l'animal, saber si era *fiada* o *guita*, és a dir, si era mansa o no. A la vall hi

---

⁷³ “El meu pare a lo millor baixava a Salàs vuit o nou animal d'aquí que s'ere recriat ell, però mentre estava a Salàs en comprava deu més i els tornava a vendre”. Ca de Moneny, 72 anys, Taüll.

⁷⁴ Com indica Beltran (1994:43) fins a les primeres dècades del s. XX, la carn era un element poc habitual a la dieta i, per tant, aquesta no era l'orientació d'aquest tipus de producció.

⁷⁵ “Primer eres de montar l'equa d'un ruc, aquella equa ere de portar onze mesos de prenyada a la panxa, ere de parir, que parís bé, i que saquessis la cria i l'eres de criar dos anys pa recrió pa poguer-la vendre pa treballar. Tres anys eres de mantenir l'animal pa que tingués l'edat i la corpulència pa treballar, tres anys que no produïa però menjava”. Ca de Maria, 79 anys, Taüll.

⁷⁶ “Si canviaven es dents al igual en podeven tindre cinc que vuit. Fins a quatre podeves calcular perquè cada any t'hi llançava una dent”. Ca de Moneny, 72 anys, Taüll.

⁷⁷ “Un animal d'eixos valava 30 o 40 unces [30.000 o 40.000 pessetes]”. Ca de Joanamat, 82 anys, Erill la Vall

⁷⁸ (Espinàs, 2009:14) especifica que el preu d'una mula abans de la Guerra Civil era de 2.000 pessetes i que, a partir de l'any 1943, hi hagué un augment molt significatiu dels preus.

⁷⁹ “Allò que compraven un sobrà i sabaven que el dia que serie gran, serie un fenómeno, la diferencia estava en saber veure lo que serie l'animal quan estés fet. I d'això, hi ere homens que en sabaven”. Ca de Moneny, 72 anys, Taüll.

havia dues *parades de sementals*, una a Ca de Farrero, a Durro, i l'altra a Ca de Moneny, a Taüll. Els mascles no eren productius, ja que el que tenia valor en aquell moment eren les egües per poder criar mules, de manera que les cases no en tenien perquè significava alimentar un animal tot l'any. En el cas dels bovins, els *toros*, hi havia un semental per poble. Les cases de Taüll, de Boí, d'Erill la Vall i algunes de Barruera pagaven 500 pessetes per portar les egües a la *parada* de Moneny i s'hi portaven tantes vegades com calgués, ja que el *ritual* estava estipulat cada diumenge a una hora determinada. Durant la primavera, les egües de Taüll anaven a la *parada*, però durant l'estiu, quan estaven pasturant a la *montanya*, les feien baixar al *Corral des pedrenys*, a mig camí del poble i hi portaven el mascle. Si l'egua anava en zel, la baixaven a la *parada*. Si al llarg de la primavera, alguna no quedava embarassada, aleshores era el cavall qui pujava fins a la *montanya*⁸⁰. Aquest procés es repetia cada setmana fins a Sant Jaume, el dia 25 de juliol. Aquell dia, les egües baixaven de la Vall de Ginebrell cap al poble i era l'últim dia que es portaven a la *parada*. Aquesta forma d'organització permet identificar la importància que tenia el bestiar de *peu rodó*⁸¹ a la vall, sobretot, com hem dit, per les cases benestants que podien recriar els animals. La fira de Salàs de Pallars, una de les més importants del Pirineu, va començar la seva davallada a finals dels anys 50, com a conseqüència de la mecanització del camp i de l'obertura de noves vies de comunicació, i va ser un dels impactes més grans per a l'economia de la vall⁸², tot i que els primers tractors encara van tardar alguns anys en arribar⁸³.

---

⁸⁰ "Jo recordo agafar el cavall amb el meu pare i el puiàvom a provar a on ara està la cafeteria [de l'estació d'esquí], a la bassada". Ca de Moneny, 72 anys, Taüll.

⁸¹ "La casa que teníem cinc eques, allò t'ajudava a viure perquè ere un negoci que rendíe molt, la vaca no tenia tan valor, lo videll ere poc". Ca de Cunilla, 86 anys, Barruera/"Antes no n'hi ere tantes de vaques, més aviat s'estil·lava l'equa, feven una muleta o un matxo i la portaven a vendre a Salàs i una caseta que poguessin vendre un animal d'eixos ja passaven tot l'any".Ca de Joanamat, 82 anys, Erill la Vall.

⁸² "Allò mos va acabar d'arruïnar. Vai anar a la fira de Salàs, tres anys antes, hi vai anar a portar quatre o cinc animals, vam fer els quartos que vam volguer. Allavons, aquell mateix any, mos va semblar de comprar una mula o un matxo petit, una cria, recria'l i torna'l a vendre'l al cap dos o tres anys. Quan vam arribar d'aquell any, al tercer any, van abaixar lo 99'5% el preu. Perdre quartos. Vai comprar una mula o dos per a recria'ls, tot lo que hi vaig posar hi vai perdre. Cases molt bones que es van fotre al cap que allò dels animals ere de continuar i ere de continuar i es van arruïnar, que teneven animals per treballar que els veneven despues a regalar. Qui no va vere que allò s'acabave... cases molt bones que ho han arrossegat fins fa ara pocs anys". Ca de Tenda, 94 anys, Boí.

⁸³ "Vaig comprar el tractor l'any 62 o 63, més o menys. Va ser el primer de la vall". Ca de Tenda, 94 anys, Boí.

3.3. La transició cap a les estratègies productives de la ramaderia actual

Les dades sobre l'evolució de la ramaderia a la Vall de Boí i a l'Alta Ribagorça per al tercer quart del s. XX (a partir de la mecanització de l'agricultura i la caiguda dels preus del bestiar de recria) són molt escasses⁸⁴. El cens agrari de 1982⁸⁵ ja permet disposar d'estadístiques més fiables que a l'etapa anterior. Durant una visita a l'oficina del Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca (DARP) del Pont de Suert, vaig tenir l'ocasió de consultar els seus arxius. Molta documentació ja havia estat transferida a la seu central de Lleida però vaig poder trobar algunes dades de l'any 1975 i 1978, un estudi del Servei d'Extensió Agrària del Ministeri d'Agricultura del 1975 sobre la ramaderia i l'agricultura de la comarca del Pallars Jussà (les dades del 1978 estaven afegides a bolígraf, al costat de les dades mecanografiades del 1975). A més, no hi havia dades del poble de Còll ni del 1975 ni del 1978. Per tant, caldria prendre-les amb molta precaució. Tenint en compte les estadístiques que vaig recollir a l'arxiu de l'Ajuntament de la Vall de Boí sobre els pobles de Durro i Saraís de l'any 1943 i les que vaig trobar a l'arxiu del DARP del Pont de Suert, s'ha elaborat un quadre comparatiu del període 1943-1975 que tindrà els pobles de Durro i Saraís com a mostra per a la vall⁸⁶. No cal dir que els resultats són aproximats, donada la naturalesa de les dades.

La primera dada a destacar (Taula 3) seria la reducció del nombre de famílies, de cases, de 42 a 28 famílies en aquests trenta-dos anys⁸⁷. Com ja s'ha apuntat en el capítol anterior, la mecanització dels treballs agrícoles, el gran creixement industrial del país i les noves formes de treball a les capitals van despoblar les àrees de muntanya, a principis dels anys seixanta⁸⁸. El total de famílies l'any 1975 a la vall era de 156 i el nombre d'explotacions, 93, segons el mateix l'estudi del Servei d'Extensió Agrària. Fent un càlcul⁸⁹, es podria aproximar el total de famílies que tenia la vall l'any 1943 a partir del nombre de

---

⁸⁴ Nadal *et al.* (2010:37) indiquen que no es disposa de dades sobre l'evolució de la ramaderia a l'Alta Ribagorça durant el període 1950-1970.

⁸⁵ Malgrat que el 1962 es porta a terme el primer cens agrari a Espanya, les dades que aporta són a nivell provincial i, per tant, massa generals.

⁸⁶ El total de caps d'oví a la vall, era de 12.309 i el total de bovins, de 893 (1975)

⁸⁷ *"Aquí hi eren estat 42 cases habitades, però molts van marxar i ara hi ha moltes cases tancades. Ara som unes quaranta persones que visquem tot l'any"*. Ca de Vicent, 81 anys, Durro

⁸⁸ *"Quan la vida es va estendre i va puïar, a es cases s'hi van quedar sense gent per treballar, cadascú s'hi va espavilar a buscar millor vida, allavors les cases van perdre mans de treball, la gent s'hi van anar a les capitals i van buscar faena. Les famílies van colar i les cases van desaparèixer, d'això deu fer quaranta o cinquanta anys... Seixanta cases habitades ha vist aquest home [a Taiüll] i ara n'hi ha deu! I antes n'hi ere seixanta!"*. Ca de Maria, 79 anys, Taiüll.

⁸⁹ Utilitzant una regla de tres, a partir de la proporció que representen, el 1975, les famílies de Durro sobre les famílies de la vall (28/156), igualant aquest resultat a l'any 1943 i sabent que Durro tenia 42 famílies(42/x), s'obté el resultat: x=233.

famílies que el 1975 existien a Durro i del seu pes en el total de població de la vall. Assumint que la taxa de despoblació sigui la mateixa a la resta de pobles que a Durro, el nombre de famílies aproximat, el 1943, seria de 233⁹⁰. Aquesta dada es podria prendre com a mostra del total d'explotacions a la vall per aquell any, assumint que cada família, cada casa, sigui una unitat de producció. Per tant, es podria considerar que la disminució en el nombre d'explotacions totals és considerable, 233 (1943), 93 (1975), estariem parlant d'un 60%⁹¹. Més enllà del resultat concret d'aquest exercici, que pot ser més o menys precís, volem destacar la tendència que apunta: la disminució del nombre d'explotacions a la vall.

Taula 3. Evolució del nombre de caps de bestiar al municipi⁹² de Durro i Saraís (1943-1975)

Durro i Saraís	1943	1975
Nombre de famílies	42	28
Nombre d'explotacions	42	25
Caps de boví	208	281
Caps d'oví	3.454	1.629
Caps de boví a Ca de Farrero	9	32
Caps d'oví a Ca de Farrero	700	0
Nombre de cases amb ovins	33	12
Nombre de cases amb bovins	42	24

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de “*Resumen de las hojas declaratorias de siembra (25-5-1943)*”, arxiu municipal de l'Ajuntament de la Vall de Boí i estudi del Servei d'Extensió Agrària sobre l'agricultura i la ramaderia del Pallars Jussà, Ministeri d'Agricultura (1975).

A la reducció del nombre d'explotacions s'hi afegirien dos elements importants: la disminució substancial del nombre de caps d'oví (acompanyada també d'una reducció de les cases que tenien ovelles) i el notable augment dels caps de bestiar de boví (combinat amb el descens del nombre de cases amb bovins). La doble tendència de disminució del nombre de caps d'oví i del nombre de cases que en tenien es pot interpretar com un abandonament d'aquest tipus de bestiar per part de les cases, que portava a la venda dels

⁹⁰ Aquesta dada no és comparable al nombre d'explotacions en els períodes posteriors, ja que aquestes estan dividides per espècie d'animal i, sovint, repetides si una mateixa casa té dos tipus d'animals diferent.

⁹¹ Aquesta tendència va continuar durant el període (1982-2009), la disminució de les explotacions a la vall fou d'un 65%. (Censos agraris 1982-2009)

⁹² A partir del 1965, integrat a Barruera com a EMD

ramats⁹³. La combinació de l'increment de caps de boví i la disminució de les cases que en disposen, permet identificar una altra tendència: el procés de concentració de bestiar boví. Així mateix, i en aquest sentit, la referència de Ca de Farrero ens permet analitzar l'estratègia d'algunes cases *fortes* de la vall, que coincideix plenament amb les dades a nivell comarcal. Ca de Farrero es desprengué del seu ramat d'ovelles i apostà per la ramaderia bovina, gairebé quadruplicant els seus caps, passant de 9 (1943) a 32 (1975). Certament, una altra casa *forta* de la vall, Ca de Tenda de Boí, també decidí fer una aposta per la ramaderia bovina. El 1975, Ca de Tenda disposava de 40 caps de boví, el ramat de vaques més gran en aquell moment, mentre que no tenia cap ramat d'ovelles. Malauradament, no disposem de les dades del 1943 per comparar les dues situacions. De tota manera, durant una entrevista realitzada el 3 de febrer del 2016, el mateix cap de casa ens referia a l'evolució ramadera de la seva explotació al llarg dels anys⁹⁴. Amb això no volem dir, de cap manera, que les ovelles desapareguessin de la vall, els estudis de Nadal (2005) i Nadal *et al.* (2010) mostren l'evolució dels ovins, que han seguit, això sí, perdent importància en nombre de caps de bestiar i en nombre d'explotacions. Altres cases continuaren amb la ramaderia d'oví. Ca de Sília⁹⁵, una de les cases més importants de la vall, el 1975 disposava del ramat més gran, 2.500 ovelles, tot i que també era propietària d'un gran ramat de vaques. Ca de Ramon de Boí, 1.500 ovelles, i de Ca de Cunilla de Barruera, 1.000 ovelles, eren els altres ramats grans de la vall. En aquest sentit, durant l'última part del període 1943-1975 hi ha un descens dels caps de bestiar d'oví, però una concentració, en alguns pocs ramaders, d'un nombre molt elevat de caps de bestiar per ramat. Ja hem vist que la casa més rica de Durro, Ca de Farrero, i un dels ramats més grans de la vall⁹⁶ (700 ovelles) el 1943, estava lluny de les 1.500 o 2.500 dels ramats més grans al 1975. Nadal *et al.* (2010:39) així ho confirmen per a la comarca, ja que la creació dels grans ramats actuals va ser durant la dècada dels seixanta i setanta. El fet que les cases *fortes* de la vall optessin per la ramaderia bovina, s'explica segons Nadal *et al.* (2010:38) per dos factors: la capacitat econòmica de les cases i la qualitat de les finques. Les cases que van superar la crisi del bestiar de *peu rodó* (anys cinquanta), i

---

⁹³ "Yo vai vendre el ramat d'ovelles l'any 66". Ca de Morera, 78 anys, Durro/ "Nosaltres érom joves quan vam sacar es ovelles. Com a molt, molt el 65 ja no en teníom d'ovelles". Ca de Farrédavall, 60, Barruera

⁹⁴ "Quin bestiar teníeu? Ovelles, dos o tres-centes, depèn de l'any, hasta mil a l'última època que en teníom. Vaques, no en teníom sinó quinze o vint i ara al revés, ovelles cap i tenim cent i pico de vaques. I això, per què? Pues això perquè els xicots no volen fer de pastor, mentre vaig fer yo de pastor vam tenir vaques, ovelles i equies, una mica de tot. Les ovelles me les vaig vendre ja fa lo menos quaranta anys o més. Vam continuar amb les vaques, cada vegada més vaques". Ca de Tenda, 94 anys, Boí.

⁹⁵ Ca de Sília tenia el 1975 un ramat de 2.500 ovelles i un ramat de 30 vaques. El 2016, Ca de Sília té 70 vaques i cap ovella.

⁹⁶ "En aquella època els ramats més grans del poble, lo que ere més ric, eren de 400, 500". Ca de Maria, 79 anys, Taüll

disposaven de camps aptes per a la mecanització, i la producció de farratges, i del capital per a la inversió en instal·lacions i maquinària, van optar pels bovins⁹⁷. Les cases que no disposaven d'aquest patrimoni, i les seves finques eren més modestes o menys bones, van optar per la ramaderia ovina. Començà, per tant, la transició d'un model on l'explotació ramadera estava diversificada i les cases tenien, simultàniament, uns quants caps de bestiar oví, boví i equí, cap a un nou model d'especialització en una única espècie d'animal. El període següent (1982-2009⁹⁸) aprofundí encara més aquesta tendència, sobretot cap a l'especialització del vaquí de carn.

Taula 4. Evolució de la ramaderia Alta Ribagorça (1960-1978)

Any	Ovins	Bovins	Equins	Total
1960	45.000	2.800	570	48.370
1978	30.250	3.833	317	34.400

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de Mateu *et al.* (1981).

Ja hem comentat que les dades de ramaderia sobre el tercer quart del s. XX són molt escasses. Tot i així, Mateu *et al.* (1981:145) indiquen algunes estadístiques aproximades per al 1960. Aquestes són les úniques que hem pogut trobar per al període⁹⁹. Prenent les estadístiques de la taula 4 com a referència, des del punt de vista comarcal, l'Alta Ribagorça passa a tenir del voltant d'unes 45.000 ovelles (1960) a 30.250 (1978) i d'uns 2.800 bovins (1960) a 3.833 (1978). La tendència, doncs, sembla ser la mateixa que a la vall. Tot i que com hem dit, aquestes dades són aproximades. Paral·lelament als processos que hem descrit, l'inici de l'especialització ramadera porta l'agricultura a dependre de la ramaderia (Nadal *et al.*, 2010:35). Això s'explica per diverses raons. La mecanització de l'agricultura fa molt més productives les grans explotacions agràries de la plana de Lleida, que fins aquell moment no presentaven un avantatge competitiu respecte la muntanya. Arran d'aquest canvi, la comarca i la vall perden competitivitat en l'agricultura. En aquest context, els recursos destinats a la producció agrícola, es destinaran a l'especialització ramadera.

⁹⁷ Actualment, les cases *fortes* de la vall es dediquen al vaquí de carn

⁹⁸ A partir dels censos ramaders de 1982, 1989, 1999 i 2009, s'ha pogut analitzar l'evolució de la ramaderia per al període 1982-2009.

⁹⁹ A la Vall de Boí, no disposem de dades oficials per a aquest període

S'acabaran les produccions de cereal¹⁰⁰, a mitjans dels anys seixanta moltes terres es deixaran de llaurar i de segar, i augmentaran les superfícies destinades a prats i a farratges per alimentar el bestiar boví (Lasanta, 2002:185). A la vall, i al Pirineu, el prat és l'actual monocultiu. Les dades de l'augment d'aquest tipus de bestiar encara són més impactants si tenim en compte que bona part dels bovins s'utilitzaven com a animal de treball (*el parell*) fins a l'arribada dels tractors i la maquinària¹⁰¹. Per tant, malgrat la desaparició a la pràctica dels bovins com a força de treball (per la mecanització de l'agricultura), els caps de boví augmentaren. El canvi d'ús vindria determinat per la substitució de boví de treball per boví de carn i de llet. En sintonia amb les cooperatives¹⁰² que havien desenvolupat altres pobles del Pirineu a la mateixa època, Copirineu (1961), Adrall (1965) i Les Paüls (1965), a la Vall de Boí, concretament a Barruera¹⁰³, l'any 1965, es posà en marxa un projecte per a fundar una cooperativa de ramaderia de bovins de llet i de carn. Es va proposar fer una cooperativa amb 200 caps de boví, 150 de carn i 50 de llet, i 500 ovelles. Es va fer una valoració del bestiar de cada propietari, per edats, una valoració de les finques, en funció de la seva situació i de la grandària, i es va proposar desfer els murs però conservar algunes fites per si el propietari volgués tornar a recuperar el terreny. Es va preveure, també, la contractació de sis persones del poble com a personal de la cooperativa. La idea inicial era que cada propietari cobraria en funció dels animals i les finques que hi aportés. Es va acordar que si la cooperativa en algun moment del futur no tenia continuïtat, el propietari del terreny on s'instal·lava la granja, se la quedaria de propietat. Es va decidir que pujarien els tècnics d'Extensió Agrària de Lleida, que van veure amb molt bons ulls el projecte, i ells escollirien el millor emplaçament. A l'hora de triar la ubicació, però, el propietari del terreny on s'havia d'instal·lar la granja es va desdir i el projecte no va acabar tirant endavant. Segons alguns veïns, aquest va ser el motiu principal, conjuntament amb la llarga durada del procés¹⁰⁴, que va fer que molts ramaders que hi eren de bon principi, acabessin deixant el projecte. Altres explicacions apunten a la mentalitat individualista i poc innovadora dels

---

¹⁰⁰ “Un parell d'anys encara vam arroplegar la collita amb màquina però... [...] I vam acabar sense sembrar re. Els prats que s'hi conreava, que s'hi llaurava, es va sembrar herba i ja ha quedat herba. Ja ja per lo menos cinquanta anys que no s'hi sembra re, només herba”. Ca de Tenda, 94 anys, Boí.

¹⁰¹ “Agafaves el parell, que ho fevom amb vaques, i vinga. Ere una terra molt bona però és un terreno poc aprofitable, els bancals són petits”. Ca de Moneny, 72 anys, Taüll.

¹⁰² Durant les entrevistes de camp, aparegué un aspecte que no tenia previst en els guions elaborats: les cooperatives. Arran d'una entrevista a Barruera, ja a finals de la meua estada a la vall, vaig poder obtenir informació sobre aquest projecte d'una cooperativa lletera i càrnica.

¹⁰³ “Nantres vam començar amb el projecte i hi ere tot lo poble. Això va durar casi dos anys i vam portar el projecte d'allà des Paüls i amb això mos anàvom orientant. Veniva a ser una cooperativa com la que hi ere a Adrall, que a Adrall també hi vam anar”. Ca de Cunilla, 86 anys, Barruera.

¹⁰⁴ “No és que diguessen que no volguessen vindre, però se'n van cansar”. Casa Cunilla, 86 anys, Barruera.

ramaders¹⁰⁵. A Durro, fa dotze anys, també hi hagué un projecte per fer una cooperativa al poble, però com la de Barruera, no va acabar cristal·litzant per la diferenciació social entre cases, algunes cases ja tenien les instal·lacions de les granges i no tenien cap incentiu per a constituir la nova cooperativa¹⁰⁶. En aquest sentit, la idea de la constitució d'una cooperativa trenca amb l'esquema tradicional del *comú*. Lluny d'algunes idees essencialistes, que veuen la gestió comunal com a sinònim de col·lectivisme o de comunisme, o properes a la reciprocitat, la solidaritat i la cooperació (Viola, 1993:48), fóra més encertat apropar-se a aquestes realitats des d'una concepció d'una articulació col·lectiva d'interessos particulars (Beltran, 2003:107). La creació d'una cooperativa té, justament, alguna cosa que desafia el *comú*. A la cooperativa prevalen els interessos col·lectius per damunt dels particulars, i és així com cal entendre les resistències, les negatives, a la seva constitució. És difícil preveure com hagués canviat el poble i la vall si hagués prosperat el model productiu de les cooperatives i s'hagués generalitzat¹⁰⁷, però potser alguns dels problemes actuals, que es detallen en el següent apartat, s'afrontarien d'una altra manera.

Les dades analitzades per a la Vall de Boí, a partir dels censos ramaders (1982, 1989, 1999 i 2009), mostren una continuïtat en la tendència del període anterior, caracteritzada per quatre elements: el descens del nombre d'explotacions totals i del nombre de bestiar en termes absoluts; la disminució del nombre de caps de bestiar d'oví; l'augment del bestiar boví, un procés que es concreta en la seva creixent importància en el sector (més caps de

---

¹⁰⁵ "No hi é ni la cultura de cooperativisme ni de sindicalisme, i això é un error". Ca de Carlà, 70 anys, Barruera/ "La gent no ha experimentat, la gent és molt rutinària. Amb les ajudes que hi ha hagut s'haurien pogut fer virgueries. La gent veu el fet de perdre l'autonomia de cada casa com un problema però, al final, què és el que perds? no perds res". Ca de Moneny, 72 anys, Taüll/ "El ramader, de sí, és bastant individualita". Ca de Farrédavall, 60 anys, Barruera.

¹⁰⁶ "Aquí havíem proposat fa uns anys, de fer una granja comunitària, per a tots, a dalt a la montanya. No ens vam acabar d'entendre, però la manera seria eixa, uns poden fer una cosa i uns altres una altra, però el món ramader és una mica més complexe que tot això, hi ha gent que té un concepte diferent i encara que tots n'hauríem de treure el mateix, el concepte dels teus animals als meus és diferent. No va funcionar perquè no hi havia un sentiment d'això de les cooperatives i hi havia gent que ja tenia la instal·lació feta, si t'haguessis trobat amb igualtat de condicions tots, potser ho haguérem arribat a lligar". Ca de Puyol, 50 anys, Durro.

¹⁰⁷ "Era una època que aci no hi ere re, la joventut marxava perquè no hi ere formes de treball [...] Si haguéssom pogut trobar un apoio i fer-mos-ho vere més bé, s'haria fet. I crec que haria canviat per bé. Naltres teníom set o vuit vaques i el meu pare ere vell i jo no m'hi poteva estar i mos sobraven es vaques, pos se vessen donat 1000 pessetes allò que haria tingut aquell any d'ingressos... de l'atra manera mos es vam haver de vendre i no en teníom cap. La diferència era aqueixa. Jo crec que allò haria estat la solució que encara poria funcionar". Casa Cunilla, 86 anys, Barruera/ "Veic que és l'única manera de mantindre el Pirineu perquè el Pirineu si no és així, només quedarà una casa, en alguns pobles cap, amb d'altres dos, però per falta de gent se n'anirà al carajo... El Pirineu si fossim sigut capaços d'ajunta-mos i sapigue-mos entendre, hi haurien pogut quedar els mateixos caps d'animal i fent-ho bé, perquè tenim uns recursos naturals impressionants, tots els pobles de la vall [...] Si jo tornesse ara a tenir 25 anys no pararia hasta fer això, en plan cooperativa. No pararia fins a aconseguir-ho. I això ere el porvindre del Pirineu, jo quan tive reunions amb els del departament d'agricultura els hi diva, que això ere lo principal, però ningú m'escoltava.". Ca de Moneny, 72 anys, Taüll.

bestiar), i en una alta concentració (un nombre menor d'explotacions); i la reintroducció de l'equí (Taula 5, gràfiques 5 i 6).

Taula 5. Evolució de la ramaderia a la Vall de Boí (1982-2009)

Any	Caps d'oví	Caps de boví	Caps d'equí	Explot. Oví	Explot. Boví	Explot. Equí
1982	12.449	736	40	28	55	26
1989	10.439	864	39	19	40	19
1999	4.301	1.784	88	9	27	9
2009	3.937	1.353	116	7	20	11

Font: Elaboració pròpia a partir dels censos agraris 1982, 1989, 1999, 2009. Idescat

En primer lloc, la recuperació demogràfica i econòmica lligada al fenomen del turisme, i el posterior boom de la construcció durant els anys 2000-2007 podrien explicar la disminució del nombre d'explotacions i del nombre absolut de bestiar. La diversificació econòmica de les cases va començar durant el període anterior¹⁰⁸, però es va aprofundir amb l'expansió del turisme i les noves possibilitats que aquest permetia¹⁰⁹. Aquesta tendència, apunta a una de les característiques actuals de la ramaderia a la vall¹¹⁰: la combinació d'activitats en el sector ramader i turístic. El descens del nombre d'ovelles a la vall s'explica, segons els informants, per diverses causes que tenen a veure amb el maneig més *obligat* de l'ovella respecte la *comoditat* del boví, la falta de mà d'obra i de pastors, la gestió dels sanejaments a mitjans dels anys 80 i l'augment dels preus dels arrendaments a les pastures d'hivern, a la plana¹¹¹. Segons les dades (Taula 5), el nombre d'explotacions ha disminuït més d'un 70% i el nombre de caps de bestiar, més d'un 60%.

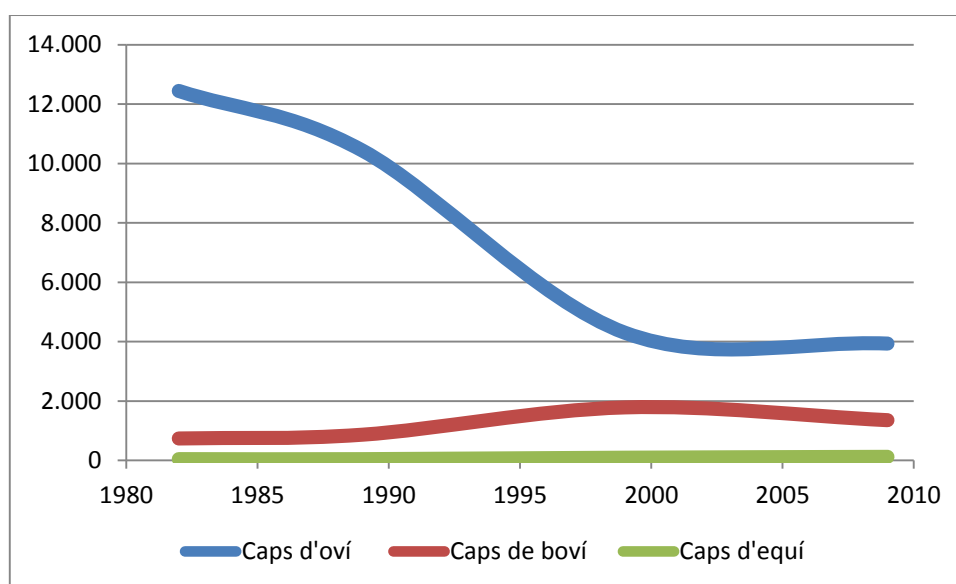
¹⁰⁸ “El món rural tota la vida nos han ensenyat que s'ha de viure de l'economia mixta, que torne a portar deu famílies i que manté un cens de població” Ca de Carlà, 70 anys, Barruera/ “

¹⁰⁹ “Jo vaï parir el turisme rural, que a Espanya no existia [...] Vam anar amb la meua dona a Àustria l'any 78, vam veure que allà tothom complementava amb el model del turisme rural. L'any 80 se va fer la primera legislació aquí a Catalunya, la primera que es va fer a Espanya. Vaï fotre les quatre vaques que tenia a la quadra al prat i la vaï transformau pa turisme rural”. Ca de Carlà, 70 anys, Barruera.

¹¹⁰ “Nantres tota la vida ja haviom tingut lo que ere la fonda del poble i érom viscut tota la vida del turisme, ho ham anat compartint, la ramaderia i el turisme, que és una cosa que s'ha fet molt a la Vall de Boí. Així com a la Vall d'Aran la ramaderia s'hi va deixar, quan va vindre Baquèira, aquí a la Vall de Boí s'ha anat mantenint com a complement del turisme. Lo un té un taxi i vaques, l'altre una botiga i vaques”. Ca de Farrédavall, 60 anys, Barruera.

¹¹¹ “La vaca la portes a un tros, li poses un fil amb un vaquer, i te'n tornes. L'ovella hi has d'estar tot el dia”. Ca de Baró, 63 anys, Taüll/”La gent no vol patir tant. No vol tant sacrifici i és una feina molt sacrificada. I després un altre tema que ve de lluny, que de pastors no se'n fiquen”. Ca de Farré, 65 anys, Cardet/ “Hi ere molta gent

Gràfica 5. Evolució del nombre de caps de bestiar a la Vall de Boí (1982-2009)

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de la Taula 5

Els caps de boví han augmentat per la millora de les instal·lacions ramaderes¹¹², la millora de les comunicacions per carretera i l'augment de la demanda de productes com la llet i la mantega en els mercats urbans. Aquesta demanda afavorí la possibilitat de comercialització de la llet. Com assenyalen Nadal *et al.* (2010:39), el boví de llet va augmentar força durant els vuitanta però va acabar essent substituït pel boví de carn durant els noranta. La concentració del bestiar en menys explotacions també és un fet destacat. De les 55 explotacions de boví l'any 1982 disminueix fins a les 20 explotacions de l'any 2009, mentre que el nombre de caps augmenta dels 736 fins als 1.353. La relació era de 13 vaques/explotació l'any 1982. L'any 2009 havia augmentat espectacularment fins a 79 vaques/explotació. A l'Alta Ribagorça (Nadal *et al.*, 2010:40) segons el cens agrari de 1982, les vaques de llet representaven el 10% del boví de la comarca, mentre que havien desaparegut per complet en el cens del 1999. L'entrada d'Espanya a la UE, les quotes

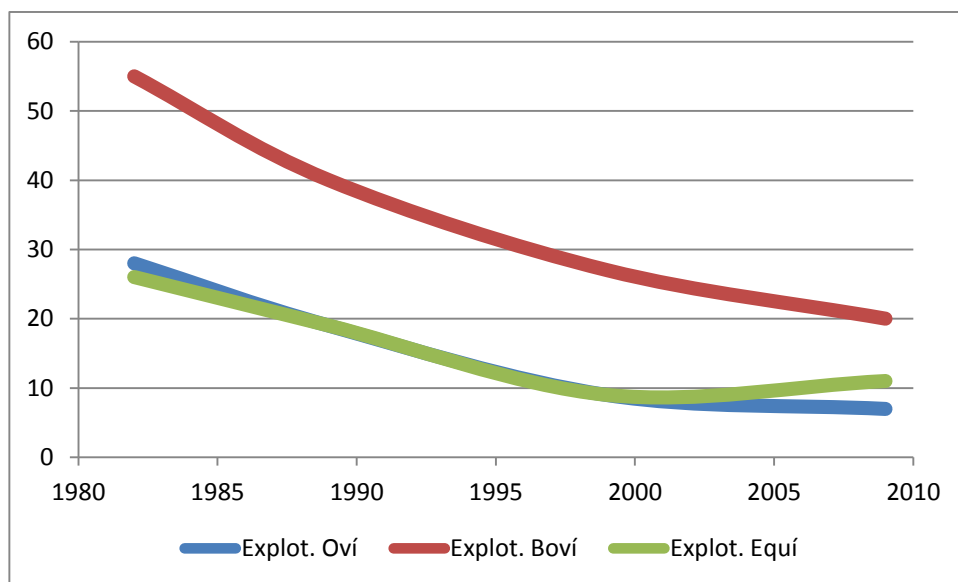
---

a es cases i a es pobles, això és un cosa que ha canviat molt". Ca de Farrédavall, 60 anys, Barruera/"Lo saneament va fer molt mal a les ovelles. Va complicar molt la cosa, no estàvem acostumats. Desmoralitzava una mica, t'hi sortíen ovelles dolentes i no et podeves desplaçar mentres que no sortiguessen bones. Mentre que hi hagués una ovella que tingués virus, lo ramat s'ere d'estar i això a la gent els va desmoralitzar molt. I ramats que els va sortir molta cantitat i les eren de matar totes". Casa Cunilla, 86 anys, Barruera/"Aquestes finques que abans era monocultiu, un conreu a l'any, ordi o això... ara no, ara hi ha aufalços, panissos, ja se fan dos conreus a l'any... evidentment els costos s'han multiplicat i ja no és rentable". Ca de Peiró, 46 anys, Còll.

¹¹² *"Ens vam dedicar a les vaques, una vintena, després una trentena quan teníem els corrals vells aquí dins al poble. L'any 82 vam fer una quadra nova i a partir d'allí vam anar augmentant de ramat hasta ara que n'hi ha 90 de vaques". Ca de Farrédavall, 60 anys, Barruera.*

lleteres, la baixada del preu de la llet i la crisi de Copirineu, la cooperativa lletera de la Pobla de Segur, en van ser els motius.

Gràfica 6. Evolució del nombre d'explotacions a la Vall de Boí (1982-2009)

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de la Taula 5

Per últim, la reintroducció de l'equí s'ha d'entendre com a forma de lleure per als seus propietaris¹¹³. La recuperació d'aquesta espècie se situa en el marc del període posterior a la seva orientació com a bestiar de recría, complint aquesta nova funció, ja que el seu nombre fou testimonial fins a principis dels anys vuitanta.

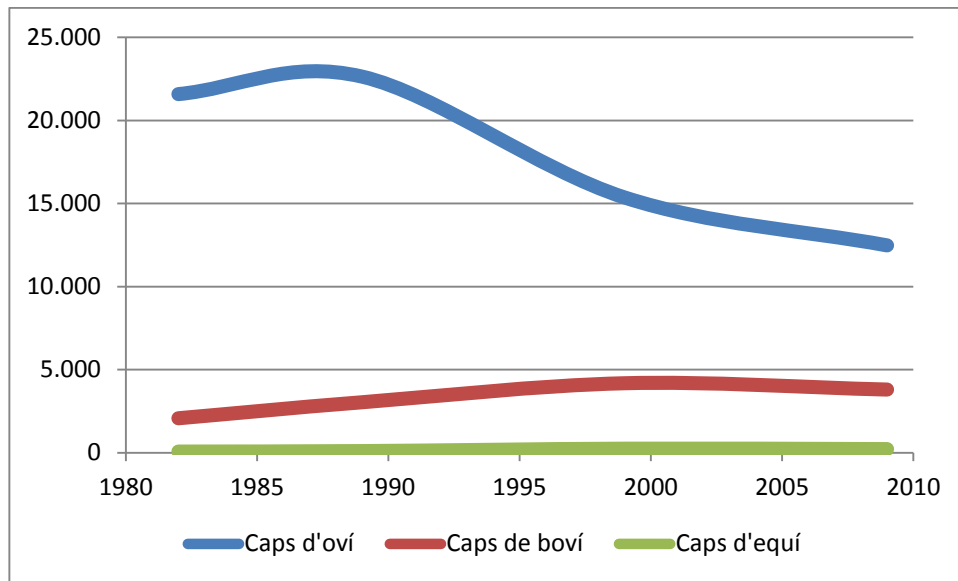
Taula 6. Evolució de la ramaderia a l'Alta Ribagorça (1982-2009)

Any	Caps d'oví	Caps de boví	Caps d'equí	Explot. Oví	Explot. Boví	Explot. Equí
1982	21.580	2.076	82	65	123	43
1989	22.632	3.044	110	43	111	34
1999	15.365	4.193	247	19	66	18
2009	12.483	3.811	223	24	57	19

Font: Elaboració pròpia a partir dels censos agraris 1982, 1989, 1999, 2009. Idescat

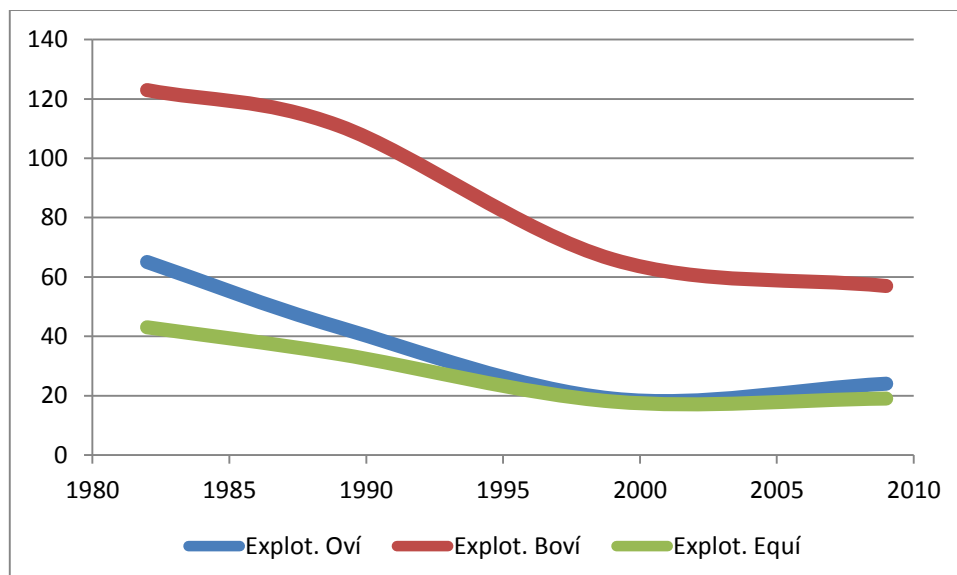
¹¹³ "Algo donen [les egües] però més que res, perquè m'agraden". Ca d'Arnelló, 57 anys, Saraís/ "Això de les egües tampoc és rentable, és per fer alguna cosa" Ca de Moneeny, 72 anys, Taüll.

Gràfica 7. Evolució del nombre de caps de bestiar a l'Alta Ribagorça (1982-2009)

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de la Taula 6

Gràfica 8. Evolució del nombre d'explotacions a l'Alta Ribagorça (1982-2009)

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de la Taula 6

Durant el període 1982-2009, els caps d'equí passen de 40 a 116 exemplars a la Vall de Boí, i de 82 a 223, a l'Alta Ribagorça. Aquest fet, conjuntament amb la reducció en el nombre d'explotacions, permet identificar la tendència en la concentració que ja vèiem en el cas del boví. El nombre creixent d'equins s'explica, sobretot, en termes de seguir amb la tradició ramadera de la casa, ja que aquesta activitat és totalment secundària, tenint en compte que és un animal que requereix de menys esforç i menys vigilància que les ovelles o les vaques, que el seu maneig és més fàcil i que, pràcticament, no s'estabula mai. A més, les subvencions¹¹⁴ que es poden cobrar per raça autòctona (Cavall Pirinenc Català), uns 100 euros per animal, si s'arriba al mínim establert de dotze, són un estímul ja que el preu de venda del poltre està molt per sota del preu del vedell i, per tant, no és una orientació ramadera que estigui pensada en termes d'explotació econòmica. Els equins, per la seva fisiologia (no són ruminants, a diferència de l'oví i del vaquí), no necessiten aturar-se, descansar i digerir, i poden alimentar-se contínuament. El fet que tinguin incisius a dalt i a baix (també a diferència de les ovelles i les vaques) els dota d'una capacitat per escapar l'herba més arran que la resta¹¹⁵. Aquest dos elements permeten que la seva forma de pasturatge sigui molt apreciada a l'hora de pasturar els prats i les *montanyes*, i afavoreixen més la regeneració de l'herba a la següent brotada¹¹⁶.

Ramats d'egües pasturant a Torresplanes, al solà de Taüll. (Desembre del 2015)

---

¹¹⁴ A partir del 1986, l'entrada de l'Estat espanyol a la Comunitat Econòmica Europea permet accedir als ramaders a les ajudes de la Política Agrària Comuna (PAC).

¹¹⁵ "Lo que arranyava més ere l'equa. Les vaques i les ovelles no tenen dents a dalt, sempre mengen amb es dents de baix. En canvi, les eqües tenen a dalt i a baix i arrasen més". Ca de Tenda, 94 anys, Boí

¹¹⁶ "La meva opinió és que l'equa és un bestiar que ho fas per passió, no perquè tingui benefici, perquè es paga la meitat que un vedell i menja més que una vaca. Ara, mediambientalment, és un animal que neteja moltíssim". Ca de Maria, 39 anys, Taüll

3.4. Mirant el present, plantejant escenaris de futur

El panorama actual que trobem a la ramaderia de la Vall de Boí està caracteritzat per diversos elements. El principal és que la cria de boví càrnic de producció ecològica és l'orientació ramadera més important en nombre d'explotacions: de 32 explotacions (d'oví, boví i equí), un 53% són de boví. Aquesta transformació és compartida amb bona part de les comarques pirinenques i, de fet, com indiquen Lopez i Bartolomé (2009:47) les explotacions ramaderes ecològiques catalanes es concentren, majoritàriament, al Pirineu i estan orientades a l'explotació de boví de carn. A la Vall de Boí, s'han consultat vuit explotacions de vaquí de carn¹¹⁷, d'un total de disset que hi ha al municipi¹¹⁸. Totes les explotacions entrevistades fan producció ecològica. A la comarca, segons els cens agrari del 2009, trenta-sis explotacions d'un total de quaranta-dos utilitzaven mètodes d'agricultura ecològica, un 85%. Quant als caps de vaquí, eren 2.428 d'un total de 3.811, que representaven un 63%. Les raons que donen els informants per aquest canvi en l'orientació cap a la ramaderia ecològica tenen a veure amb dos aspectes. El primer és la línia de subvencions¹¹⁹ a les quals es podien adherir, malgrat que els darrers anys s'han reduït i aquest fet és vist com un problema que podria arribar a comprometre continuar amb l'explotació ecològica¹²⁰. A l'inici de la dècada dels 2000 s'implantà un ajut a la ramaderia ecològica¹²¹ (Nadal *et al.*, 2010:175). Aquest ajut només existia a Catalunya i establia un contracte de cinc anys, com a mínim, entre el ramader i l'administració. Al municipi, van

---

¹¹⁷ Les explotacions de vaquí al municipi estan concentrades en cinc pobles. A Barruera n'hi ha tres i se n'ha consultat una, a Boí n'hi ha cinc i se n'han consultat dues, a Erill la Vall n'hi ha tres i se n'han visitat dues, a Durro n'hi ha quatre i se n'han entrevistat dues i a Taüll n'hi ha dues i se n'ha entrevistat una.

¹¹⁸ El nombre de bovins al municipi ha disminuït des de 2009 i se situa actualment en els 1.174 caps. Quant al nombre d'explotacions de boví, també s'ha reduït i tres explotacions han tancat durant aquest període. La mitjana de caps de boví per explotació se situa, actualment, en els 69 caps, 10 punts per sota de la mitjana del 2009.

¹¹⁹ "Van sortir uns ajuts i valeva la pena però ara aquesta ajuda ha baixat a la meitat i si no hi ha ajudes, malament?" Ca de Puyol, 50 anys, Durro / "Sortiva bastant bé, ara no tant perquè han baixat les ajudes?" Ca de Baró, 28 anys, Taüll

¹²⁰ "Al moment que es talli la subvenció difícilment es farà ecològic. Quan ho van introduir, els ajuts eren importants, ara cada dia ho són menys. Quan s'hi trobarà que d'això, o la gent estarà mentalitzada que ha de pagar més per la carn ecològica o els ramaderes tornaran al convencional?" Ca de Farrédavall, 60 anys, Barruera / "Donen una mica de subvenció, que si mos tallen la subvenció no en fariem cap mica d'ecològica, per què?" Ca de Tenda, 94 anys, Boí.

¹²¹ En aquest sentit, a mitjans de la dècada dels 90, en el marc de la PAC, es van obrir unes línies d'ajuts agroambientals que tenien més a veure amb els efectes de la ramaderia (en el paisatge agrari i en el mediambient) que no pas en la pròpia producció (Nadal *et al.*, 2010:172). És a dir, es potenciava la multifuncionalitat de la ramaderia. Aquestes ajudes ja s'han derogat però potenciaven mètodes de producció agrària respectuoses amb el medi ambient i van permetre convertir les explotacions en ecològiques.

ser pocs els ramaders que van transformar la seva explotació a l'inici¹²² però passats uns anys, tota la vall produeix carn de vaquí ecològica¹²³.

L'altra raó, per la qual s'ha produït aquesta transformació, és la facilitat a l'hora de complir els requisits pels pocs canvis que els ramaders van haver de fer a l'explotació per accedir a les ajudes¹²⁴. Només ha calgut canviar alguns procediments sanitaris a l'hora de vacunar els animals, així com comprar farratges ecològics (i pinso ecològic en el cas de l'engreix) que, això sí, són més cars. Una altra característica de les explotacions de boví és l'orientació d'engreix de vedells en règim ecològic. Aquest fet, que també és recent a la vall, deriva de la transformació de les explotacions i s'ha desenvolupat en paral·lel a aquest canvi. Actualment, una opció és vendre els vedells als cinc o sis mesos, després del deslletament. L'altra, és l'engreix, tot i que la majoria d'explotacions combinen les dues.

L'explotació ramadera de Ca de Farrédavall (Barruera) ha optat per l'orientació de cria i engreix. (Febrer del 2016)

¹²² "Deu fer 10 o 12 anys que va començar, la gent no hi cregueva massa amb la carn ecològica, jo crec que ara s'hi creu més". Ca de Farrédavall, 60 anys, Barruera.

¹²³ Actualment, a l'Alta Ribagorça hi ha quaranta-sis explotacions ramaderes en règim de producció ecològica de les quals disset són a la Vall de Boí.

¹²⁴ "Ja estem en un territori 100% ecològic, érom ecològics antes de estar declarats". Ca d'Alguaira, 58 anys, Erill la Vall / "No nos costava massa per complir els requisits per ser ecològics, ja gairebé ho érom". Ca de Sília, 32 anys, Boí

En aquest cas, la durada de l'engreix dura entre cinc i sis mesos (des dels sis mesos fins a l'any) i acostuma a estar basat en una combinació de farratge i pinso¹²⁵. El preu dels farratges i pinsos ecològics és substancialment més alt. L'engreix requereix d'una càrrega de treball més gran i d'una adequació de les instal·lacions, i no tots els ramaders tenen les possibilitats ni el temps per a ampliar l'explotació amb aquesta opció¹²⁶. De les vuit explotacions visitades, cinc combinaven la venda de vedells després del deslletament amb l'engreix, mentre que les altres tres optaven per la cria, és a dir, venien els vedells als sis mesos de néixer.

L'oví continua en procés de recessió i la seva continuïtat està greument amenaçada en els pròxims anys¹²⁷. El 2015, el propietari d'un dels ramats més importants de la vall es va jubilar, i un altre ramader va reduir els seus caps de bestiar. Ca d'Armengol de Cardet va vendre el ramat i es va jubilar. Ca de Bellita de Taüll va vendre part del seu per raons molt similars: l'edat del propietari i la falta de relleu. Actualment, hi ha sis explotacions de ramaderia ovina¹²⁸, una menys que l'any 2009. El nombre de caps de bestiar ha disminuït per la venda dels ramats de Cardet i de Taüll. Els dos ramats més importants de la vall es concentren al poble de Cardet: Ca de Farré i Ca de Llobeto. El ramat de Ca de Farré, unes 800 ovelles, no té previst un relleu generacional i el seu propietari té pensat jubilar-se el proper any. El ramat de Ca de Llobeto, gairebé 2.000 caps, és el que té més futur (com a mínim des del punt de vista de l'edat del propietari, ja que ronda els quaranta anys). De la resta de ramats de la vall, Ca de Bellita s'ha quedat amb un ramat d'un es 300 ovelles, després de la venda de caps de bestiar l'octubre passat, a mode de pre-jubilació. Ca de Sans de Barruera compta amb un ramat de 350 ovelles i Ca de Guasch de Boí amb uns 800 caps de bestiar. L'opció de l'establiment no ha prosperat a la vall, de forma generalitzada. Tot i així, dos ramats han optat per aquesta estratègia productiva, similar a la que han escollit els ramaders de boví: Sans de Barruera i Peiró de Còll s'han establert com a ramats *estants* els darrers anys. La pràctica ramadera tradicional de l'oví que està associada al pastor i a un mode determinat de vida s'entén, en alguns casos, com a una activitat anacrònica, ineficient

---

¹²⁵ "L'animal amb herba sola no engorda prou, la carn pa que siga bona ha de tenir greix, el greix és el que dona gust a la carn, i això ho has de donar amb farines". Ca de Farrédavall, 60 anys, Barruera.

¹²⁶ "Abans la gent, engreixar, no engreixava ningú a la Vall de Boí, natures vam ser els primers que vam començar a engreixar quan va sortir l'ecològica i ara poc a poc tots han anat engreixant, però clar, només poden engreixar els que a casa seva hi ha algú jove, perquè engreixar porta més feina i si estàs sol... necessites més infraestructures perquè necessites naus pa tindre'ls". Ca d'Alguaira, 25 anys, Erill la Vall.

¹²⁷ "És fàcil que a la llarga només quedi a tota la vall el ramat aquest de Cardet". Ca de Farrédavall, 60 anys, Barruera.

¹²⁸ Són set si comptem Ca de Peiró de Còll que té l'explotació registrada a Erill Castell, terme municipal del Pont de Suert, però que porta les 900 ovelles del seu ramat a la *montanya* de Còll.

i poc rentable¹²⁹. Quant al cabrum, l'obertura de la Formatgeria Taüll l'any 2012 ha fet que el cens d'aquesta espècie augmenti des del 2009. La producció formatgera que porta a terme Ca de Moneeny es basa en el seu ramat establert de 170 cabres, que pasturen, bàsicament, els terrenys particulars de la casa. El cens actual de cabrum a la vall és de 480 cabres repartides en set explotacions. Pel que fa a l'equí, sembla haver-se estancat en els darrers anys ja que l'augment dels caps de bestiar no ha estat significatiu.

En termes globals, si analitzem totes les explotacions de la vall, la casa continua sent el pilar fonamental de l'explotació ramadera, el cap de casa és el propietari de l'activitat. Sovint, qui ajuda el propietari de l'explotació és el pare *jubilat*, el *tio* o algun *padre*¹³⁰. La casa i la família són fonamentals per al sosteniment de l'activitat ramadera. Per un costat, amb l'aportació d'hores de treball, i de l'altre, perquè no hi ha cap explotació que no sigui hereva de les que ja hi havia en el passat. És a dir, no es creen noves explotacions. La tendència ha estat la reducció del nombre d'explotacions de manera contínua. Des de l'any 1982 fins ara, hi ha hagut una reducció de 106 explotacions. Des d'aquest punt de vista, no sembla fàcil que es puguin incorporar nous ramaders sense el suport d'una infraestructura existent a nivell familiar.

Una altra característica molt important és la gran dependència dels ajuts fins al punt que sense aquestes subvencions molts ramaders creuen que la seva explotació no seria viable. En el cas de l'Alta Ribagorça, Nadal *et al.* (2010:163) indiquen que els ajuts representen al voltant d'un 40% dels ingressos de les explotacions. En aquest sentit, les cases han diversificat la seva economia i, com hem vist en l'apartat anterior, l'activitat ramadera s'acostuma a combinar amb el sector turístic. Hi ha, però, diferències entre les explotacions d'equí, d'oví i de vacum. En el cas de l'equí, totes les cases tenen una altra activitat, que és la principal, ja que és una orientació ramadera relacionada amb la continuació de la tradició i l'oci¹³¹, com hem vist. De les quatre explotacions ramaderes d'oví consultades, tres tenien l'activitat ramadera com a activitat única. En el cas del vacum,

---

¹²⁹ “Les explotacions d'ovelles no estaven ben condicionades, el vaquer que es quedava aquí tot l'any tenia la granja, el paller, la maquinària, les finques que dallave... el que era pastor no tenia res d'això perquè ho basava tot amb un model ja obsolet que era la transhumància. [...] Però aquests que ara fan la transhumància, que en queden alguns ramats, són ramats amb febre de caducitat. Són arrendaments molt concrets, el dia que s'acabi aquest arrendament, el ramat ja no té possibilitats”. Ca de Peiró, 46 anys, Còll/ “La transhumància era un error, no hi havia altra solució de fer transhumància en aquell moment, perquè com diem reunien de l'un quaranta, de l'altra cent i aquí no hi havia possibilitats perquè no hi havia prou menjar, però la gent que va deixar de fer transhumància fa quinze o divuit anys, van ser quan van començar a fer algun centim”. Ca de Carlà, 70 anys, Barruera

¹³⁰ “El meu pare té 87 anys i és el primer que arriba al corral cada dia. Fins l'any passat encara donava de menjar al corral... ell se'n cuida de les vedelles d'engreix. El pienso, la palla, el comprovar, ell se'n cuida... se'n cuida de l'hort, de les gallines, dels conills. Al corral d'engreix pràcticament no hi anem nates”. Ca d'Alguaira, 58 anys, Erill la Vall.

¹³¹ Sovint, els informants utilitzen la paraula *hobby*

de les vuit que vam entrevistar, a tres explotacions era activitat única de la casa i a cinc era activitat secundària o complementària. De les nou que no vam entrevistar, vam recollir dades a través dels informants: a quatre era l'única activitat i a cinc, no ho era¹³². De manera que deu explotacions de les disset no tenen la ramaderia com a activitat única. Aquesta diversificació econòmica, compaginar la ramaderia amb un establiment hotel·ler o una llicència de taxi per acompanyar visitants a Aiguestortes, és molt habitual. Durant l'hivern, quan hi ha més feina a la granja perquè el bestiar està establulit i és l'època dels parts, els ramaders es poden dedicar als animals. A l'estiu, en canvi, deixen els animals a la *montanya*, i tenen més temps per atendre els serveis del taxi o l'establiment hotel·ler¹³³. Hi ha, però, set explotacions, del total de disset, que tenen l'activitat ramadera com a activitat única. Tres d'elles a Boí, Taüll i Erill la Vall. Les altres quatre són a Durro. Aquest fet no és casual, Durro no ha tingut l'impacte del turisme que han tingut pobles com Barruera, Boí i Taüll. El poble queda fora de la via de comunicació principal i cal anar-hi expressament. La carretera és estreta, amb forts revolts i molt pendent, en algun tram s'arriba al 12%. Durro té dues esglésies romàniques Patrimoni de la Humanitat, Sant Quirc i la Nativitat però, en termes relatius, queda *lluny* de l'estació d'esquí i del Parc Nacional, i les visites al poble acostumen a ser durant el dia, sense pernoctació. A dia d'avui, hi ha un hotel i algunes cases de turisme rural. Hi ha un projecte de rehabilitació a Ca de Solé per fer-ne una casa-museu, però actualment està aturat per falta de finançament, que està pressupostat en 2'5 milions d'euros. L'EMD de Durro i Saraís va adquirir l'immoble l'any 2009 i l'any passat es va haver de fer una actuació d'urgència per rehabilitar la teulada i reforçar els murs, que va suposar un cost de 300.000 euros. A curt termini, no es visualitza una solució perquè la rehabilitació és inassolible econòmicament, al menys actualment.

Els reptes de futur de la ramaderia a la Vall de Boí passen per trobar resposta als seus problemes actuals, que segons els ramaders són el descens de les ajudes econòmiques de l'administració; la falta de relleu generacional; la falta de personal que pugui treballar en una explotació; la dependència de moltes explotacions d'una sola persona; i la diferència entre els preus de la carn en comparació als preus de la maquinària, dels farratges i dels pinsos ecològics. Les línies per les quals hauria de passar el futur de la ramaderia podrien anar associades a assegurar el manteniment de les ajudes i les subvencions¹³⁴, a consolidar la

---

¹³² Aquesta xifra podria ser aproximada donada la naturalesa de la font

¹³³ "A l'hivern tinc un noi que m'atxuda, a l'estiu m'ho faic sol i m'ho combino amb el taxi. Es pot dir que no és al 50%, però la que em done més feina és la ganaderia. El taxi és molt estacional, la temporada d'estiu". Ca de Sília, 32 anys, Boí.

¹³⁴ "Sobrevius perquè t'ajuden. Si van baixant les ajudes i la carn no puja, i no pot pujar perquè si puja més tu tampoc la pots comprar, malament. Si això s'hagués mirat d'una altra manera, això no s'hagués arribat a despoblar

ramaderia ecològica i a aprofundir en els productes de qualitat i de proximitat. En aquest sentit, fa cinc anys, es va crear una *sala de desfer* a nivell local, a Barruera. Es va impulsar des de la carnisseria Casa Cunilla SCP i tota la vedella ecològica que es ven és de la Vall de Boí. Una part important dels clients de la carnisseria són els propis restaurants de la vall. Els quatre productors principals són els quatre *joves* ramaders de la vall: Ca d'Alguaira d'Erill la Vall, Ca de Sília de Boí, Ca de Farrédavall de Barruera i Ca de Baró de Taüll, i s'ha establert una rotació, de paraula¹³⁵, per tal que la carnisseria compri els vedells en funció de les dates en que van naixent a cada explotació. Aquests són vedells d'engreix, els ramaders els alimenten a la granja fins a l'any o l'any i dos mesos. Tot i això, la producció és limitada i la carnisseria de Barruera és l'únic client per a aquests vedells d'engreix. Alguns d'aquests ramaders també porten vedells a la *sala de desfer*, per vendre'ls per compta pròpia com a producte de proximitat. El fet que els animals no es moguin de la granja és un fet molt valorat pels ramaders, ja que no pateixen l'estrès que suposaria portar-los a una granja d'engreix. Aquest nivell tan baix d'estrès animal comporta una millor qualitat de la carn¹³⁶. La possibilitat d'augmentar el nivell d'ingressos és un factor que destaquen els informants a l'hora de portar a terme projectes d'aquest tipus, de venda de proximitat¹³⁷.

Una altra iniciativa que ha sorgit a la vall, en aquest sentit, és la Formatgeria Taüll. Creada el 2012 per Ca de Moneny, és una producció artesana que elabora formatges ecològics de cabra alpina de gran qualitat¹³⁸. L'equip està format per tres persones: un formatger (que a la vegada fa les tasques comercials), un ajudant formatger i un pastor¹³⁹. Les normes obliguen a que la producció ecològica sigui llet d'un ramat de pasturatge (ramaderia extensiva) si es vol optar a certes ajudes, de manera que les cabres surten a pasturar cada dia a les finques particulars de la casa. L'obrador té una capacitat per a

---

tant. Ni molt menys. Si s'hagués començat abans amb les ajudes, i si la gent hagués pogut viure, clar que s'hi hagués quedat aquí. Qui renuncia a la seva terra?". Ca de Puyol, 50 anys, Durro.

¹³⁵ *"Més o menys ja ho tenim col·locat, a la carnisseria ja saben que en maten tants aquest mes i que n'hi ha tants de nostres, i tants dels altres". Ca de Baró, 28 anys, Taüll.*

¹³⁶ *"L'estrès afecta molt els animals. Si baixes un animal al matadero i està nerviós, igual s'ha estat un any molt bé i arriba al matadero i surt la carn malament. I això canvia molt. Tindre un animal aquí que ha nascut aquí, que no ha conegut cap camió, no s'ha mogut per re, menys el dia que surt de la nau per anar al matadero". Ca d'Alguaira, 25 anys, Erill la Vall.*

¹³⁷ *"Jo crec que serà el camí, jo tinc al cap que és on ens hem d'encaminar-nos. A fer un bon producte intentant vendre tu el producte, perquè ara venem els vedells de mamons, amb vuit mesos se'ls emporten no et paguen casi re, els engreixa un altre i l'altre els ven a un carnisser". Ca d'Alguaira, 25 anys, Erill la Vall.*

¹³⁸ Alguns dels seus formatges han guanyat diverses vegades la medalla d'or a la Fira de Sant Ermengol de la Seu d'Urgell.

¹³⁹ *"El tema que ha començat el Ruben és fantàstic, ben estructurat i portant cada qual lo seu és molt bo. Falta fer una mica més d'inversió amb instal·lacions però la formatgeria dona per molt perquè és molt gran, té una cuba que dona per mil litres de llet". Ca de Moneny, 72 anys, Taüll.*

emmagatzemar uns 4.000 kg de formatge. L'aposta de futur s'encamina a ampliar el ramat de cabres de llet, actualment de 170, fins a 240, i augmentar la producció.

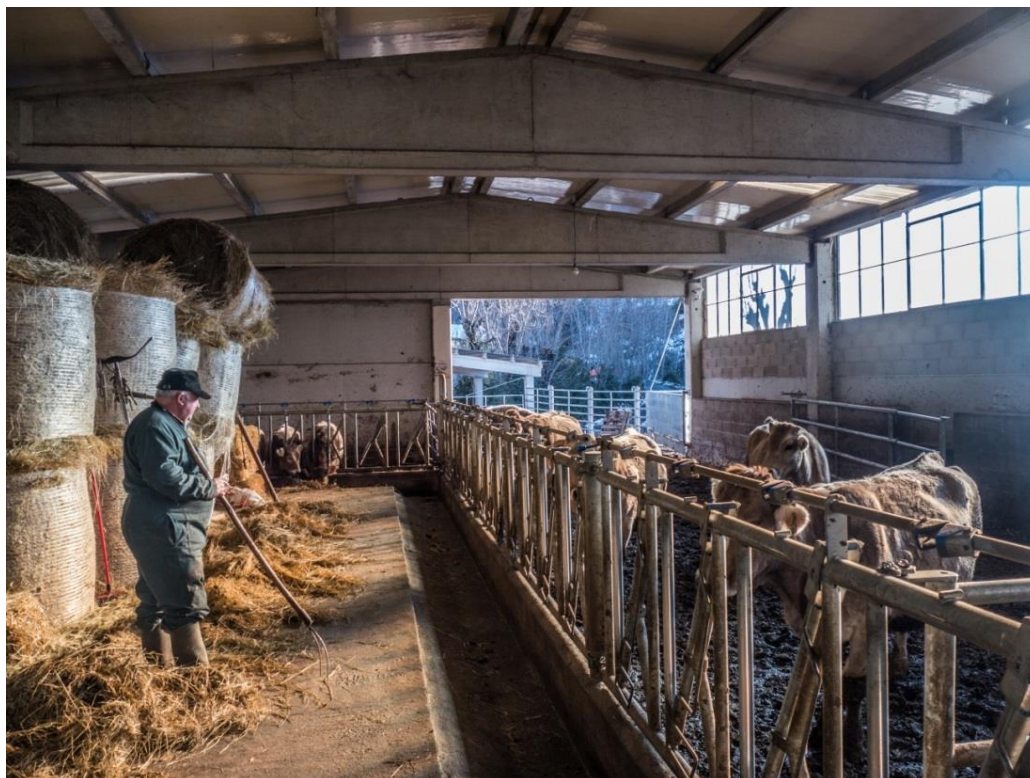
El ramat de cabres alpines de Ca de Moneu (Taüll) pasturen les finques particulars de la casa i produeixen llet ecològica per a l'elaboració de formatge. (Desembre del 2015)

L'objectiu és fer un producte d'alta qualitat on la salut i la gastronomia vagin de la mà de la ramaderia i l'elaboració artesana. El formatge es distribueix a tot Catalunya, l'Estat espanyol i s'exporta internacionalment. La formatgeria ofereix visites guiades durant l'estiu i a Taüll mateix hi ha la botiga. A la vall i a la comarca hi ha altres iniciatives en aquest sentit, diferents productors artesanals agroalimentaris que s'han unit com a l'Associació de Productors Agroalimentaris de l'Alta Ribagorça *Artesans del Gust*. Hi ha dos forns de pa, dues formatgeries, un productor de mel, un productor de melmelada, una carnisseria, un productor de pomes i un altre d'embotits.

L'altre element important de cara al futur de la ramaderia és assegurar la continuïtat de la mà d'obra en les explotacions. Un dels problemes de la ramaderia actual és que moltes explotacions les porta una sola persona, aquesta dependència total comporta un nivell de dedicació personal i laboral molt gran, fins al punt que en cas d'una malaltia, la continuïtat

de l'explotació podria no estar assegurada¹⁴⁰. Alguns informants¹⁴¹ expressen la voluntat d'aprofundir en les formes de reciprocitat i de col·laboració que hi ha entre els ramaders i d'augmentar la col·laboració entre les diverses explotacions, compartint la maquinària¹⁴².

Ca de Puyol de Durro compta amb una sola persona per tirar endavant una explotació de quaranta vaques. (Febrer del 2016)

---

¹⁴⁰ “És un problema això, si jo em poso malalt, qui em cuida les vaques? tot això depèn de mi. Això que ara tots depenguem d'una persona no pot ser... i la majoria de les explotacions del Pirineu tenen aquest problema. Els joves d'aquí de la vall ja n'hi ha alguns que s'ajuden i ha canviat. I és un bon sistema”. Ca de Puyol, 50 anys, Durro.

¹⁴¹ “Pa arroplegar l'herba més que res i pa ajuda-mos. Ramonet i Manel no tenen empacadora pa fer bolos de silo i moltes vegades els ho empaco yo. Ho fem així. I és molt més ràpid. I com que moltes vegades depens del temps, n'avances molt més i és molt més fàcil. Si ho has de fer tot tu és més cansat”. Ca de Baró, 28 anys, Taüll / “Tens algun part difícil, sigui a la una de la nit, i vindrà ajudar-te, perquè entens de què va tot això, una altra persona et diria, per què em truques a la una de la nit? Igual que arroplegar l'herba, a mi em truca, ostia que sembla que vol ploure, pots ajudar-me a empacar? agafes el tractor i corres a empacar perquè saps que si l'agafes mullada perd calitat, i igual que et passa a la teva explotació li passa als altres. Vols ajudar i que tot funcioni. Jo crec que al final acabarà així, els quatre joves que som acabarem fent l'herba junts. Jo crec que aquesta és la línia”. Ca d'Alguaira, 25 anys, Erill la Vall.

¹⁴² “Ara hi ha, no sé... quatre, set, vuit tractors... amb dos i dos persones harien fet funcionar i harien tingut més productivitat que no pas ara, harien tingut més accés al mercat i els altres sense treballar els harien portat uns beneficis perquè harien portat els terrenys i a canvi d'allò o amb punts o amb accions, els harien hagut de repercutir”. Ca de Carlà, 70 anys, Barruera.

En alguns casos, alguns ramaders s'han expressat en termes d'estratègies de cooperació i de creació de cooperatives¹⁴³ com a adaptació i resposta a aquest problema, tornant a plantejar els mateixos debats que hi hagué als anys seixanta a Barruera, i a principis de la dècada del 2000, a Durro.

La ramaderia ha experimentat canvis importants durant el darrer segle que cal analitzar des de la perspectiva de les transformacions econòmiques i socials esdevingudes a la vall en el context d'una economia que ha tendit cap a la seva *terciarització*. La situació actual és fruit d'aquest procés i dóna compte d'aquesta dinàmica històrica que cal tenir present per entendre punts de partida, evolució i passos de futur.

---

¹⁴³ “S'acaben les forces i no ho podran portar d'aquesta manera. Lo ideal seria fer alguna concentració. Ja s'hi pensa, que s'hi fes una concentració de vaquers, per dir algo. Ajuntar totes les vaques del poble i posa'ls com una societat i cultiva-ho com a societat”. Ca de Tenda, 94 anys, Boí / “Llavons això no és pas fàcil però la manera és aquesta de treballar, a nivell cooperativa, a nivell associacions. Seria millor i més fàcil per tots plegats, i per millorar algo de preus”. Ca de Puyol, 50 anys, Durro / “Lo més important és la montanya per fer una agrupació i que bo que tenim és l'abundància de pastos. Un parell de jovens, amb dos tractors, amb una setmana seques i arroplegues tota l'herba que tenim al poble. Si vas amb grup, fabulós. Aquestes vaques que estan criant en aquesta partida, les vacives allà, podries fer coses molt maques i tenint temps per a tu”. Ca de Moneny, 72 anys, Taüll.

4. La gestió col·lectiva de les pastures. Política i ecologia

*“La propiedad comunal aumenta en extensión a partir de una cierta altura
y se convierte, poco a poco, en la única forma de propiedad.”*

(Martínez Veiga, 1996:114)

Les regions de muntanya han albergat, en bona mesura, escenaris on han predominat les formes d’apropiació col·lectiva dels recursos. La producció agropastoral i les formes d’apropiació comunal dels recursos són trets característics dels modes de subsistència de les poblacions humanes de muntanya. Tot i així, passat i present de l’organització comunal tenen poc a veure, com assenyala Bringué (2003:21) en el cas del Pallars Sobirà. En acabar l’època moderna aquest sistema es basava en tres pilars: una organització política pròpia; el control sobre certs béns i serveis col·lectius que asseguraven la protecció de la comunitat (taxació anual dels preus d’alguns béns, capacitat de vedar i sancionar, serveis relacionats amb la salut i la cultura); i el domini de la terra (particular i comunal) amb l’objectiu d’una explotació comuna. Les reformes liberals del s. XIX buscaren obrir una escletxa en aquests pilars i acabar amb la dominància de la gestió col·lectiva, imposant un control per part de l’Estat. Les múltiples situacions que se’n derivaren van ser resoltes de manera diferent en funció dels processos de municipalització, de la coexistència de diverses formes de titularitat de la propietat i de la resistència adoptada per les poblacions locals.

En aquest capítol, en primer lloc, farem un breu recorregut per l’evolució dels drets de pasturatge i dels règims de propietat de les muntanyes de la vall. I en segon lloc, descriurem la gestió comuna de les pastures. A partir de les entrevistes de camp, analitzarem l’evolució del model de gestió col·lectiva pastoral en dues fases: una primera que detalla l’aprofitament de pastures des de principis del s. XX fins a la dècada dels vuitanta, i una segona que explica la gestió actual de les *montanyes*.

4.1. Pobles, drets de pastura i propietat: els comunals *modernitzats*

L’evolució dels drets de pastura i de les formes de propietat, i el paper de l’Estat, hauria d’oferir la contextualització històrica de l’explotació dels recursos naturals a la vall, entenent que aquests drets de pastura i formes de propietat són fruit del conflicte entre diversos actors socials al llarg del temps. És a dir, que la propietat no és un fet natural sinó que té un

caràcter eminentment social (Márquez, 2015:85)¹⁴⁴. A dia d'avui, totes les muntanyes de la vall són forests públiques, a excepció d'una part de la muntanya de Taüll que és privada (propietat de l'empresa Protupisa, que explota les pistes d'esquí de Boí-Taüll Resort). Les *montanyes* de titularitat pública pertanyen a l'Ajuntament de la Vall de Boí, a l'EMD de Durro i Saraís, i a la Generalitat de Catalunya, en el cas del Parc Nacional. L'ajuntament de la vall és propietari de les *montanyes* de Barruera, Cardet, Erill la Vall, Còll i part de la *montanya* de Taüll. L'EMD de Durro i Saraís és titular de les *montanyes* de Durro i Saraís. La Generalitat de Catalunya és la propietària de la finca on s'ubica el Parc Nacional i administra les pastures a les quals tenen *dret* el poble de Boí, el poble de Taüll i el poble d'Erill la Vall. Per últim, Protupisa segueix arrendant al poble de Taüll, des de mitjans dels anys setanta, les pastures que corresponen a la Vall de Ginebrell per un preu simbòlic. Les forests públiques de titularitat d'un ens local són la forma de propietat més estesa a les *montanyes* de la vall (totes figuren al Catàleg d'Utilitat Pública, CUP). Aquesta forma de propietat té l'origen en la modernització i territorialització de l'Estat, seguint el mandat liberal de principis del s. XIX¹⁴⁵. A la vall, aquest procés es concretà en l'agregació dels nuclis de Boí, Cardet, Còll, Erill la Vall i Taüll a Barruera, i de Saraís a Durro, el 1847 (procés de fusió municipal); en la venda d'una de les muntanyes del Comte d'Erill, el 1867 (desamortitzacions civils); i en l'excepció de la venda de la resta de muntanyes propietat del comte, de les muntanyes de la Senyoria de Lavaix, del Bisbat de Lleida i de la Senyoria d'Azcon, i la seva inclusió en el CUP (creació del patrimoni forestal públic)¹⁴⁶. Aquestes intervencions van modificar les formes de propietat precedents i les van incloure en el marc legal de l'Estat amb l'objectiu de controlar i ordenar els territoris. Les actuals muntanyes municipals i els drets de pastura tenen el seu origen en els antics béns i drets comunals dels pobles. Els drets de pastura dels pobles de Boí, Durro i Taüll es reconeixen en la

---

¹⁴⁴ Els treballs de Márquez (2015), Montesinos (2015) i Márquez *et al.* (2011) recullen el concepte antropològic clàssic de propietat, entesa com a relacions de propietat: una relació social o com un conjunt de relacions entre persones respecte coses, tornant la mirada a la dimensió col·lectiva de la propietat i fugint de la concepció liberal d'aquesta, centrada en l'individu.

¹⁴⁵ No és l'objecte d'aquest treball aprofundir en les reformes liberals del s. XIX ni en les seves conseqüències. Els treballs de Beltran i Vaccaro (2014), Bonaes (1999), Bringué (2003), Gil (2000), Iriarte (2002) i Vaccaro (2008) discuteixen sobre aquest procés històric: les desamortitzacions civils, les expropiacions forestals, noves formes d'administració local i els seus efectes en els comunals del Pirineu.

¹⁴⁶ "El Catàleg és de les coses que més se tira de cara a la construcció dels embassaments. Com que estava catalogat i l'administració tenia un poder d'actuació sobre estos terrenys, quan va vindre l'època de la construcció dels embassaments és quan es van fer les grans repoblacions forestals. Moltes vegades plantacions forestals a costa de les pastures. Es considera que la massa arbòrea protegeix millor l'erosió del sòl, perquè si no, tota la terra va a parar als embassaments i redueix la vida útil de l'embassament. Això és una estratègia nacional: el control dels recursos hidràulics a través del catàleg". Entrevista a la Cap de la Secció de Boscos i Recursos Forestals del Departament d'Agricultura, Ramaderia, Pesca, Alimentació i Medi Natural.

Capbreuació del Comtat d'Erill del 1830¹⁴⁷ pel qual el Comú de Boí i el Comú de Taüll: “confessen i capbreven que els boscos, la muntanya i les herbes pertanyen al Comte d'Erill (Francisco de Melci i Erill) en règim d'alou¹⁴⁸ i domini directe a excepció de les herbes de la *Montanya del Camp* i de les de la *Montanya de Caldes* fins a *Sobretoro* i la *Ribera de Sant Nicolau* fins al pas de *Campsubirà* i passant al peu dels llacs de *Tremorrois* i el *Pinar*, que pertanyen als comuns i universitats del present poble de Boí i de Taüll de forma comuna i que sempre ho han sentit dir així. I a les partides de l'*Obac*, *Casanoves*, les *Costes*, la *Pala Carans* i *Torllussà* hi poden anar els de Boí per ser propi de Taüll”. El Comú de Durro: “confessa i capbreva que els boscos, la muntanya i les herbes pertanyen al Sr. Comte en règim d'alou i domini directe¹⁴⁹”. La resta de pobles: Barruera, Cardet, Còll i Erill la Vall pertanyien a altres senyories¹⁵⁰. L'evolució de la propietat i dels drets de pastura de les set finques (Ribera de Sant Nicolau, Ribera de Caldes, Port de Caldes, Capceres de Caldes, Llachs, Ginebrell i Font de Sant Martí¹⁵¹), que va vendre el Comte d'Erill el 1867, ofereixen un estudi de cas pertinent. Seguint a Mangas (2013:38), la Llei General de Desamortització del 1er de maig del 1855 (o Desamortització de Madoz), declarava en estat de venda, amb excepcions, tots els comuns i béns de propis dels pobles. D'aquí se'n derivaria la *Clasificación General de los Montes Públicos* (1859). D'aquest llistat, el Ministeri d'Hisenda va establir una relació dels *montes públicos enajenables* i el Ministeri de Foment el *Catálogo de Montes Públicos exceptuados de la desamortización* (1862). Totes les muntanyes de la vall van ser exceptuades¹⁵² de la Llei de Desamortització General (1855) excepte un conjunt de set finques (Ribera de Sant Nicolau) pertanyents al Comtat d'Erill¹⁵³, venudes el 1867¹⁵⁴. La pròpia Llei de Desamortització preveia els casos en els quals es podia exceptuar la venda de les muntanyes: calia provar que

---

¹⁴⁷ La consulta del Capbreu de 1830 va tenir lloc a l'Arxiu Notarial de Tremp, un fons de l'Arxiu Comarcal del Pallars Jussà.

¹⁴⁸ Propietat territorial lliure i exempta de tota càrrega i dret senyorial (Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans, 2007).

¹⁴⁹ Adaptació pròpia, al català estàndard, de les Confessions del Comú de Buhi, del Comú de Durro i del Comú de Tahull. Capbreu d'Erill del 28 de maig del 1830.

¹⁵⁰ Cardet i Erill la Vall formaven part de la Senyoria de Lavaix, Còll del Bisbat de Lleida i Barruera de la Senyoria d'Azcon.

¹⁵¹ A partir d'ara: Ribera de Sant Nicolau

¹⁵² La bibliografia, en el cas de les desamortitzacions a la Vall de Boí, és molt escassa.

¹⁵³ Estrictament, se'n van vendre dues: la finca ja assenyalada i la muntanya d'Erill Castell, que actualment forma part del municipi del Pont de Suert.

¹⁵⁴ Els expedients de la resta de muntanyes es troben a l'Arxiu Central de la Delegació Territorial del Govern a Lleida i vaig poder consultar-los: *Muntanya de Barruera, Canals i Ginestarré* (Còll), *Royes i Comes Royes* (Cardet), *Muntanya de Durro, Muntanya d'Erill la Vall, Serra Obac i Pinar* (Taüll) i *Pala de Sarahís* (Saraís). Vaig comprovar que totes les muntanyes ja formaven part del *Catálogo de Montes Públicos exceptuados de la desamortización* (1862), menys la de Barruera que es va incloure el 1878. La memòria, registre i el plànol de cadascuna d'elles estaven datats entre el 1886 i el 1892, i hi figurava que pertanyien al Comú de veïns de cada poble.

eren un sosteniment per a la vida econòmica dels veïns i que no produïen rendes (Vaccaro, 2008:31). Així, els batlles declaraven als tribunals de justícia, conjuntament amb els veïns, que les muntanyes eren dels pobles i d'aprofitament comunal. D'aquesta manera podien ser exceptuades de la desamortització. Aquesta fou una estratègia comuna a molts pobles del Pirineu, tal com explica Bringué (2000:13) en el cas del Pallars Sobirà. D'altres estratègies de resistència consistiren en la creació de Societats de veïns que compraren la muntanya per tal de mantenir els mateixos drets, usos i costums sobre aquells terrenys¹⁵⁵. El Consell veïnal se substituïa per la Junta d'accionistes. A diferència d'altres zones del Pirineu com el Pallars Sobirà, però, a la Vall de Boí no es formà cap Societat de veïns. Les muntanyes de la vall, amb l'excepció de les set finques venudes pel Comte d'Erill, van seguir els passos per a la seva inscripció com a part del patrimoni forestal de l'Estat, entre mitjans i finals del s. XIX¹⁵⁶. Aquest canvi d'estatus implicava que si abans les muntanyes pertanyien al Comú de veïns, a partir d'aleshores van passar a ser de titularitat municipal i gestionades pels ajuntaments.

Les set finques de la Ribera de Sant Nicolau suposen un cas excepcional a la vall. Segons el Capbreu del 1830, els pobles de Boí i Taüll¹⁵⁷ tenien dret de pastura conjunt a les herbes de certes muntanyes de la Ribera de Sant Nicolau que pertanyien al Comte d'Erill. Del que es desprèn del Capbreu i de les entrevistes de camp, els drets a les herbes d'aquestes muntanyes estaven dividides entre les *Capceres*, a les quals tenia dret el Comte, i les *Riberes*, a les que hi tenien dret els pobles de Boí i Taüll. És a dir, els pobles tenien dret a les herbes des de les finques particulars fins a una certa alçada de la *montanya*, delimitada i estipulada amb unes creus¹⁵⁸ a diferents punts de la muntanya¹⁵⁹. A partir d'aquell punt en amunt, els drets corresponien al Comte. Els informants parlen de "*de creus en avall i de creus en amunt*" per especificar si s'està parlant d'una partida a la qual els pobles hi tenen dret de pastura o no. Com diem, a les *Riberes* ("*de creus en avall*") el pasturatge és gratuït perquè hi

---

¹⁵⁵ L'estudi de Gil (2000) detalla el cas de la Societat de veïns de la muntanya de Llessui, al Pallars Sobirà.

¹⁵⁶ No es disposa d'informació que detalli aquest procés, més enllà de la documentació recollida a l'Arxiu Central de la Delegació Territorial del Govern a Lleida i que s'ha comentat a la nota 154.

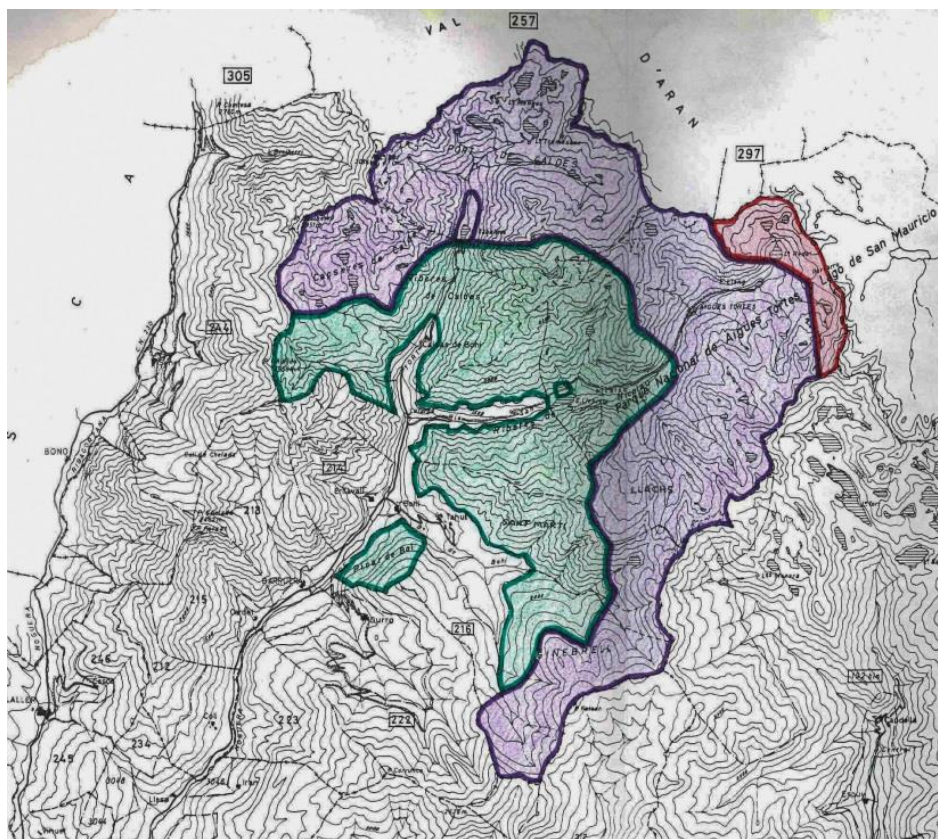
¹⁵⁷ Taüll, com hem vist, també tenia dret a pasturar a la Muntanya Serra Obac i Pinar.

¹⁵⁸ "*Eren uns cubs de pedra amb unes creus gravades, però això s'ha anat perdent i quasi no en queda cap*". Agent rural i veí de Boí.

¹⁵⁹ "*Tota la part alta de les muntanyes se'n diu Capceres. De creus en amunt, les Capceres, no tenim drets, de creus en avall, sí*". Ca de Moneny, 72 anys, Taüll. La divisòria començava, aproximadament, pels Prats de Rosselló, passava pel barranc de la Montanyeta, per sota de l'Estany Roi, Estany Gémena de Baix, Estany de la Llosa, Barranc de Comaloforno fins a l'Estany de Cavallers (ara Pantà de Cavallers), pujava cap a la Punta Alta de Comalesbienes, baixava pel pas de Campsubirà cap a l'Estany de Sarradé, el Cap de la Pleta Mala, Planell Gran d'Aigüesortes, Pic de Llebreta, Bony Blanc, per sota del Sello i fins a arribar a la Muntanya de Durro.

correspon aquest dret. Pel contrari, a les *Capceres* (“*de creus en amunt*”) aquelles herbes són arrendades al propietari de les finques¹⁶⁰. Tal i com il·lustra la Figura 3, la part de color verd correspondria a la zona on els pobles tenen dret a les herbes i la part de color lila, la zona on té dret a les herbes el propietari. Les creus marcarien aquesta divisòria.

Figura 3. La divisió dels drets de pastura a les set finques de la Ribera de Sant Nicolau segons el Capbreu de 1830

Font: Mapa extret de Claveria (1993)

El Comte va inscriure al registre de la propietat, de forma individual, les set finques de la Ribera de Sant Nicolau, incloent-hi els drets de pastura que Boí i Taüll tenien de forma conjunta. La inscripció es formalitzà el 9 d'abril del 1867 i el 26 de maig el Comte vengué les finques a Luis Grassé i Zaniu, industrial pelleter de Barcelona. A partir d'aquí, se succeeixen diverses compra-vendes de les finques en pocs anys: el 1881, el 1887 i el 1891. El propietari que compra la muntanya el 1891, Mariano Casimiro Delamarre, contribueix amb les finques, com a aportació social, a la constitució de la companyia *Fuerzas Hidráulicas del Alto Pirineo SA*, l'any 1913. Així és com passen a formar part del patrimoni de la

¹⁶⁰ Comte d'Erill, Luis Grassé i Zaniu, Mariano Casimiro Delamarre, *Fuerzas Hidráulicas del Alto Pirineo SA*, *Agrícola y Forestal del Pirineo SA*, Icona i Generalitat, successivament.

companyia. El 1915, els pobles de Boí i Taüll acorden, en un document privat, la divisió de les pastures a les quals tenien dret de forma comuna (“*de creus en avall*”), segons el Capbreu del 1830, a les finques que són propietat de *Fuerzas Hidráulicas del Alto Pirineo S.A.* La divisió i afitament amb noves creus¹⁶¹ (de les partides comunes, “*de creus en avall*”) estipula a quines partides podrà *peixer* el bestiar de Boí, a quines el bestiar de Taüll i quines continuen sent comunes entre els dos pobles¹⁶². La divisió dels drets de pastura responia als constants conflictes entre els ramats ovins dels dos pobles, de manera que es va acordar quines partides corresponien a cadascun i quines podien pasturar conjuntament. Aquest fet ha constituït un conflicte latent des d’aleshores, sobretot per alguns veïns de Boí que consideren que la divisió de les pastures no va ser equitativa¹⁶³. De fet, dues cases de Boí no van signar l’acord. Certament, la divisió de les partides va ser feta en termes de bestiar oví, és a dir, tenint en compte les necessitats dels ramats d’ovelles. A dia d’avui, les ovelles representen una petita part de la cabanya ramadera, mentre que el boví és el bestiar predominant. Des d’aquesta perspectiva, el canvi en la composició de la càrrega ramadera podria explicar, avui, les queixes dels ramaders de Boí ja que les seves pastures, en alguns punts, s’adeqüen més als ramats ovins¹⁶⁴.

Segons la memòria oral dels informants, si les herbes corresponien a un poble, *de creus en avall* (per exemple a Taüll), el propietari de la muntanya arrendava a aquest mateix poble les herbes *de creus en amunt*. És a dir, hi havia una correspondència a tota la muntanya entre els drets de pastura de la part baixa, que eren d’un determinat poble (*de creus en avall, Riberes*) i els drets de pastura de la part alta (*de creus en amunt, Capceres*) que el propietari arrendava a aquest mateix poble. Aquest fet dóna compte de la dominància de la lògica ecològica: si l’arrendament fos a un poble diferent, fàcilment haguessin sorgit conflictes entre els dos pobles. Suposem, per exemple, que els ramats de Boí anessin a pasturar a la part alta (les *Capceres*) d’una *montanya* a la qual Taüll tenia dret de pastura a la part baixa (les *Riberes*). En

---

¹⁶¹ El Grup d’Arqueologia de l’Alta Muntanya (GAAM) de la UAB està documentant des de fa deu anys restes materials al PNAESM i ha localitzat una de les creus a les que ens referim, la creueta de la Portella Negra (Gassiot i Garcia, 2013: 46)

¹⁶² Divisió de pastures, partició i fitació de les muntanyes comunes de Boí i Taüll. (Document privat del 13 de març del 1915 i escriptura pública del 5 de juny del 1927).

¹⁶³ “*Allavons s’hi van posar d’acord es ganaders de Boí i es de Taiüll. I van dir, bueno, valtres podreu seguir això, això i això, i nantres això i això. I resulta que els de Taiüll eren més poderosos amb animals, teniven més animals i es foteven per tot arreu, i els quatre que eren aquí a Boí van quedar... no re. I van dir, va, va... reservem-mos aquest tros per Boí i el demés tot per Taiüll. Ca de Tenda, 94 anys, Boí/*”*De terreno en tenen igual o més que nosaltres lo que passa és que potser nosaltres el tenim més bo. No, la gent que ho va fer ja en sabia de montanyes, ja. A Boí es queixen que van ser enganyats, que els de Taiüll en vam sortir beneficiats, però potser s’ho miren així perquè ara a la muntanya de Taiüll s’hi ha afegit tot lo que eren finques particulars*”. Ca de Moneny, 72 anys, Taüll

¹⁶⁴ Les diferències fisiològiques entre el boví i l’oví suposen pasturatges diferents. El pasturatge del boví no li permet accedir a certes zones de la muntanya, on l’oví pastura amb comoditat.

cas de tempesta hagués estat molt complicat aturar l'escampament dels ramats just en el punt, en la divisòria de les creus, on canviarien els drets de pastura: on s'acabaria la pastura arrendada a Boí i començaria la pastura a la que té dret Taüll¹⁶⁵.

El 1929, la companyia *Fuerzas Hidráulicas del Alto Pirineo SA* compra a la societat *Papelera Ibérica SA* una finca ubicada al terme municipal d'Espot (Pallars Sobirà)¹⁶⁶ (zona de color vermell a la Figura 3) i, aquell mateix any, les vuit finques (les set de la Ribera de Sant Nicolau i la d'Espot) s'inscriuen al registre de la propietat com una sola propietat. En el transcurs de les diverses compra-ventes, però, es perdé el registre dels drets de pastura dels pobles de Boí i Taüll¹⁶⁷ (apareix al registre *sin cargas*) que havia registrat el Comte a la primea venda, malgrat que en cap moment els pobles deixaren de poder-hi pasturar el bestiar. L'any 1951, *Fuerzas Hidráulicas del Alto Pirineo SA* es fusiona amb *Agrícola y Forestal del Pirineo SA* i tots els seus béns immobles es traspassen a aquesta companyia. Un o dos anys més tard, una actuació d'*Agrícola y Forestal del Pirineo SA* va afectar el dret d'ús de les herbes del poble de Boí, ja que l'explotació de fusta de l'empresa es portava a terme en algunes zones on el poble hi tenia dret a pastura. Després de la tala dels arbres, l'empresa acotava i exclouïa el pasturatge a la zona, de forma temporal, per deixar regenerar la vegetació. Arran del cas concret del *Solà* de Boí¹⁶⁸, es creà un conflicte d'interessos entre l'empresa i el poble. La disputa es resolgué compensant el fet de no poder pasturar amb la concessió d'un arrendament al Port de Caldes. L'element que destaca de tot aquest procés rau en que una compensació es dona sempre i quan hi preexisteixi un dret. De tal manera que, indirectament, l'empresa reconeixia els drets dels pobles a les herbes, malgrat que no estiguessin reconeguts jurídicament ni inscrits al registre. La partida del Port de Caldes no estava arrendada ni a Boí ni a Taüll, sinó que l'empresa l'arrendava a Erill la Vall¹⁶⁹. El fet és que *Agrícola y Forestal del Pirineo SA* va rescindir el contracte d'arrendament a Erill la Vall en

---

¹⁶⁵ “Per tradició si de creus en avall corresponia a Taüll, de creus en amunt s'arrendava també al poble: Taüll pagava. I si de creus en avall ere de la zona de Boí, de creus en amunt també”. Ca de Moneny, 72 anys, Taüll

¹⁶⁶ Aquesta part de la muntanya cau de l'aiguavessant de la Vall de Boí però és terme municipal d'Espot. La llegenda diu que un pastor de Boí i un altre d'Espot sortien de cada poble i allà on es trobaven, allà seria la divisòria. La llegenda explica que la nit abans, els veïns d'Espot van emborratxar el pastor de Boí i l'endemà, aquest, es va llevar tard i no va caminar tant com el d'Espot, que va poder creuar i baixar un tros cap a Boí. La mateixa llegenda existeix en el cas de l'Alta Ribagorça i la Vall d'Aran, que té la divisió administrativa a Conangles, al vessant ribagorçà.

¹⁶⁷ La visita al registre de la propietat de Tremp així ho confirma, després de consultar els registres de les set finques i el registre, l'any 1929, de l'agrupació en una sola finca.

¹⁶⁸ “El Ventosa va fer un aprofitament forestal al Solà de Boí i va demanar que no entressin el ramat aquí perquè després d'un aprofitament forestal si entres el ramat, es menja tots els rebrots de pins. A canvi d'això, els hi va llogar la partida del Port de Caldes”. Agent rural i veí de Boí.

¹⁶⁹ No s'ha pogut precisar des de quan

favor de Boí. Tot i així, va quedar especificat verbalment que el bestiar d'Erill la Vall havia de ser acceptat per Boí, a canvi del pagament d'un conlloc. Mai es va signar cap document.

La titularitat dels terrenys es mantindria fixa des del 1951 fins al 1974. Durant aquest període, es destaquen noves disputes que tornen a posar de manifest el potencial conflictiu de l'ús i la propietat dels recursos. En primer lloc, la declaració del Parc Nacional (1955) sobre la major part dels terrenys de la Ribera de Sant Nicolau (només la finca de la Vall de Ginebrell en quedà fora). La seva creació va ser una ordre expressa de Franco (per mitjà de decret llei)¹⁷⁰. La part del Parc Nacional que corresponia al terme municipal de Barruera era de propietat d'*Agrícola y Forestal del Pirineo SA* que, com hem dit, en feia una explotació forestal¹⁷¹. En segon lloc, les repoblacions forestals dutes a terme per l'empresa a mitjans dels anys cinquanta i que suposaren una greu disputa entre aquesta i el poble de Taüll. La companyia va decidir repoblar de pins el *Solà* de Taüll, amb la intenció d'evitar fenòmens recurrents com les esllavissades. El poble s'hi va oposar: d'una banda, les herbes d'aquesta partida corresponien a Taüll i de l'altra, el *Solà* era una zona essencial per a la pastura de ramats ovins durant la tardor, i per al ramat que quedava a l'hivern. La companyia va acabar cedint i canviant la ubicació: es va plantar el que ara es coneix com el Pinar de Boí¹⁷², just a sobre del poble de Boí, una zona menys important pel bestiar i que era de pastura conjunta dels dos pobles¹⁷³. (Anys més tard, hi hagué altra vegada el mateix conflicte al poble de Barruera¹⁷⁴).

---

¹⁷⁰ Un informant explicava amb una vivència personal, el moment en que Franco va decidir que la zona d'Aiguestortes seria Parc Nacional: “Yo me'n recordo d'acompanyar Franco, com aquell qui diu del braç, de tu a tu. Que vam arribar a Aiguestortes i es va posar al meu costat i s'hi pare i diu: “esto es lo más bonito que he visto en mi vida!”. Vai pensar yo, no sé pas què has hagut de vere, tu, pa vere això tan bonic!! S'hi posa damunt d'una pedra, que era xicotet, portava un barret de palla... arriba a la pedra, s'esllisa i va caure de cull! Tots a aplegar Franco... “Nada, nada, no ha pasau nada”. Continuem i em pregunta: “cómo le llaman a eso de aquí?”. Tal cosa, “y a eso de ahí?”, tal altra. “Es que lo es de bonito!”. I surt amb aquesta paraula: “esto lo vamos a declarar (com tu i jo parlem) Parque Nacional!”. Així mateix. I jo vai pensar, què vol dir això de Parque Nacional? I ara, cada dia, Parque Nacional i Parque Nacional que ha quedat”. Ca de Tenda, 94 anys, Boí.

¹⁷¹ Beltran i Vaccaro (2014:248) detallen els interessos del president d'Enher, Victoriano Muñoz, en la creació d'un espai protegit per forçar la venda de fusta que explotava l'empresa *Agrícola y Forestal SA*, propietat de la família Ventosa, i que es negava a fer-ho. Muñoz buscava poder comprar la fusta a un cost més baix i havia convidat el General un parell de vegades a la zona. Dos mesos després de la tercera visita, l'agost del 1955, Franco signa la declaració. La decisió personal de Franco sembla ser l'únic motiu per a la declaració de parc nacional, en aquell moment. L'aprofitament de fusta, però, es va seguir fent fins l'any 1978.

¹⁷² A l'Hotel Pey de Boí es pot veure una foto de l'any 1950, abans de la repoblació.

¹⁷³ “I al final recordo que van dir, doncs si s'ha de plantar algo que plantin aquí [pinar de Boí], aquesta franja fins a dalt que no n'hi ere ni un de pi, això ere tot pastos. Només a la part de la serra que ja ere bosc. Tot això els ramats hi pasturaven i estava completament net. I aquí és l'únic tros que van plantar”. Ca de Moneny, 72 anys, Taüll.

¹⁷⁴ “Natres divem, ja us deixarem plantar però planteu al puesto que us diguem nantres, vos deixem plantar a la Torre, vos deixem plantar a l'Obac, allà on van plantar a Durro i feu-nos la carretera... i ells diven no, no... volem plantar a Planamiligà, a Puialabrosta, al centre de la montanya!! Dic, si jo puc, no us hi fotreu!! Jo vedeva que si

El 1974, en perspectiva de la creació d'una estació d'esquí, *Agrícola y Forestal del Pirineo SA* cedeix a *Promociones Turísticas del Pirineo SA* una part de la propietat de la muntanya, la finca de la Vall de Ginebrell (actualment, encara n'és la propietària). La resta de la muntanya la va comprar Icona (Instituto para la Conservación de la Naturaleza), el 1982, per 61 milions de pessetes i va passar a ser de titularitat pública, lliure de càrregues. L'etapa actual, arrenca de la transferència d'Icona a la Generalitat de Catalunya, el 1996. El 1989, però, el conflicte del Port de Caldes entre el poble de Boí i el poble d'Erill la Vall, en estat de latència durant anys, torna a posar sobre la taula la qüestió dels drets de pastura dels pobles. El mateix agent rural que va fer la denúncia el 26 de juny del 1989, ho explicava d'aquesta manera:

“Els de Boí feien anar es jónegues¹⁷⁵ al Port de Caldes i els d'Erill es vaques, però aquell any els d'Erill hi volien fer pujar un toro. I els de Boí els hi van dir als d'Erill, bueno feu pujar es vaques però no feu pujar el toro perquè si pugeu el toro i ens prenyen es jónegues, anem malament. Van fer pujar el toro i aquí va començar la guerra!”.

Agent rural i veí de Boí.

Els veïns d'Erill la Vall van portar al Port de Caldes un *toro*, trenta-tres vaques i catorze vedells, malgrat que aquell any, Boí, no va conllogar les pastures a Erill la Vall (precisament per no haver-se posat d'acord amb la qüestió del *toro*). La denúncia per ocupar il·legalment una zona de pastures va acabar a la Guàrdia Civil. L'any següent, es repetí la mateixa situació que, altre cop, acabà amb denúncia. L'any 1991 sortí la sentència condemnatòria contra els veïns d'Erill la Vall de la denúncia del 1989. Finalment, el 1992 s'aconseguí *pacificar* la situació:

“Un responsable d'Icona va venir al poble de Boí i va dir, ens trobem amb aquesta situació. Per un costat, nosaltres tenim una escriptura de compra-venta de la finca, per part del Ventosa [un dels propietaris d'Agrícola y Forestal SA], on figura que està lliure de càrregues. Els vostres drets de pastura sobre les herbes aquestes no els reconeixem perquè l'escriptura no diu res d'això. I per l'altre, com que nosaltres som administració i això és un mont públic, estem obligats a posar-ho a subhasta. O sigui que ara podrà venir qualsevol ramader i quedar-se la muntanya”.

Agent rural i veí de Boí.

---

plantaven a les muntanyes mos ho feven malbé tot. I no van plantar, estava unit tot el poble i no van plantar a la vall”. Ca de Cunilla, 86 anys, Barruera.

¹⁷⁵ Les jónegues són les vaques joves de menys de dos anys, les que es pretén que no es quedin embarassades.

L'advertiment va ser suficient per a arribar a un acord: el contracte continuava a nom de Boí i s'afegia una clàusula a l'escrit d'adjudicació de pastures per la qual s'autoritzava l'aprofitament de les pastures a les vaques i egües d'Erill la Vall en les condicions que, en els últims anys, s'havien donat.

Taula 7. Muntanyes i drets de pastura dels pobles de la Vall de Boí

Poble	Nom de la muntanya	Propietari	ha	Núm. CUP
Barruera	Muntanya de Barruera	Ajuntament de la Vall de Boí	1.136	213
Boí	Parc Nacional d'Aigüestortes ¹⁷⁶	Generalitat de Catalunya	14.700	323
Cardet	Les Roies i Comes Roies	Ajuntament de la Vall de Boí	728	215
Cóll	Canals i Ginestarre	Ajuntament de la Vall de Boí	563	212
Erill la Vall	Parc Nacional d'Aigüestortes	Generalitat de Catalunya	14.700	323
Erill la Vall	Muntanya d'Erill la Vall	Ajuntament de la Vall de Boí	807	214
Durro	Muntanya de Durro	EMD de Durro i Saraís	1.506	222
Saraís	Pala de Saraís	EMD de Durro i Saraís	751	223
Taüll	Parc Nacional d'Aigüestortes	Generalitat de Catalunya	14.700	323
Taüll	Serra Obac i Pinar	Ajuntament de la Vall de Boí	508	216
Taüll	Vall de Ginebrell	Protupisa (Boí-Taüll Resort)	s.d.	-

Aquesta retrospectiva dels drets de pasturatge i de la història de la propietat de la vall, malgrat no ser exhaustiva, vol donar compte de la seva heterogeneïtat i de la naturalesa conflictiva dels processos ecològics. És a partir d'aquesta base, que podem entendre la gestió col·lectiva de les pastures.

¹⁷⁶ Cal tenir en compte que només una part de les 14.700 ha són aptes per al pasturatge.

4.2. De quan el *banit* i les *boïgues*: l'ordenació de l'espai pastoral

“Anshores s'hi guardave tot, hi ere un vaquer, un craber, un equasser i tres pastors que guardaven lo ramat de tot lo poble. Estava molt organitzat el tema dels animals, més que ara, i les montanyes s'aprofitaven molt perquè tothom se'n gaudive.”

Ca de Cunilla, 86 anys, Barruera

A la Vall de Boí ha existit, fins als anys vuitanta del s. XX, una forma de govern complementària entre les juntes administratives de cada poble i els ajuntaments de Barruera i Durro¹⁷⁷. Segons els informants, a cada nucli hi havia una junta designada pel mateix poble a través d'una elecció que es produïa, normalment a l'església, entre tots els representants de les cases:

“Al poble s'elegiva la junta administrativa. Un que ere el president de la junta administrativa, en aquest cas el meu pare, i hi eren dos o tres més, nombrats també que formaven la junta. I se feven les reunions corresponents. Aquesta junta ere la que administrave el poble amb tots els temes i també marcaven la manera del pastoreig, a on anaven les vaques, fins a quan, tot plegat. El president ere com si fos l'alcalde i manave molt. Ho elegiva lo poble però veniva una mica marcat de la influència de la guerra, els guanyadors van ser els guanyadors, i els perdedors, van ser els perdedors. Al poble de Taüll em sembla que hi ere tres o quatre cases que fossen de dretes, Casa Baró, casa nostra, Casa Ramon i potser alguna més, els altres eren republicans. El governador va preguntar qui podeve ser la persona indicada i algú li devia dir que el meu pare... venive una mica així.”

Ca de Moneny, 72 anys, Taüll

Cal tenir en compte, per tant, el context de la dictadura franquista després de la Guerra Civil per entendre la lògica de la política local¹⁷⁸. En tot cas, aquesta junta acomplia amb les funcions governatives i regulava la gestió de les pastures. D'alguna manera, les juntes s'encarregaven de l'administració dels pobles mentre que els ajuntaments, sobretot a partir dels anys seixanta, procuraven portar a terme projectes de millora urbanística: la instal·lació

---

¹⁷⁷ A l'arxiu municipal de la Vall de Boí es van consultar les actes municipals de Durro i Barruera. La més antiga, 1896, ja feia referència a aquesta forma d'organització política.

¹⁷⁸ Les respostes dels informants en aquest sentit feien referència a un sistema “democràtic” perquè era el poble qui elegia els seus representants; però com s'intueix clarament de la cita anterior, després de la Guerra cada casa quedà identificada en un dels bàndols (guanyadors o perdedors) i per tant, les designacions venien marcades des del Governador Civil. Clarament, no tothom podia postular-se per a representant de la junta i, ben segur, les cases eren coneixedores del que els convenia *votar* per evitar represàlies. En aquest aspecte, caldria aprofundir en el coneixement del funcionament de les institucions locals durant el franquisme a la Vall de Boí.

de l'enllumenat públic, el clavegueram i l'aigua corrent per a les cases. Les juntes dels pobles renovaven, cada dos anys, dues de les tres persones que ja tenien càrrec i el president de la junta, era a tots els efectes, l'alcalde del poble. Eren els *caps de casa* els que assistien a les assemblees o reunions on es debatien els aspectes administratius del poble. Paral·lelament, els alcaldes de Barruera i Durro eren elegits a través dels representants que cada poble escollia per a l'ajuntament¹⁷⁹. A Barruera, l'ajuntament estava format per sis regidors (un representant de Barruera, de Boí, de Cardet, de Còll, d'Erill la Vall i de Taüll). D'aquests sis representants, un era escollit com a alcalde pels mateixos regidors. Per la seva part, l'ajuntament de Durro estava format pels regidors de Durro i Saraís, i l'elecció de l'alcalde funcionava de forma homòloga. Aquest sistema encara s'utilitzà a les primeres eleccions en democràcia, l'any 1979¹⁸⁰.

Les pastures comunals, les *montanyes*, eren administrades per les juntes administratives de cada poble i l'ajuntament rarament intervenia en la regulació del pasturatge. A cada poble (excepte Boí) li pertanyia la seva muntanya, que després va ser mont públic, es va registrar al CUP i va esdevenir de titularitat municipal¹⁸¹. Les *montanyes* sortien a subhasta pública cada any, a finals d'hivern o a principis de primavera, quan el Districte Forestal, que gestionava els boscos públics, ho publicava al butlletí de la província de Lleida. S'adjudicava el mont públic i s'estipulava el nombre d'animals de cada espècie que podien pasturar per a aquell any forestal (Taula 8). El rematant, que era un representant del poble, acudia a la subhasta de pastures del poble en qüestió, tirava el plec amb el preu que havia acordat el Districte Forestal i es quedava la *montanya*. La subhasta tenia dues fases: *lo provisional*, que durava vuit dies, i *lo definitiu*. Si el rematant que s'havia quedat la *montanya* provisionalment, en primera instància, no complia els requisits establerts¹⁸² o no era del poble (no era habitual, però la subhasta era pública i s'havia d'acceptar qualsevol persona que s'hi

---

¹⁷⁹ “A cada poble fevom una reunió presidida pel consejal, a la mateixa hora a tots els pobles, i el poble triava a la persona que anava de consejal a l'ajuntament. Hi ere com una urna i la gent tirava allí el nom. I d'això se'n cuidaven les juntes de cada poble, no l'ajuntament”. Ca de Cunilla, 86 anys, Barruera. Reiterem, però, la importància de contextualitzar les respostes dels informants en una dictadura i en el control polític que se'n derivava.

¹⁸⁰ “Entrava lo que el poble triava i la primera candidatura de la democracia també la vem fer així”. Ca de Cunilla, 86 anys, Barruera.

¹⁸¹ A l'inventari de béns municipals de l'Ajuntament de la Vall de Boí consta que, malgrat que la titularitat era dels l'ajuntaments de Durro i Barruera, els usos corresponien als veïns de cada poble, que n'havien estat usufructuaris *des de temps immemorial* (literal). Així ho expressen, també, els informants: “El comunal de cada poble ere pa n'ell”. Ca de Sastre, 76 anys, Boí/ “Amb l'ajuntament tenivom definides les montanyes i cada poble anava a la seva montanya”. Ca de Moseny, 72 anys, Taüll.

¹⁸² “Allò que vedeven que no ere competent o teniva algun problema”. Ca de Cunilla, 86 anys, Barruera.

presentés¹⁸³), l'ajuntament podia intervenir, quedar-se la subhasta pel mateix preu i cedir-la al rematant del poble.

Taula 8. Aprofitaments de pastures per a l'any forestal 1917-1918 (districte de Barruera)

Mont públic	Pertinença	Vacum (caps)	Llana (caps)	Major (caps)
Canals i Ginestarre	Cóll	30	600	20
Muntanya de Barruera	Barruera	100	2.000	90
Muntanya d'Erill la Vall	Erill la Vall	30	1.000	30
Les Royes i Comes Royes	Cardet	20	400	10
Serra, Obac i Pinar	Taüll	100	2.000	40

Font: Elaboració pròpia a partir del llibre d'actes de l'Arxiu municipal de la Vall de Boí

Aquest mecanisme permetia assegurar l'accés de les cases de cada poble a les pastures d'estiu, ja que les *montanyes* eren un element bàsic per a la supervivència dels seus ramats, i, alhora, evitava conflictes entre pobles. A través del rematant s'administraven les pastures, ja que aquesta figura reunia la quantitat a pagar per la subhasta en funció del nombre d'animals que aportava cada casa. Normalment, la unitat de mesura era l'ovella: una ovella era una unitat, una vaca eren set unitats i una egua eren deu unitats. Els ingressos que suposaven les subhastes¹⁸⁴ es dividien entre la part que corresponia al Districte Forestal, (una taxa entre un 10% i un 20% del preu de sortida), i la part que corresponia la junta administrava del poble. En alguns pobles de la vall (Boí, Durro, Taüll), es conllogava bestiar si sobrava herba. Aquests conllocs acostumaven a ser bestiar vaquí ja que, a les *montanyes*, la càrrega ramadera d'ovins ja era molt abundant. Normalment, eren pobles de la mateixa comarca: Malpàs i Pont de Suert. Això permetia un aprofitament complet de les pastures alhora que procurava uns ingressos per a la junta administrativa, juntament amb els de la subhasta. A la vall, les subhastes s'adjudicaven als pobles, a diferència de la Vall d'Aran, on a les subhastes hi anaven ramaders del vessant sud i nord del Pirineu. A l'Aran

¹⁸³ “Ací vam tindre dos anys problemes perquè els d'Erill se'ls feve la montanya petita i un any se mos va presentar una persona d'Erill a la subasta, amb un plec, i l'has d'admetre. I se la va quedar provisionalment. Antes de tirar el plec lo vai avisar: home, hi haurà problemes, tota la vida ha sigut d'aquesta manera, què farem els de Barruera del bestiar, hem de vindre a la subasta d'Erill a fer-vos la competència? aleshores, se li va adjudicar provisionalment, però después l'ajuntament li va traure, i vam donar la subasta al poble de Barruera. Si nantres mos anessim a la d'Erill, ell què hauria fet? li vam dir: t'hauràs de ficar als comunals, al particulars, t'bi farem molts problemes i ell va dir: nantres ja entrarem per Basco i tranquils. I ho va provar dos anys”. Ca de Cunilla, 86 anys, Barruera.

¹⁸⁴ Les subhastes, a la vall, es van deixar de fer a partir dels anys vuitanta.

hi havia molta competència i els preus de subhasta eren més alts¹⁸⁵. Alguns ramats de la Vall de Boí (Barruera, Cardet i Erill la Vall, com hem comentat al capítol anterior) anaven a la Vall d'Aran a l'estiu perquè la càrrega ramadera de les seves muntanyes era massa alta. Les despeses, que consistien en el cost d'arrendar la *montanya* de la Vall d'Aran i els costos dels tres o quatre pastors, es dividien entre els veïns del poble, propietaris del bestiar, en funció del nombre de caps que aportava cadascú al ramat¹⁸⁶. El repartiment equitatiu de les despeses era un avantatge de la gestió col·lectiva.

Una de les tasques essencials de la junta administrativa era regular els usos agrícoles i ramaders, sovint complementaris. Com afirmen Bringué i Sanllehy (2005:27), les terres particulars i les terres comunals no es poden considerar formes de propietat antagòniques. Els drets i usos s'aplicaven en cada moment i en cada territori de la manera més adient a la complementarietat de l'agricultura i la ramaderia. La junta ordenava i regulava l'accés a les zones de conreu per part del bestiar, així com la prohibició de pasturar les zones vedades (el *bani*) i en sancionava les infraccions. L'aprofitament de les pastures es regia per normes consuetudinàries (canviaven poc d'un any a l'altre): el seguiment d'unes partides, els moviments del bestiar, les dates d'accés i de sortida, i la càrrega ramadera segons l'espècie. Aquesta ordenació propiciava l'establiment d'indrets concrets on abonar (*bogar*), fer pletes (*apletar*) i abeurar. D'acord amb Bringué i Sanllehy (2005:27), a les terres comunals s'hi exercien pràctiques agrícoles i a les terres de conreu existien drets col·lectius. A la vall, aquesta imbricació es concretava en l'ús de terreny comunal per a conreus temporals (les *boïgues*¹⁸⁷) i els drets de pasturatge, també temporal, sobre camps i prats particulars. El cas de les *boïgues* permetia l'explotació d'un conreu de forma temporal a la *montanya* i acomplia dues funcions: per a les cases que no disposaven de gaire terra, oferia la possibilitat de cultivar-hi patata. En el cas de les cases benestants que disposaven del *parell* per llaurar i d'un ramat per *bogar*, els permetia accedir a un suplement de farratges: s'hi sembraven cereals, sobretot sègol, ja que acostumaven a ser conreus d'alçada. Les *boïgues* no estaven subjectes a taxació i, normalment, s'anomenaven pel nom de la casa¹⁸⁸. Una vegada que una casa havia començat l'explotació d'aquell terreny, se'n respectava la *propietat*, malgrat que no

---

¹⁸⁵ “A la Vall d'Aran sempre hi ere unes pugnes de déu. Se miraven de fotre's l'un a l'altre perquè tots necessitaven la montanya per ana-hi i hi havia unes lluites de déu”. Ca de Farré, 65 anys, Cardet.

¹⁸⁶ “Els comptes s'hi portaven molt clars i es portaven de totes les cases del poble. Cobravom es que tenivom es pastors, lo dia que en diven la “txita”, per a passar comptes dels animals. Hi ha estat tants gastos dels pastors de la Vall d'Aran, lo que mos ha costat la montanya de la Vall d'Aran i es gastos del pastor que quedave [al poble], i es pagave per cap d'animal. Els que tenivom més cantitat de bestiar pagavom més, i ho cobravom els que erom assumit es gastos des pastors”. Ca de Cunilla, 86 anys, Barruera.

¹⁸⁷ Madoz (1985:331 i 367) ja parla d'aquestes pràctiques als pobles de Barruera i de Boí: “se roturan nuevos terrenos, pero al cabo de pocos años se vuelven á dejar yermos”.

¹⁸⁸ “Ere la boïga de Fierro, la boïga de Morera...”. Ca de Morera, 78 anys, Durro.

s'escripturava enlloc, i només es podia explotar per una altra casa quan la primera hagués deixat de treballar-la¹⁸⁹. Aquest tipus de conreu va augmentar molt durant la Guerra Civil i els primers anys de la postguerra, sobretot de patata, però s'abandonà de forma generalitzada amb l'arribada de la maquinària agrícola, que no permetia l'accés a aquestes terres. Tot i així, a Boí, les últimes *boïgues* es van deixar de treballar a principis de la dècada dels anys vuitanta¹⁹⁰.

La imbricació entre propietat privada i propietat comunal tenia la complementarietat de les *boïgues* en el pasturatge temporal del ramat en finques particulars. Aquest ús es regia per la regulació que s'establia a l'agricultura: no totes les terres se sembraven cada any. Els conreus de més alçada es combinaven amb el pasturatge, de manera que se sembrava un costat de la muntanya cada any, alternativament, normalment de sègol. A Barruera, per exemple, el barranc dividia en dos les terres particulars. Un any se sembrava la part occidental: *Fornedo* i *Planes*, i l'any següent se sembrava l'oriental: *Lo ribalet*, *Bordescals* i *Calvera*. A la primavera, quan els ramats d'oví arribaven de la plana, pasturaven les finques particulars situades a la muntanya¹⁹¹ que no es conreaven (costat oriental o costat occidental, en funció de l'any). Aquesta regulació acomplia una doble funció: d'un costat, permetia als propis ramats alimentar-se i *apletar-se* en una zona entremig, entre les finques del poble i la *montanya*. Sovint, les *montanyes* estaven cobertes de neu fins a finals de maig i els ramats encara no hi podien accedir quan arribaven de l'Urgell. De l'altre, s'hi feia dormir els ramats (*bogaven*) i les finques es dotaven dels fertilitzants necessaris per al seu conreu l'any següent. Un informant explicava, així, el sistema d'intercanvi que s'establia entre les cases *fortes* i les cases *baixes* a través d'aquesta regulació:

“Tenívom unes valles que en divom endàs, fèvom un tancat i cada dia canviavom la pleta perquè si no feves jaure el ramat allà no podeves sembrar séguel. I tenive tanta importància que a casa nostra, que tenívom un ramat bastant gros, la meitat dels jornals que necessitavom els feven homens que els anavom a fer jaure el ramat allà a la seua finca. Quan acabavom de bogar les nostres finques fèvom una pleta bastant gran amb el nostre ramat, i hi ere gent que esperave de porta'ls a la seua finca per a bogar i a canvi, feven jornals. Treballar un dia a la casa: dallar, llaurar... Si no els ho bogavom

---

¹⁸⁹ “Allà no hi entraven els animals, ere com particular, se respectave igual si fos boïga que si fos propietat privada. Has de fer morir la cleva, la cleva s'ha d'escolir, crema-la i comportava tot una feïnada tremenda. Una vegada ho tenives en marxa la cosa canviava, però el trenca-la la primera vegada amb reus de fusta ere molta feïna...”. Ca de Moneny, 72 anys, Taüll.

¹⁹⁰ “La última boïga que vam fer nantres la fèvom puïant cap a Sant Nicolau, ja deu fer lo menos trenta anys. Quan passes lo Pont de la Molina que li'n diuen”. Ca de Tenda, 94 anys, Boí.

¹⁹¹ Aquesta era una diferència primordial entre les finques situades a la muntanya i les finques de la vora del poble: “Les finques particulars de dalt se seguiven amb el ramat del poble, però a baix s'hi respectave”. Ca de Cunilla, 86 anys, Barruera.

no podaven sembrar séguel. Recordo aquí els de Ca de Mansió que sempre els ho bogàvom nosatres i aquest home mos llaurave durant un mes a les finques que teníom aquí dalt per a sembrar séguel.”

Ca de Moneny, 72 anys, Taüll.

La ramaderia constituïa, doncs, una condició necessària per a l'agricultura (Beltran i Vaccaro, 2014:109). A la tardor, després de segar, es baixaven els feixos de palla (les *feixines*) i aleshores el bestiar podia pasturar totes les finques (les que havien estat sembrades i les que no). Així mateix, un cop dallats els prats de la vora del poble, també es pasturaven fins que el bestiar oví marxava a les finques d'hivern, i el boví i l'equí s'estabulava¹⁹². En el cas de Durro, el Barranc Gros era la divisòria que partia la zona que es conreava¹⁹³. Aquesta divisió facilitava enormement la feina dels pastors i dels vaquers, ja que només havien d'*aturar* els ramats de les finques sembrades en un dels dos costats del barranc. Ambdós casos (*boïgues* i pasturatge de finques particulars) permeten explicar formes de regulació de la producció agrícola i ramadera que atenuaven la diferenciació estricta entre la propietat particular i la comunal (jurídicament, titularitat pública). Com a mínim, quant als drets sobre els recursos.

La gestió comunal, que permetia l'aprofitament ramader de les pastures de les *montanyes* durant els mesos d'estiu, a la vegada feia possible que les cases destinessin les hores i la mà d'obra de treball disponibles a la producció agrícola, ja que oferia la possibilitat d'agrupar el bestiar en ramats. Segons la memòria oral dels informants, a finals dels anys cinquanta, la producció agrícola es fonamentava en els cereals, els llegums i la patata¹⁹⁴, un producte bàsic per a les cases. Els cereals, sobretot el sègol i el blat, s'utilitzaven per fer pa i per alimentar els animals durant l'hivern. Això feia que es tingués molta cura a l'hora de separar el gra de la palla i que s'utilitzessin uns *ventadors* per facilitar aquesta tasca¹⁹⁵. El sègol era el cereal que es cultivava a més alçada i amb més quantitat.

---

¹⁹² “Una vegada s'ere dallat, ho peixeven els animals. Ja no ere cada u la seva finca, ja s'hi podeve seguir amb tots els animals”. Ca de Farrédavall, 60 anys, Barruera.

¹⁹³ “S'hi feve així: un any s'hi sembrave del barranc cap a Sant Quirc i l'altre any al contrari, no s'hi sembrave cada any”. Ca de Morera, 78 anys, Durro.

¹⁹⁴ “Les terres se convertíven en blat, ordí, séguel i civada. Blat, que no en divom blat sinó forment. La séguel pel pa i pels porcs que cuidaves, la civada i l'ordi ere un complement per algun animal que estés més fluix i se li donava una ajuda amb això, la civada té molt aliment. I la patata ha sostingut tota la vida al país pobre.”. Ca de Maria, 79 anys, Taüll.

¹⁹⁵ “Quan érem de mallar, de lo que se'n diu trillar, per treure el gra de la palla, perquè si no xafes la palla i la fas menuda els animals no se la mengen, les eqües, cadascú a casa seva, passaven durant tres hores a l'era, se'ls feve rodar i lo gra quedava a terra i anaves sacant la palla. I allavons, amb uns ventadors, on hi posaves el gra amb la pallofa, sortia la palla volant, la pallofa, i el blat queia per la reixa, completament net i ja el podies portar a moldre”. Ca de Moneny, 72 anys, Taüll.

D'acord amb Solé Sabarís (2004:166), en funció del clima, l'altitud i les característiques dels cereals, s'imposava una estratificació dels conreus. Per les seves característiques, el sègol és el cereal que millor resisteix les baixes temperatures, és el cereal propi de l'alta muntanya (Solé Sabarís, 2004:168). El sègol, doncs, era el cultiu de més alçada, seguit del blat, la civada i, finalment, l'ordi, el cereal que es cultivava a la part més baixa. Hi havia, també, un tipus de blat concret que s'anomenava *blat marçal* perquè se solia sembrar el mes de març. En el cas de Taüll, i d'acord amb els informants, el sègol i les patates arribaven a conrear-se fins als 1.700 m o 1.800 m. L'hort era l'altre element indispensable per a les cases. Des de finals de primavera fins a principis de tardor, cada casa feia un hort on s'hi cultivaven enciams, cebes, alls, tomàquets, fesols, etc. La col, i en concret la col d'hivern, era molt important perquè, juntament amb la patata, permetia l'elaboració d'un plat que es menjava, sovint, per esmorzar o per sopar: el *picat* o *verdura* (molt similar al *trinçat de la Cerdanya*). Per dinar es preparava la *vianda*, una escudella barrejada, el plat més popular. A les cases es criaven animals de corral¹⁹⁶, pollastres, gallines, conills i *tocinos*¹⁹⁷ que contribuïen a l'alimentació dels seus membres. Les terres que no es llauraven ni se sembraven¹⁹⁸, es deixaven com a prats d'herba, de lleguminoses i gramínies, que es dallaven una vegada, normalment. Si l'estiu era plujós, i l'herba creixia un altre cop, després de la primera sega de juliol, se'n podia fer una altra el mes de setembre, l'anomenat *rabast*¹⁹⁹.

L'orografia, l'alçada i la climatologia, no només eren factors que limitaven l'agricultura i afavorien la ramaderia a la vall, com a tal, sinó que també oferien una variabilitat del cicle productiu entre els diferents pobles. És a dir, malgrat l'aparent homogeneïtat, les diferències d'altitud dels pobles de la vall comportaven calendaris diferents, a l'hora, per exemple, de dallar i recollir l'herba²⁰⁰. Barruera (1.090 m) disposava dels millors terrenys per al cultiu, els més extensos, sobretot a l'àrea del Pla de Barruera, on la vall s'eixampla i les finques són més planes. Aquesta diversitat ecològica també

---

¹⁹⁶ "Tenives ous, févom flams, févom cremes, aquí darrera hi havia els galliners, i els conills". Ca de Moneny, 72 anys, Taüll.

¹⁹⁷ "Totes les cases tenien tocinos, uns més uns menos, però tothom tenia tocinos". Ca de Moneny, 72 anys, Taüll

¹⁹⁸ "El prat ere pa dallar: lo forratge és quan s'ha de sembrar de nou, però lo prat antic i de montanya no se sembrava, creixia de manera natural i s'hi dallave". Ca de Maria, 79 anys, Taüll.

¹⁹⁹ "S'hi poteva dallar lo redall que ere el rabast, que ere el segon corte. [...] I el rabast ere molt bo per fer llet, de les vaques i les ovelles, teniva una proteïna més bona que l'herba. El rabast ere un brot més tendre i feve fer més llet. Per a conservar un animal amb força, herba, lo rabast ere més fluix però ere millor per la llet". Ca de Maria, 79 anys, Taüll.

²⁰⁰ "Aquí a Barruera el 7 o 8 de setembre ja eres acabat d'arroplegar, allà [a Taüll] estaves amb plena faena". Ca de Jordana, 87 anys, Barruera.

comportava que la feina als *trossos* fos menys dura que a d'altres pobles que estaven a més alçada, on les finques eren més pendents, com per exemple, a Taüll (1.510 m)²⁰¹.

El solà de Taüll, el límit entre les finques particulars i les pastures comunals (Gener del 2016)

Els ramats s'agrupaven a cada poble durant l'estiu i la vigilància en comú comportava un benefici a nivell domèstic, ja que alleugeria la càrrega de treball de les cases, que focalitzaven els esforços en l'agricultura²⁰². La creació de diversos ramats per espècies afavoria la gestió òptima de la *montanya* ja que cada espècie requereix de necessitats diferents (complementàries entre si) i això comportava que els diferents ramats pastuessin partides diferents²⁰³. El pastor, el vaquer i l'*equasser* es feien càrrec, i tenien cura, dels diferents ramats. Procuraven que aquests complissin amb les regulacions establertes i no entressin als prats ni als conreus. En el cas dels *tocinos*, depenent del poble, es portaven a la

---

²⁰¹ “Treballar a Barruera ere molt més descansat que als altres pobles, perquè jo ere treballat a Taüll i hi é una diferència que no es pot comparar perquè quan jo m'hi estave es treballave amb mules, i aquí [a Barruera] amb quatre dies arroplegaves l'herba, i allà [a Taüll] és com aquí quan anàvom a la montanya. Ere molt més pesat”. Ca de Jordana, 87 anys, Barruera.

²⁰² “Antes, aci, la gent treballaven igual que esclaus, encara potser més. Diven, l'hivern aci dura 9 mesos i els altres tres d'infern, els tres mesos que feve d'estiu eren de treballar nit i dia per arroplegar pels nou mesos de l'hivern”. Ca de Bellita, 59 anys, Taüll.

²⁰³ “Les eqües anaven barriades amb les ovelles, més o menos. Les eqües i les vaques no poden anar juntes. L'equa pela molt i la vaca quedaria sense menjar. I l'ovella amb la vaca normalment no va bé, l'ovella pot seguir terreno perdut. I la vaca segons a on per allà dalt no hi pot anar”. Ca de Morera, 78 anys, Durro/”Quan arribave que les montanyes ja estaven preparades, cada classe d'animal anave amb una montanya determinada”. Ca de Moneny, 72 anys, Taüll.

*montanya*²⁰⁴ o bé es portaven a pasturar a les zones baixes a prop del poble, on hi havia alguns prats comunals²⁰⁵. El tipus de pasturatge de les vaques, menys agrupat que les ovelles, més gregàries, comportava que, quan aquestes estaven a la part baixa del poble durant la primavera, una o dues persones del poble anessin a col·laborar amb les tasques de vigilància perquè el bestiar no entrés a les finques particulars²⁰⁶. La col·laboració depenia del nombre d'animals que tenia cada casa, de tal manera que dues vaques representaven una *ajuda*. Les despeses del vaquer es repartien entre les cases: si el vaquer era del poble se li proporcionava el sopar, la berena per l'endemà al matí i un morral. Si era de fora, es quedava a dormir a la pleta i se li pujava el menjar. Cada vaca suposava un dia de *fer-li el gasto*. Quan les vaques anaven a la *montanya*, el vaquer havia de controlar que el bestiar no es barrejés amb el dels altres pobles i que no baixés a la part sembrada. En aquest cas, però, ho feia tot sol.

La junta també tenia la facultat, previ consens amb els *caps de casa*, de regular quines partides quedaven vedades (*banides*) al pasturatge, de forma temporal. El *banit* afectava a les partides del comunal, però també incloïa prats particulars (es prohibia l'accés a les finques sembrades). La coordinació a l'hora de vedar les partides afavoria l'establiment dels moviments del bestiar. Normalment, venia establert pel costum, però cada any, a finals de primavera²⁰⁷, s'emetia un edicte (*bando*) pel qual es concretaven les partides, les dates i les sancions del *banit*. Normalment, s'indicava quan s'acabava la veda (quan *es desbaniva*), però de vegades s'assenyalava que la junta avisaria, oportunament, de la data d'obertura de la partida. Sense dubte, aquest era un dels mecanismes més valuosos a l'hora de gestionar les pastures ja que suposava un aprofitament complet dels recursos pastorals: d'una banda, representava una forma de pasturatge en relació al creixement gradual de l'herba i permetia reservar-la per a pasturar-hi més tard. A finals de primavera, s'acostumaven a vedar les partides, de certa altitud en amunt, per afavorir la formació de l'herba i deixar-la pels mesos de juliol i agost. A l'estiu, en canvi, es vedaven les parts baixes per disposar d'herba a la

---

²⁰⁴ "Aquí, a lo que ara és Parc Nacional, feven tocínada o porcinada o no sé com n'hi diven, eren tots els porcs del poble. Hi ere un home que els soltave, estaven tot lo dia peixcent per allí i a la nit els tancaven amb un corral, que el rodeaven d'espinaus perquè no es poguessin escapar". Ca de Sastre, 76 anys, Boí.

²⁰⁵ Aquests prats no formaven part del mont públic, sinó que eren finques del comú de veïns del poble, en aquest cas de Taüll: "Els tocinos no entraven en els bandos, anaven per als raconets de per aquí, algun tros de comunal que hi havia a les zones entre propietats particulars. Pujaven fins a la Font del Riu, a mig camí de pistes. Anaven per camins i per les finques comunals. Estaven ben ensenyats i no es posaven per les finques particulars". Ca de Moneny, 72 anys, Taüll.

²⁰⁶ "Perquè clar, els eren de fer menjar per aquests racons i un sol impossible perquè tu t'estàs per aquí i elles se te'n van per allà. I tothom sabia lo dia que li tocave, i si no, el vaquer mateix ja t'hi dia, demà has de vindre d'ajuda. T'ho recordave". Ca de Moneny, 72 anys, Taüll.

²⁰⁷ "Quan puiaven els ramats a la primavera ja s'hi banive". Ca de Carlà, 70 anys, Barruera.

tardor²⁰⁸. De l'altra, permetia que el bestiar gros pasturés primer zones a les que, posteriorment, podia accedir el bestiar oví (les diferents formes de pasturatge dels animals i la gran quantitat de caps d'oví haguessin dificultat el pasturatge conjunt²⁰⁹). A la inversa no s'era tan estricta. Primer, perquè el pasturatge de vaques, menor en nombre, no suposava uns danys tan importants a les partides de les ovelles²¹⁰. I segon, perquè les pastures de les ovelles eren terrenys poc adients per a les vaques²¹¹. En alguns casos, sobretot les zones properes al poble, les partides quedaven vedades a tot el bestiar excepte els bovins de treball. Aleshores, s'especificava la possibilitat que aquest tipus de bestiar pogués pasturar-hi des de les quatre de la tarda fins a les deu del matí del dia següent. D'aquesta manera, el *parell* es podia alimentar mentre no estava llaurant, a primera hora del matí i a última de la tarda. I, a la vegada, es regulava l'accés de la resta de bovins, que a aquelles alçades de l'any (finals de primavera) ja haurien d'estar pasturant les zones baixes de les *montanyes*. Totes les partides quedaven vedades en algun moment, en funció del mes de l'any. L'accés als vedats estava multat de forma distinta per a cada espècie d'animal, i en cas de reincidir, duplicaven i triplicaven la quantitat inicial.

Aquest és el contingut d'un *bando* acordat per la junta administrativa del poble de Taüll, el 23 de maig del 1920 que es va poder consultar a l'arxiu de Ca de Moneu de Taüll en una de les entrevistes amb el seu cap de casa:

“En el pueblo de Taüll á veinte y tres de mayo de mil novecientos veinte reunida la junta administrativa y vecindario y por mayoría de estos, después de una detenida discusión, se acordó el pastoreo en la siguiente forma:

Primero: Quedan vedadas desde este día hasta el ocho de mes próximo las partidas llamadas Ribamulleres, Collada y Estallón. En estas partidas podrán pastar solamente los animales destinados al labor y acarreo los días laborables y en las horas desde las cuatro de la tarde hasta las diez de la mañana del siguiente día. Los límites de esta partida son los de costumbre.

---

²⁰⁸ “Es guardaven les partides d'aquí de la solana, la partida del solà, per l'octubre. No s'hi podia anar de últims de juliol, que los animals ja poden estar més cap a dalt, ja poden péixer el cap de les montanyes i això no ho necessitaven. Allavons això ho guardaven per l'octubre que a lo millor a dalt hi ere mig metro de neu”. Ca de Maria, 79 anys, Taüll.

²⁰⁹ En aquest cas, malgrat que la veda d'accés afectava el bestiar oví, s'usava l'expressió *s'hi banive per es vaques*: “A la Collada de Basco, primer hi anaven es ovelles però després s'hi banive per es vaques, perquè no hi anessen es ovelles.”. Ca de Carlà, 70 anys, Barruera.

²¹⁰ “Es vaques si passaven cap al costat no els diven re, es vaques podaven passar cap a la zona del bestiar, lo que no podaven passar el bestiar cap a la zona des vaques”. Ca de Cunilla, 86 anys, Barruera.

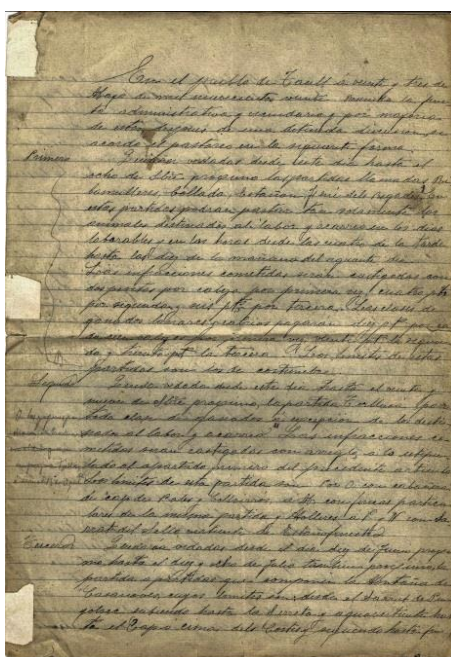
²¹¹ “Es ovelles pasturaven la part alta, i es vaques i es eqües lo centro de la montanya. Lo país bo s'hi guardava per es vaques i es eqües”. Ca de Cunilla, 86 anys, Barruera.

Segundo: Queda vedada desde este día hasta el veintinueve de mes próximo la partida Torllusá para toda clase de ganados a excepción de los destinados al labor y acarrero cuyos límites son [...]

Tercero: Quedarán vedadas desde el día diez de junio hasta el diez y ocho de julio también próximo, la partida o partidas que componen la montaña de Casanoves, cuyos límites son: desde el Sarrat de Puyolsec subiendo hasta la Serreta y aguavertiente hasta el Cap ó Cima dels Costes y siguiendo hasta fñcas particulares de la Cpa. Fuerzas Hidráulicas conocidas por Llachs y siguiendo hasta el Pago hoy mancomunado con los vecinos de Bobi. El día diez y ocho de julio tampoco podrán pastar en esta partida los ganados equinos, los bovinos destinados á labranza y el rebaño que formen los vecinos del pueblo de los corderos o sean las crias que deberán ir en rebaño solas.

Cuarto: Queda vedada desde este día hasta el veinte de octubre próximo la partida Solá para toda clase de ganados cuyos límites son [...] En esta partida podrán introducirse hasta el día mencionado, tan solamente las yeguas que podrán pasar para ir y venir de pastar de la montaña Casanoves y deberán pasar por la pala y Empriu, (como de costumbre). En la partida de referencia, podrán pastar desde el día veinte de octubre los ganados bovinos de los vecinos y en llegando el primero de noviembre podrán pastar toda clase de ganados lanares y cabríos.

Las infracciones cometidas serán castigadas con dos pesetas por cabeza por primera vez, cuatro pesetas por segunda y seis pesetas por tercera. Las clases de ganado lanares y cabríos pagarán diez pesetas por cada cien cabezas por primera vez, veinte pesetas la segunda y treinta pesetas la tercera. Dichas multas deberán hacerse efectivas al presidente de la junta dentro del plazo del tercer día al de la infracción, de lo contrario se someterán a la jurisdicción civil.”

Font: Arxiu de Ca de Moneny (Taüll)

La descripció detallada de les partides vedades, les espècies d'animals, les dates i les elevades multes (per l'època) en cas d'infracció, donen compte, en primer lloc, de la importància de la gestió comunal de les pastures en el context de l'any 1920. En segon lloc, de l'estricta regulació de l'ordenació de l'espai pastoral a través de la pujada gradual del bestiar, per afavorir una regeneració dels recursos herbacis i conservar-los per a determinats moments. I expliquen, per últim, perquè els informants li confereixen una vàlua cabdal i es refereixen a aquesta forma de regulació en termes d'una cosa pertanyent a l'esfera d'allò religiós²¹².

4.3. Canvi i continuïtat en les noves formes de regular el pasturatge

“Ara els animals van al seu aire, antes hi ere el vaquer que els feve anar on voleve ell.”

Ca de Farrédavall, 60 anys, Barruera

Les *montanyes* són el recurs més important del que disposen els ramaders i la gestió col·lectiva d'aquests recursos pastorals encara constitueix la base del seu aprofitament. Actualment, pel fet que les forests són béns d'utilitat pública, només es poden licitar els aprofitaments per subhasta pública²¹³. Si la forest pública està catalogada en el CUP i està registrada com a bé comunal a l'inventari de béns municipals²¹⁴, aleshores es licita com a llicència de pastures d'aprofitament veïnal i només hi poden portar el bestiar els veïns del poble²¹⁵. De tota manera, la realitat mostra que, sovint, els béns comunals estan classificats com a béns patrimonials. Aquest és el cas de la Vall de Boí: totes les *montanyes* estan registrades com a béns patrimonials. Tanmateix, a la vall, les pastures no s'adjudiquen per subhasta pública. El projecte d'ordenació forestal de la Muntanya de Durro (2004), per exemple, estableix que:

---

²¹² *“Antes ere sagrat, i puïar el guardabosc i denunciar perquè es ovelles s'eren ficat al puesto des vaques!”*. Ca de Farrédavall, 60 anys, Barruera/ *“Ere perquè si no totbom hauria correput a buscar on estava l'herba neta, ere per posar un control, una punta. Tot estaria donat i tot estaria xafat i no hi haria un tros de terreno reservat per a re, i tot estaria pasturat i d'aquesta manera regulaven els partides [...]s'ere de marcar i se respectave, molt. Ere sagrat”*. Ca de Moneeny, 72 anys, Taüll.

²¹³ La informació presentada s'extreu de l'entrevista de camp a la Cap de la Secció de Boscos i Recursos Forestals del Departament d'Agricultura, Ramaderia, Pesca, Alimentació i Medi Natural (DARPAMN), als Serveis Territorials, a Lleida.

²¹⁴ L'actual legislació de règim local classifica els béns d'una entitat local com a béns de domini públic (béns comunals i béns d'ús públic) o com a béns patrimonials.

²¹⁵ Aquest fet diferencial intenta recollir l'aprofitament comunal que, històricament, han fet els veïns d'aquell poble en aquella forest i, per tant, no es licita en subhasta pública (només es podria licitar en subhasta fora del veïnatge si al poble no hi hagués cap ramat de bestiar).

“El dret de pastura és regulat pels ramaders del poble. Cada ramader paga en proporció al nombre de caps que mena a la montanya per temporada. En assemblea anual (subhasta) es determina quina quota ha de pagar cada ramader del poble i, si s’escau, quant han de pagar els ramaders foranis en concepte de conlloc.”

Per tant, l'objecte de l'aprofitament són pastures veïnals, que s'adjudiquen de forma directa als veïns del poble. Més enllà del que estableixi l'inventari de béns municipals de l'EMD²¹⁶, a la Muntanya de Durro estaria considerada pel projecte d'ordenació forestal com a bé comunal (malgrat que no hi hagi registrada cap servitud) i els veïns tindrien reconegut el dret d'ús dels recursos²¹⁷. Pel conjunt de la vall, encara que la responsabilitat de l'administració correspongui a l'ajuntament i a l'EMD, el fet és que són els ramaders qui continuen acordant com es pasturen les *montanyes*, tot i que de manera diferent perquè la junta administrativa dels pobles ja no existeix. Des de fa uns quatre anys, l'Ajuntament de la Vall de Boí i l'EMD de Durro i Saraís assumeixen el cost de l'aprofitament de les pastures i els ramaders en fan ús de manera gratuïta. Segons el pla d'aprofitaments per a les forests de la vall²¹⁸, el preu per cap és de 3'19 euros pels bovins i els equins, i 0'53 euros pels ovins i el cabrum. En total, l'any 2015, les despeses pel pagament de les pastures van suposar, per a l'ajuntament i l'EMD, al voltant d'uns 7.000 euros²¹⁹. En el cas de les forests públiques catalogades, del total que ingressen els ajuntaments pels diversos aprofitaments, un 15% es destina al fons de millores de la forest (arreglar un camí, prevenció d'incendis, fer un abeurador). L'altre 85% es pot destinar a la partida del pressupost municipal que l'equip de govern consideri més oportuna. La qüestió de si l'aprofitament es cobra o no es cobra als veïns queda en mans dels ajuntaments i és resolt de manera diferent en funció de la casuística.

A diferència del que hem vist a l'apartat anterior, on els usuaris de les *montanyes* eren el conjunt de veïns del poble (a totes les cases hi havia bestiar), actualment, la participació en els drets d'aprofitament de les pastures no beneficia al conjunt del veïnat sinó que està

---

²¹⁶ Aquesta confusió es podria explicar pel fet que a la legislació franquista els béns comunals estaven classificats com a béns patrimonials.

²¹⁷ Aquest exemple indica la falta de clarificació en l'estatus de molts béns comunals. L'estudi de Colom (2003:185-235) detalla la complexa regulació dels béns comunals a la legislació de règim local.

²¹⁸ D'una manera general, i en relació als aprofitaments que es porten a terme en les forests públiques de titularitat municipal del CUP, la Secció de Boscos i Recursos Forestals del DARPAMN elabora un pla anual d'aprofitaments per tutelar el bon ús d'aquests (de pastures, forestals, d'herbes medicinals) com a forests d'utilitat pública. Aquest Pla anual d'aprofitaments es concreta, en el cas de les pastures, a través de l'establiment de la càrrega ramadera per a cadascuna de les forests i la fixació del preu per cap d'oví, boví, equí i cabrum.

²¹⁹ Dels quals uns 4.000 corresponen a l'ajuntament i uns 3.000 a l'EMD.

destinada a alguns veïns, els que tenen ramat²²⁰. En termes generals, la junta administrativa que regulava les pastures ja no existeix com a tal i són els tres o quatre ramaders de cada poble els que n'acorden la gestió actual²²¹. A la vall no s'han constituït juntes ramaderes, tot i que en algun poble s'ha proposat la seva creació²²². En alguns casos, administrativament, és l'associació de veïns la que aporta l'estatus jurídic necessari per a algunes gestions²²³. La descripció de l'evolució de la ramaderia a la vall (capítol 3), ens permet contextualitzar les formes de gestió de les *montanyes* en relació a la transformació de les explotacions ramaderes: economia diversificada, disminució del seu nombre, especialització bovina, disminució dels caps de bestiar. És a dir, una situació en la qual la pressió sobre els recursos pastorals és menys acusada. D'una manera general, la gestió de les *montanyes* s'ha simplificat per diverses raons: d'una banda, el nombre de ramaders i de caps de bestiar ha disminuït. De l'altra, a causa de l'especialització d'una única espècie en el pasturatge de les *montanyes*. A Còll i a Cardet, per exemple, només hi pugen ovelles. A Erill la Vall i a Durro tan sols hi pasturen vaques²²⁴. Els prats particulars estan arrendats als vaquers d'aquests pobles, no han de compartir-los amb cap altra espècie i els pasturen conjuntament. Els casos de Taüll i Barruera representarien un model entremig, en el qual hi hauria una predominança del bestiar boví, la presència de diversos ramats de pocs caps d'equí i un únic ramat d'oví. Boí oferiria una altra variant, predominança del boví i un sol ramat d'oví. La falta de pasturatge

---

²²⁰ El reconeixement de la participació en la titularitat dels drets comunals ha pogut variar al llarg del temps. La participació en aquests drets, eventualment, per part d'una persona nouvinguda és un tema que crea confusió. En aquest sentit, les respostes dels informants eren contradictòries entre si. En alguns casos s'establí la possibilitat de participar-hi sempre i quan s'adquirís un immoble amb drets associats: *"Has de comprar una propietat amb drets de montanya. Una casa que tingui drets. Allavors sí pots adquirir els drets de montanya sí, tens part de la montanya però si no, no"* Ca de Farré, 65 anys, Cardet. En d'altres, es restringien aquests drets als autòctons: *"Ara que t'hi vingui un de fora i digui poso animals aquí. No, ha de ser d'origen, d'aquí del poble. Això ho hem de dir naltres, si interessa o no interessa. Com si vingués ara un turista i compra un apartament a Taüll i és de Lleida i té vaques, aquesta persona no pot entrar aquí, no ha passat mai ni passarà"*. Ca de Baró, 63 anys, Taüll. Per últim, alguns informants afirmaven que la condició de veí era suficient: *"Si és veí del poble té els mateixos drets. Si ara jo vaig a viure a Taüll podria fer ús del dret del poble"*. Ca de Tenda, 94 anys, Boí.

²²¹ *"A nivell de comunals ara quedem tres ramaders, som els que si s'embruta la pista per anar damunt a Basco, los que demanem a l'ajuntament que mos la llimpie, ara volem fer unes cremes controlades, som natros també qui demanen que s'hi facin les cremes, no hi ha una junta o una associació que gestione això"*. Ca d'Alguaira, 58 anys, Erill la Vall.

²²² *"Una junta ramadera amb estatuts, com a tal no hi és però s'està parlant de fer-la. Avui en dia, tal i com funcionen les coses ens aniria millor tenir-la, perquè hi ha coses que les demanaràs tu i no te les donaran i les demanarà una junta i sí que te les donaran"*. Ca de Tenda, 47 anys, Boí.

²²³ *"Ara funcionem amb l'associació de veïns, lo poc que fem de gestió perquè no fem res. L'associació gestiona el cobro dels d'Erill i el cobro d'Espot i del Parc"*. Ca de Sília, 32 anys, Boí.

²²⁴ L'EMD de Durro i Sarais conlloga dos ramats d'ovelles de Cardet, de juny a setembre, que pugen a la *montanya* de Sarais des que va plegar l'últim ramat d'ovelles del poble. Un ramader de Cardet explicava, així, aquest conlloc: *"No tenim fecha d'entrada ni de sortida. A ells tant els hi fa, és una herba que no els fa falta, a la part des ovelles no hi van. Ara, els hi va bé perquè saquen uns diners i a natres també perquè ho tenim a propet"*. Ca de Farré, 65 anys, Cardet.

a tres dents (oví, boví i equí) ha comportat que la divisió de les *montanyes* per partides en funció de l'espècie hagi decaigut (o flexibilitzat molt) en tots els casos²²⁵. El nombre de caps d'oví ha minvat fins al punt que les partides ja no es *banixen* per les vaques. Respecte l'altra regulació que suposava el *banit* (la pujada gradual a la muntanya en funció del creixement de l'herba) s'ha resolt de manera diferent a cada poble en funció de les espècies que pasturen la *montanya* i del nombre d'explotacions que hi ha. A Barruera hi ha una data concreta d'accés a les pastures comunals: el 20 de maig. A Boí, a Erill la Vall i a Taüll no hi ha cap data fixa²²⁶. En alguns casos (Durro i Erill la Vall) els ramaders de boví pasturen conjuntament el bestiar al comunal, com un sol ramat. A Durro, els quatre ramaders de boví han establert un sistema, des de fa sis o set anys, pel qual *peixen* conjuntament els prats particulars i la *montanya*²²⁷. Al poble no hi queda cap ramat d'ovins ni d'equins i aquesta nova estratègia s'ha implantat amb facilitat. Certament, l'abandonament de la sembra de cereal i l'aprofitament de les finques per a prats de dall, de forma generalitzada, és un fenomen que ja hem descrit anteriorment en el capítol 3. La novetat, aquí, rau en no dallar els prats arrendats i *donar-los* al bestiar²²⁸. En aquest sentit, en termes d'ús, es podria dir que la distinció entre prat particular i *montanya* ha tendit a dissoldre's²²⁹. La instal·lació de fil elèctric (cable d'acer connectat a un petit generador elèctric que emet una descàrrega en tocar-lo) per dividir la *montanya* en partides facilita el moviment del bestiar i sobretot el seu control, ja que no requereix d'una vigilància exhaustiva. A Taüll, la *montanya* està dividida en tres partides, utilitzant el fil elèctric, i a Durro, en quatre. Els moviments del bestiar estan perfectament controlats amb el fil: quan les partides estan *peixudes*, els animals pugen (primavera) o baixen (tardor) cap a la següent partida. Aquest fet alleugereix la feina dels vaquers durant els mesos que els animals són a la *montanya*. El llenguatge dels informants descriu el fil com *vaquer elèctric* i *pastor elèctric*, de forma homònima a la funció de control dels

---

²²⁵ “A la solana sempre hi anaven les ovelles, però com que ara d'ovelles ja casi no n'hi ha, ara a la tardor també hi anem amb les vaques a la solana. I les eqües també”. Ca de Baró, 28 anys, Taüll/ “L'ovella ja no fa mal d'on va la vaca perquè n'hi ha menos. Aquest control tant estricte que es portava abans ja no hi és.”. Ca de Tenda, 94 anys, Boí.

²²⁶ “Naltres no tenim fecha marcada, així com altres pobles tenen un dia per marxar. Els uns una mica antes, altres més tard”. Ca de Sília, 32 anys, Boí.

²²⁷ “Natros aquí fem un sistema que ho peixem tots junts, un sistema diferent que no fa guaires anys que ho fem”. Ca de Puyol, 50 anys, Durro.

²²⁸ Un ramader de Boí explicava el perquè d'aquest canvi: “Ara hem concluit que és més barat no dallar perquè ja s'ho peixen les vaques a fora. Ho vas donant de la manera que vols i se ho mengen al prat, t'estalvies de segau, de portau i de dona't-se”. Ca de Tenda, 94 anys, Boí.

²²⁹ “Aquests prats particulars els vam convertir amb *montanya* casi, perquè estan allà i només fan que pastar els animals, no els treballem”. Ca de Puyol, 50 anys, Durro.

ramats²³⁰. La substitució del vaquer *persona* pel vaquer *elèctric* no deixa de ser una variant del model anterior (incorporant l'ús de la tecnologia) basat en partides i un vaquer/pastor. Així, la demarcació *intangible* que ordenava l'espai pastoral i que es regulava a través de la vigilància del vaquer/pastor, s'ha fet *tangible* a partir de la instal·lació de fils elèctrics. Malgrat aquesta nova forma de regulació i malgrat que la circulació del bestiar d'acord amb l'itinerari consuetudinari ha variat poc, alguns informants, potser els de més edat, perceben l'espai pastoral com a *desordenat*. Aquesta visió vindria determinada, precisament, per la falta de pastors, vaquers i *equassers* (perquè el bestiar ja no es *guarda*) i, com a conseqüència, entendria que el bestiar pastura sense normes establertes²³¹. Aquest *desordre* no només seria espacial (partides) sinó també temporal (dates): es vigilaria, eventualment, però no es dirigiria el pasturatge. Aquesta percepció d'un espai actual *desorganitzat* contrasta amb la visió d'un passat *ordenat*:

“Anshores s'hi guardave tot, hi ere pastor pa es ovelles, pastor pa es eqües i pastor pa es vaques. I ara van on volen, un desastre. La gent no les guarda, no hi van. Fan lo que volen. Es vaques a lo millor en ple agost, amb lo bon temps que eren de ser pels alts, són a baix als trossos i quan han pelat els trossos, a lo millor fa mal temps i han de marxar cap a on eren d'haver peixut a l'istiu. Al revés.”

Ca de Cunilla, 86 anys, Barruera

Aquesta percepció dicotòmica ordre/desordre incorporaria implícita l'oposició cultivat/silvestre (Frigolé, 2007:78) ja que l'abandonament de *guardar* el bestiar (el *desordre* espacial i temporal) és percebut com la causa de la pèrdua de qualitat i quantitat de les pastures²³².

En general, doncs, la reducció de caps de bestiar, del nombre de ramaders que porten bestiar a les *montanyes* de la vall i la variació de la composició dels ramats haurien suposat una laxitud en la regulació. Dit d'una altra manera: el descens de la càrrega ramadera i la disminució del pasturatge a tres dents haurien comportat un nivell de conflictivitat menor que, conjuntament amb la falta d'una autoritat (una junta), haurien propiciat la desaparició dels mecanismes de control i de sanció²³³.

---

²³⁰ “*Quan acaben una partida, passen a una altra i ho fem molt amb fil elèctric, amb pastor i vaquer elèctric*”. Ca de Puyol, 50 anys, Durro.

²³¹ “*Ara es vaques van on volen perquè no tenen vaquer*”. Ca de Farrédavall, 60 anys, Barruera.

²³² “*I es montanyes s'hi fan malbé cada any, no s'aprofiten, perquè anshorens s'aprofitaven*”. Ca de Cunilla, 86 anys, Barruera.

²³³ “*No hi ha cap sanció perquè no hi ha norma*”. Ca de Sília, 32 anys, Boí.

Boí, Erill la Vall i el Pla de Barruera. Presidint la vall, la Collada de Basco, la Muntanya de Barruera i la Muntanya de Cardet. (Febrer del 2016)

Caldria afegir altres elements que poden haver influït en aquesta flexibilització de la regulació, com ara l'accés a les pastures (s'ha millorat a través de pistes forestals) o la falta de vigilància (els ramaders deixen les vaques a la muntanya i un cop per setmana van vigilar-les, a *recordar-les*). Si, certament, la situació apunta a un grau de conflictivitat menor entre els propis ramaders, no seria tan segur afirmar el mateix quant a altres actors, sobretot en relació al Parc Nacional o fauna salvatge²³⁴. Finalment, la disminució de ramats, sobretot ovins, hauria derivat en una pèrdua de la qualitat i del nombre d'hectàrees de pastura en favor d'una *matorralització* del sòl.

---

²³⁴ Un informant reflectia, així, el seu desig que els ramaders poguessin utilitzar fil elèctric a les partides de dins del Parc Nacional: “*Si nos deixessen posar uns fils i quedéssom d'acord potser hi aniríem tots junts a la montanya, però el Parc no en vol cap de fil*”. Ca de Sília, 32 anys, Boí. El mateix informant parlava dels problemes que ocasiona la fauna salvatge als ramaders: “*Aquí el problema més gran que tenim és el jabalí, perquè ho fan malbé tot, t'hi foten els prats enlaire i t'hi foten una feinada doble, pa tapar els forats i a sacar rocs. Els voltors alguna temporada es foteven de gana i atacaven alguna vaca que estava parint i es foteven el cap del vedell que sortive*”. Ca de Sília, 32 anys, Boí.

5. Processos ecosocials i coneixement ecològic local

La ramaderia i les formes col·lectives d'apropiació dels recursos són essencials a l'hora de donar resposta a les qüestions econòmiques, socials i ecològiques d'una àrea de muntanya com la Vall de Boí. D'una banda, la multifuncionalitat de la ramaderia de muntanya aporta beneficis associats a la biodiversitat, al paisatge²³⁵ i a la prevenció d'incendis; genera productes de proximitat i de qualitat; permet fixar població al territori; evita l'especialització productiva en un sol sector econòmic; i forma part de la construcció de la identitat i de la memòria local. Les formes d'apropiació col·lectiva dels recursos, de l'altra, són el fonament per entendre els paisatges antropogènics actuals, ja que estableixen un ús ordenat dels recursos per mitjà d'unes normes concretes i reflecteixen una pràctica associada a les característiques de l'ecosistema d'aquest territori.

Aquest capítol situa els beneficis ambientals de la ramaderia a la vall. A continuació, examina com es reflecteixen en el paisatge els efectes de la reducció de la càrrega ramadera i del canvi en la gestió del foc. Per últim, proposa posar en valor la gestió col·lectiva de les pastures ja que constitueix un coneixement ecològic local de la Vall de Boí.

5.1. Més enllà de la producció ramadera: aspectes ecològics i socials

“Tenir ramaderia aporta molt perquè mantens el terreny viu, l'ecosistema segueix igual, els animals netegen i amb els fems abonen el terreny”
Ca de Maria, 39 anys, Taüll

La valoració estètica dels paisatges de muntanya, a partir de la qual s'entén la proliferació d'espais protegits i la valoració del medi ambient en les societats urbanes²³⁶ és el context en el qual han emergit els beneficis ambientals associats a la ramaderia. En aquest marc, entre els ramaders de la Vall de Boí existeix una certa polifonia de discursos entorn a la qüestió de la nova funció ambiental de la pràctica ramadera²³⁷. Des d'una perspectiva àmplia, els

---

²³⁵ Ens estem referint, en aquest cas, a la dimensió material del paisatge. Parlem de la realitat física i no tant de la representativitat que culturalment fem d'aquesta realitat (Nogué, 2007:138).

²³⁶ Roma (2004) descriu l'evolució de la representació de les muntanyes a Catalunya en tant que paisatge. Situa l'inici d'aquest *sentiment* paisatgístic en el s. XIX.

²³⁷ Alguns d'aquests beneficis ambientals serien la conservació del paisatge i la biodiversitat, la fertilització del sòl i el transport de llavors d'un ecosistema a un altre. Un informant explicava la

informants concorden amb la visió institucional de la tasca que porta a terme la ramaderia en la gestió del paisatge²³⁸. En totes les entrevistes de camp (en les que va sortir aquesta qüestió) dominava l'apropiació d'aquest discurs, del "ser jardiniers", gairebé com a un element d'identitat. En algunes, a més, es reclamava que des de l'administració es valorés més aquesta tasca²³⁹. Alguns ramaders de la vall reivindiquen com a propi aquest paper de *conservació*, fins i tot en una dialèctica que confrontaria conservació ramadera i conservació institucional:

"Abans que fos Parc, la gent tenia els camins impecables i ho feien pels animals, no pels turistes. O sigui que abans de fer el Parc Nacional i tota la comèdia ja hi eren els ramaders i realment som els que ho cuidem més. Si no féssim anar els animals al Parc, amb quatre anys adéu Parc, perquè la càrrega ramadera és important. La conservació si no el 100%, el 80% la fem nosaltres. Si no peixes les coses s'embruten, si s'embruten al cap de quatre dies no pots passar per enlloc, tu ho mantens net, cada any fas la mateixa tasca."

Ca d'Alguaira, 25 anys, Erill la Vall

"Qui va conservar el Parc Nacional? Qui l'ere conservat hasta allavons? pos si ja hi ere quan ells [els enginyers] van arribar, ells [els enginyers] no han fet res. Si un cas fer-ho malbé han fet. Antes sempre ere estat ple d'animals i gent del país, i el Parc hi ere perquè el van conservar tota la vida. La montanya sí que hi ere i més ben cuidada que ara."

Ca de Sastre, 76 anys, Boí

Nadal *et al.* (2010:175), però, recullen algunes veus que reivindiquen exclusivament la funció productiva del ramader, que no pretenen assumir aquesta nova funció atorgada des

---

seva percepció sobre alguns d'aquests beneficis. L'aportació d'adob a les pastures: *"Quan hi ere molt ramat a la montanya era molt millor perquè els pletius, on dormiven lo bestiar, eren molt grassos i feven molta herba.. Com que estava tan gras del fem, quan marxava la neu, a la primavera ben aviat ja ere verd"*. Ca de Sastre, 76 anys, Boí. I el trasllat de llavors: *"Les ovelles sembren pins. Això la gent no ho sap. A la tardor, quan el pi ha fet la florida, la llavor cau. I moltes vegades, si hi són es ovelles cau per damont de la llana des ovelles. I s'hi quede allí. I a lo millor aniran a un altre puesto i plourà. I a llavons s'hi sacudixen, i al sacudixer, cau la llavor. I amb es mateixos cascós, l'enterren, sense voler, i se repoble. I això la gent no ho veu, i és veritat"*. Ca de Sastre, 76 anys, Boí.

²³⁸ *"Sóc conscient que amb la ramaderia col·laboro o participo amb el benefici mediambiental, i d'alguna manera la conservació durant molts anys s'ha fet des dels pobles. El fet de que hi hagi ramaders, fa que continuem vetllant per l'entorn, pel paisatge i per l'ecosistema. Pensa que netejar, això, és algo que es fa gratis, entre cometes, que ho fan els ramaders"*. Ca de Maria, 39 anys, Taüll/ *"Tu has de partir de la base que els pagesos som els jardiniers del país. Si s'acaben els pagesos, aquest país farà por, perquè si no es dedica ningú a llimpiar els terres, les pastures i tot això, malament"*. Ca de Puyol, 50 anys, Durro.

²³⁹ *"L'administració ha de crear uns ajuts per la gent que viu al món rural i si realment no és rentable produir que faiguin el canvi, com a Suècia. Si aquest senyor m'hi neteja un tros de camí, simplement un tros de camí, jo li pago. I d'aquesta manera eviten despoblar el món rural i mantindran l'ecosistema"*. Ca de Carlà, 70 anys, Barruera/ *"El millor jardiner és el pagès. Tu ara sortiràs a fora i ho veuràs tot arreglat, passa que l'administració en cap moment ho veu això"*. Ca de Baró, 63 anys, Taüll.

de les institucions i que contrasten amb els informants anteriors²⁴⁰. En aquest sentit, Caballero *et al.* (1992) i Ferrer i Broca (1999) citats a Lasanta (2010:219) indiquen que no es pot demanar als ramaders que actuïn com a *policies ecològics* o *guardians de la natura*. Per a aquests autors, més que l'adopció d'un enfocament conservacionista, caldria portar a terme mesures econòmiques, ecològiques i socials per fer rentable l'explotació en un context de millora de les condicions de treball, de les condicions materials de vida, i que alhora es puguin demostrar i quantificar aquests beneficis ambientals. En un context global on la dependència de les ajudes cada vegada és més gran, de competència, de desregulació dels mercats alhora que de creixent control d'aquests per part de la indústria agroalimentària (Barrachina, 2011:253), d'augment dels preus dels pinsos i de la maquinària (dels costos, en definitiva), i de l'estancament del preu de la carn, es posa de manifest la dependència externa de les explotacions i la dificultat per al sosteniment de les famílies. Una conversa entre dos informants de Boí sintetitza, en bona mesura, aquesta idea:

“- [Fill]: *Abans veneves tres vedells i compraves un tractor. Ara en vens cent i no compres un tractor. El preu del ferro comparat amb lo altre... és un desmadre. Que tinguis una desgràcia i trinxes el tractor, no pago amb 70.000 euros el tractor que necessito. Sort n'hi ha dels ajuts, de les subvencions.*

- [Pare]: *Claro, tu sats que bagin de comprar un tractor i amb tots els vedells que crien tot l'any no el puguin pagar, que no el puguin comprar! val massa quartos lo ferro i la carn n'hi val massa pocs”.*

Ca de Tenda, 47 i 94 anys, Boí

El procés de concentració i augment dels caps de boví que hem vist en els darrers anys, s'ha d'entendre des de la perspectiva que les explotacions necessiten ramats més grans per sobreviure en les circumstàncies actuals²⁴¹. En aquesta línia, Montsesinos (2014:3393) apunta una problemàtica existent: el manteniment d'un equilibri a l'ecosistema, a partir d'una pràctica ecològica i sostenible, no necessàriament ha de comportar un sosteniment en termes econòmics ni socials per als ramaders. És a dir, una explotació ecològicament sostenible (trenta o quaranta caps de bestiar boví) podria no resultar sostenible econòmicament ni social, mentre que una explotació de dos-cents cinquanta o tres-cents

---

²⁴⁰ Un informant del Pont de Suert (Alta Ribagorça) comenta: “*I lo que no podem ser és jardiniers tapoc. Si tenim un ramat é pa viure'n, del ramat; molt bé que vaigue bé pa'l terreno, però jardiniers no.*” (Nadal *et al.*, 2010:175)

²⁴¹ “*Perquè és lo que parlàvem antes, perquè no pots viure de la pagesia. És que no... antes a una casa amb quatre vaques visqueves, ara en necessites 80 o 90 tal i com està tot*”. Ca de Baró, 63 anys, Taüll.

caps de bestiar boví seria sostenible econòmicament i insostenible ecològicament. En aquest sentit, a l'hora d'apropar-nos a l'estudi de les poblacions humanes de muntanya, sembla fonamental adoptar una mirada holística que posi en relació la sostenibilitat econòmica, l'ecològica i la social.

5.2. Disminució de la càrrega ramadera i gestió del foc: l'avanç del bosc

“Aquell bosquet que hi ha a la dreta a Subiradi, que és el bosquet de la Font de la Fosca, la meva mare allò ho ha vist sense ni un pi i fixa't, ja és un bosc que sembla que... i ella té 65 anys. Una generació i tens un bosc.”

Ca de Maria, 39 anys, Taüll

“El foc, ben fet, és una eina de gestió. Lo que es vol cremar és bardissa, però fa molts anys que s'ha prohibit de fer foc perquè és pecat mortal, t'hi foten a la presó i t'hi foten un desgraciat.”

Ca de Sílvia, 32 anys, Boí

El paisatge és un dels beneficis ambientals associats a la ramaderia, de manera que els canvis en aquesta generen un efecte en la composició paisatgística²⁴². Un dels aspectes que més apareixien a les entrevistes de camp fou el procés de pèrdua de pastures i el successiu emboscament del sòl. En unes incipients converses informals, a l'estiu del 2015²⁴³, aparegué aquesta qüestió per primera vegada, i així continuà durant les posteriors entrevistes, l'hivern del 2016²⁴⁴. Els informants identificaven dues raons principals per les quals tindria lloc aquest procés. D'una banda, la disminució de la càrrega ramadera (especialment del nombre de caps de bestiar oví). De l'altra, la prohibició de la gestió local del foc i el seu reemplaçament per cremes controlades dirigides des de l'administració. Aquest avanç del

---

²⁴² “El dia que no hi hagi la ramaderia, doncs molts dels valors ambientals que hi ha es perdran. El paisatge que tenim allà és el resultat d'uns sistemes productius i si tu canvies aquests sistemes productius allò canviarà i a lo millor no t'agradarà”. Cap de la Secció de Gestió de la Prevenció d'Incendis Forestals.

²⁴³ “Les finques si no les llimpies no en treus res de pastures, i hi ha un moment que l'herba dolenta se menja la bona, l'ofegue. I és lo que està passant a molts puestos ara, aquí. Tu pugues cap dalt [a la muntanya] i... ja ho entendries tu mateix de seguit. Hi ha unes zones de ginebros que no pots passar, ni insectes no n'hi ha... ho entens? els ginebros s'esparramen per terra i allí no hi ha ni insectes. I en canvi on hi ha herba surt flors i els insectes crien, prosperen, els moixons, que també mengen insectes, hi ha vida però on hi ha tant ginebro no hi ha vida. La cosa és zona morta, només s'hi fa que bongos. I l'hongo no servix per res. És així”. Ca de Farré, 65 anys, Cardet.

²⁴⁴ “S'embruta tot d'una manera entre ginebros i ginestes i... s'està podrint tot i hi ha molts punts que ja no pots passar. No t'hi deixen cremar re, no llimpia res ningú, lego serà pels jabalins i es óssos, no sé... deuen voler montar una granja de ferotes d'estes”. Ca de Bellita, 59 anys, Taüll / “Les pastures se van perdent, és el problema que hi ha. Desapareixen les pastures. Però no aquí, a tot el Pirineu igual. Aquesta zona en concret a Còll, molt. Era terra molt bona però està ocupada actualment per matolls i porqueries i porqueries i porqueries... “. Ca de Peiró, 46 anys, Còll.

bosc i l'homogeneïtzació del sòl contrasta amb la divisòria perfectament delimitada en forma de mosaic entre el bosc, els prats i les pastures que recorden bona part dels informants²⁴⁵. En aquest sentit, la concepció dels informants faria referència, i seguint de nou a Frigolé (2007:78), a l'oposició cultivat/silvestre. Aquest espai cultivat, que ha estat treballat, parcel·lat i ordenat amb una frontera nítida entre els diversos elements, un espai heterogeni en definitiva, estaria en contraposició amb un espai silvestre, boscós, desordenat, amorf, un espai homogeni. L'estètica dels informants es relaciona amb allò cultivat, amb les categories d'ordre i netedat (*llimpiar*), mentre que l'estat actual silvestre es correspondria amb les categories de desordre i brutícia (*brut, porqueria*). Aquestes concepcions de netedat i brutícia es relacionen amb el lloc que ocupen o haurien d'ocupar els diversos elements en el sistema de classificació dels informants. Així, s'entendria que les muntanyes estan *brutes* perquè els matolls estan "fora de lloc". Se subverteix el sistema de classificació ordre/desordre. En paraules de Mary Douglas (1996:13), "*as we know it, dirt is essentially disorder. There is no such thing as absolute dirt: it exists in the eye of the beholder. [...] Dirt offends against order. Eliminating it is not a negative movement, but a positive effort to organise the environment*".

La pèrdua de pastures s'identifica amb la càrrega ramadera i la gestió del foc. El canvi en la composició de la cabanya, la continuada disminució dels caps de bestiar oví i la reducció del nombre de pastors a la muntanya²⁴⁶ ha provocat un procés de recuperació del matoll i del pi en les zones de pastura. D'acord amb la memòria oral dels informants, el sistema pastoral de la vall es basava en el pasturatge complementari entre el bestiar. Això permetia un aprofitament complet de les *montanyes* ja que cada tipus de bestiar en discriminava una part²⁴⁷. És des d'aquest punt de vista que cal entendre el descens del nombre de caps de bestiar oví durant l'últim terç del segle passat i que ha comportat que, actualment, moltes zones de la vall quedin sense *peïxer*²⁴⁸. Allí on pasturaven els ovins, ara

---

²⁴⁵ "Lo que jo recordo de les montanyes d'aquí a lo que són ara no té re que veure, abans estava tot net no hi havia un matorral enlloc. Els prats des d'aquí els hauries vist tots, inclús els límits de cada prat. Els camps, perfectes, es veuria algun fréixer, algun, i el pinar seria una clentxeta a dalt i encara bastant clar, que hi podies anar a pasturar. Ara no veus sinó arbres i està tot brut". Ca de Moneny, 72 anys, Taüll.

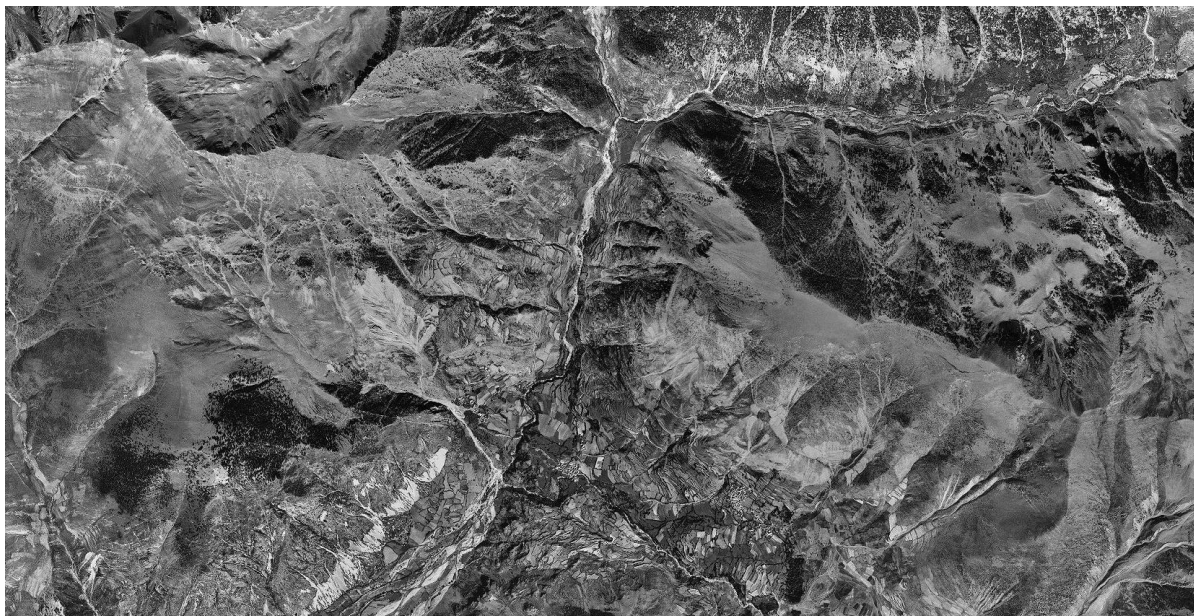
²⁴⁶ L'any 2016 hi ha sis pastors a la vall i no hi ha relleu assegurat a les explotacions ovines

²⁴⁷ "Allavons les montanyes anaven repartides, aquí es ovelles, aquí es eques i aquí es vaques. Ara les montanyes no es peïxen tant bé i la muntanya s'hi desmereix perquè no s'hi saque l'herba de l'any i aquesta herba l'any següent no és bona". Ca de Maria, 89 anys, Taüll/ "La part esquerra és més bona quant a país, més plana, el terreny i les herbes possiblement també siguin més bones, per això hi van els vaques. A la dreta, al siguer part obaga hi ha més gravilla, d'herba també se'n fa cap a baix, però tot lo que és la zona alta els vaques no ho aprofitarien perquè a molts puestos no es poden ficar. Per peïxer bé tota la partida, ovelles al mal país i vaques a la part més bona". Ca d'Arnelló, 57 anys, Saraís

²⁴⁸ "Pues bueno tot aquell terreno que per les ovelles era molt bo hi ha puestos que fa deu anys que no hi ha mossegat un animal. I clar, això no és bo per la muntanya, desmillora molt. Les montanyes s'han de pelar, s'han de peïxer

no hi pastura bestiar²⁴⁹. Per tant, en termes de pasturatge, el canvi en la cabanya ramadera (descens de l'oví i augment del boví) no es pot considerar compensador dels desequilibris generats. Les ortofotos del 1946 i del 2015 permeten comparar l'evolució del paisatge de la vall. El quadrant superior dret (la Vall de Sant Nicolau) i el quadrant inferior esquerre (la Collada de Basco) ofereixen una bona síntesi de la dinàmica d'emboscament general.

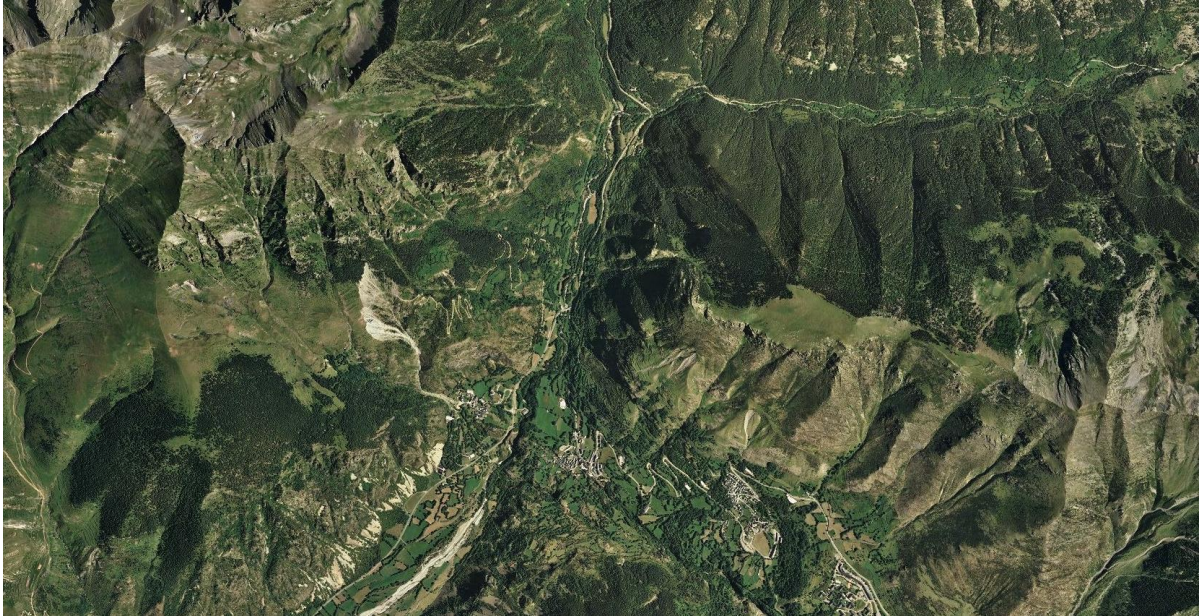

Ortofoto del 1946. Pobles d'Erill, Boí i Taüll. (ICC)

---

pèrque vagin bé. És igual que un prat que deixes de sega'l, el pasto es desmerix molt". Ca de Moneny, 72 anys, Taüll/ "Quina ramaderia són es vaques? la ramaderia són es ovelles, quan hi ere de tot, allavons sí que ere ramaderia de veritat, la un s'hi menjave una cosa i l'altre una altra, però ara la vaca només busca el puesto bo. El puesto dolent no". Ca de Joanamat, 82 anys, Erill la Vall

²⁴⁹ *"Aquí hi ere el camí que anava cap a Caldes i es desviava cap al Parc Nacional. Ara no ho aprofitem això perquè no hi ha ramats [d'ovelles]. El camí trencave, trenca vaja, el límit d'on podiem anar els de Boí, doncs tota aquesta part és la que no s'aprofita, que és bosc ara... res, no s'aprofita per res. A la zona del pinar no s'hi fa res tampoc, no hi va cap animal". Ca de Sília, 32 anys, Boí/ "Ara se'n perd molta de pastura i aquí a les Capceres hi ha molts puestos que les vaques no s'hi poden ficar, ni els cavalls, i antes ho seguien tot amb les ovelles. Ara tot això quede perdut. Igual que aquí a la solana. L'any passat aquí a Casanoves no hi va anar ningú, una partida boníssima". Ca de Baró, 28 anys, Taüll/ "Molt terreno que per les ovelles era molt bo hi ha puestos que fa deu anys que no hi ha mossegat un animal. I clar, això no és bo per la montanya, desmillora molt". Ca de Moneny, 72 anys, Taüll.*

Ortofoto del 2015. Pobles d'Erill, Boí i Taüll (i Pla de l'Ermita). (ICC)

L'altra raó que expressen els informants per la qual han disminuït la qualitat i la quantitat de les pastures és el canvi en el model de gestió del foc, que ha estat una eina de gestió i control de la massa vegetal, conjuntament amb el pasturatge, en moltes regions de muntanya (Lasanta, 2010:211)²⁵⁰. La gestió local del foc a les muntanyes de la vall, durant bona part del s. XX, anava lligada a la presència de pastors (i per tant de ramats)²⁵¹. A la primavera, sobretot, quan la neu encara no s'havia fos a la part alta, es cremaven punts concrets de matollar per mantenir les pastures. Aquest procés no es repetia cada any, sinó que tenia els seus cicles en funció de l'evolució de la vegetació. Així mateix, eren els mateixos pastors que, quan baixaven de la muntanya, encenien els pocs matorrals que creixien i no arribaven a proliferar a les zones de pastura²⁵². Aquesta manera d'entendre la funció gestora del foc comença a canviar gradualment amb les primeres restriccions

---

²⁵⁰ "L'ús del foc és l'eina que s'ha utilitzat tota la vida a les comarques del Pirineu, podríem discutir sobre l'etimologia de la paraula Pirineu (Piros-neus), aquesta és l'eina que s'ha utilitzat pel control de la vegetació per tal que no superi l'estadi herbaci, que és el que ens interessa perquè la dinàmica vegetal aniria evolucionant fins al bosc. D'aquesta manera es manté en un estat permanent, artificial, però que si no es fes res, acabaria sent un bosc". Cap de la Secció de Gestió de la Prevenció d'Incendis Forestals.

²⁵¹ "Pues com ti diva, lo problema de les muntanyes és que s'han fet petites, totes en general, perquè fa trenta o trenta-cinc anys que no deixen fer foc. Abans els mateixos pastors mantenien la muntanya neta. El foc és dolent i és bo a la vegada. Enguany cremaves aquí, l'altre any cremaves allà i la muntanya és un prat, un prat de pastures, però si està neta en traus. I ara tal com està, s'ha omplert tot de porqueria, ginebros, no s'en trau res". Ca de Farré, 65 anys, Cardet.

²⁵² "Hi ha molt matorral, molt pi, ginebros, ginestes... antes es pastors anaven amb el metxero i el podall, la destraleta pa tallar. Foc i tallar, sempre, aleshores les muntanyes estaven netes". Ca de Farradavall, 60 anys, Barruera.

legislatives a nivell estatal (Llei d'Incendis Forestals del 1968) i la prohibició legal d'encendre focs (Ordre de 27 de 1986). Certament, a la muntanya mediterrània s'era més estricta des dels anys seixanta, mentre que al Pirineu es feia la vista grossa i es tolerava més, donades les característiques d'ambdues muntanyes²⁵³. La percepció urbana sobre el foc i els incendis van tenir un paper destacat en l'acceleració d'aquest procés per l'augment del turisme a les zones de muntanya i l'alarma social que creava aquest fenomen, en un context de lluita contra els incendis²⁵⁴. Després de l'aprovació de l'ordre de 21 de juny de 1993 impulsada pel Departament d'Agricultura sobre cremes controlades en zones d'alta muntanya, les cremes es porten a terme a través del Servei de Prevenció d'Incendis²⁵⁵. El Servei de Prevenció actua a tota Catalunya amb el suport dels Agents Rurals i els Bombers de la Generalitat. En el cas de la vall, però, la figura de protecció ambiental del Parc Nacional i una concepció molt restrictiva de la conservació acaben determinant la gestió de les cremes controlades:

“A la Vall de Boí el que passa és que el Parc considera que no es pot fer cap crema ni a la zona de protecció ni a la zona perifèrica. A la muntanya d'Erill la Vall, per exemple, allà a la collada de Basco que tens pi negre i pi roig [...] per la superfície de la forest i la quantitat de ramats que hi ha, realment es justificaria cremar algunes zones per mantenir a ratlla els pins, però el Parc Nacional no hi està d'acord i té vetada aquesta crema des de l'any 2011. Hi ha una sol·licitud de les cremes i nosaltres l'estudiem recollint les diferents dades que tenim d'aquella zona. Aleshores preguntem als gestors de la zona què opinen, en aquest cas el Parc. I ells diuen que no estan d'acord de fer-la. I jo pregunto als meus comandaments, qui mana aquí? És a dir, tinc un Parc Nacional i tinc una demanda... i a mi, en aquesta casa mai m'han sapigut dir qui mana, però ningú s'atreveix a signar una crema amb un informe del principal gestor en contra.”

Cap de la Secció de Gestió de la Prevenció d'Incendis Forestals

---

²⁵³ “Des de l'any 67 s'ha anat apretant més i més a les muntanyes mediterrànies. Fins als anys vuitanta el tema dels incendis no era massa preocupant, i a les muntanyes del Pirineu, fins a aquells anys, els pagesos quan volien cremaven i no passava res, ningú es queixava”. Cap de la Secció de Gestió de la Prevenció d'Incendis Forestals.

²⁵⁴ “Als anys vuitanta es va tendir a prohibir aquesta pràctica. L'augment de l'ús públic que hi va haver amb el turisme, segones residències etc, la gent de ciutat pujava allà, veia cremar les muntanyes amb un context d'alarma social pels incendis... la gent no assimilava que era un pastor i que s'havia fet tota la vida, i cada vegada es comença a criminalitzar més aquesta pràctica”. Cap de la Secció de Gestió de la Prevenció d'Incendis Forestals/”Des de que hi ha hagut aquesta pressió antròpica d'aquest ús social de la muntanya, doncs clar, des d'una visió urbana hi ha gent que no li agradava arribar a l'estiu allà i veure que allò s'havia cremat”. Cap de la Secció de Boscos i Recursos Forestals.

²⁵⁵ “A partir del 93 s'autoritzen cremes controlades, canvia la filosofia i es diu, vosaltres ramaders no us deixarem cremar, i nosaltres cremarem. Vosaltres demaneu el permís a l'administració i nosaltres us direm si es pot fer o no es pot fer. I si es pot fer pujarem amb els nostres agents rurals i els nostres bombers i ho farem”. Cap de la Secció de Gestió de la Prevenció d'Incendis Forestals.

El fet és que, actualment, els diversos pobles sol·liciten cremes controlades però no se'ls concedeix a tots²⁵⁶. D'una banda, les condicions d'accés a les muntanyes de Còll i Cardet són força complicades per al desplegament de mitjans que es necessita en una crema. De l'altra, Erill la Vall, Boí i Taüll estan ubicats a la Zona Perifèrica i des del Parc Nacional es denega sistemàticament qualsevol sol·licitud²⁵⁷. Es podria dir que només a Durro i a Barruera s'acaben concedint i executant. Des del Servei de Prevenció es ressalta la conveniència i la importància de fer cremes. Òptimament, de poques hectàrees tots els anys per controlar de manera més efectiva el foc. També s'insisteix que la pèrdua continuada de superfície herbàcia podria deixar en una situació molt delicada la ramaderia. Finalment, es reconeix la falta de mitjans per poder portar a terme més actuacions, però al mateix temps, s'apunta al poder del Parc Nacional a l'hora vetar les cremes²⁵⁸.

La gestió del foc evidencia la naturalesa conflictiva d'allò ecològic (Santamarina, 2006:15), ja que dibuixa interessos oposats entre diversos actors socials: el Parc Nacional (i una determinada manera d'entendre les figures de protecció ambiental) i els ramaders de la vall; reflecteix les relacions de poder existents entre els agents a l'hora de gestionar els espais (el Parc Nacional decideix, a la pràctica, si s'executen o no les cremes); alhora que permet aflorar i articular discursos dialèctics, però simultanis, sobre un mateix territori que és vist a través de prismes diferents. D'una banda, el relat del Parc Nacional tendeix a naturalitzar l'espai (obviant que és un entorn antropogènic) a través del discurs conservacionista que ressalta els aspectes a protegir. De l'altra, el relat dels ramaders ofereix una visió derivada de l'ús del territori com a espai de vida i de treball, una visió humanitzada. En definitiva, les diferents mirades revelen usos diversos dels recursos.

---

²⁵⁶ A febrer del 2016 hi ha demanades cremes a bona part dels pobles: *"Ara mateix està demanat per cremar tot Còll, tot Cardet, tot Erill la Vall i tot Durro"*. Cap de la Secció de Gestió de la Prevenció d'Incendis Forestals.

²⁵⁷ *"S'hauria d'anar cremant per partides, perquè hi ha puestos que gairebé no hi pots passar, que hi ha moltes ginestes, ginebros. No es deixa cremar. Hi ha una zona que es peix que és Parc, no cal pensar-hi, però a les altres zones del comunal que no ho són, es podria cremar. El que passa que l'administració pos no deixa"*. Ca de Baró, 63 anys, Taüll/ *"Natres tenim la zona de Basco que queda al mig, allevores tenim pi roi a la dreta i pi negre a l'esquerra, i volevem cremar lo del mig, controlar els pins, els pins xics que estan agafant terreno, talla'ls i crema'ls amb el ginebro, per un costat i per l'altre, i van fer un informe que no autorizaven perquè s'ere de preservar el creixement del pi negre per un costat i del pi roi per l'altre... i els pins seran la ruïna del Pirineu!"*. Ca d'Alguaira, 58 anys, Erill/ *"Ens hauriem de seure amb el Parc perquè inclús a la Zona Perifèrica i zona que no és Parc hi ha problemes per fer cremes controlades. Els que ho estan gestionant sembla que vulguin que sigui tot bosc, o si no és volguent ho estan fent sense volguer perquè no ho saben... o algo està passant aquí"*. Ca de Sília, 32 anys, Boí.

²⁵⁸ La prohibició de l'ús del foc és un fet generalitzat a les zones on s'han implantat àrees protegides (Reyes-García, 2009:44).

5.3. L'apropiació col·lectiva de les *montanyes* i el coneixement ecològic local

Els processos econòmics i socials que han tingut lloc durant el s. XX i l'inici d'aquest s. XXI han inscrit la seva petjada en els paisatges de la vall. Dit d'una altra manera, l'empremta social en l'ecosistema crea paisatges antropogènics. El paisatge és el resultat de la concreció en un territori de l'evolució de la seva població, de les seves formes de propietat, dels canvis en el seus sistemes productius i els usos tradicionals dels recursos (Vaccaro i Norman, 2008:366). Volem centrar-nos en aquest darrer aspecte. Els valors ecològics que pretenen conservar les figures de protecció ambiental de la Vall de Boí tenen la seva base, en bona mesura, en aquests models de gestió. Dit d'una altra manera, les formes tradicionals d'aprofitament dels recursos pastorals integren indistriablement l'activitat ramadera i les pastures, esdevenint el sosteniment dels valors ecològics dels paisatges de la vall ja que tendeixen a gestionar els ecosistemes d'una manera equilibrada (a cavall entre l'explotació i la conservació dels recursos) i generen els beneficis ambientals apuntats a l'inici del capítol. En definitiva, poden contribuir al sosteniment econòmic, ecològic i social de la vall. Així, l'apropiació comunal de les pastures és una pràctica lligada a un coneixement local que reflecteix uns usos associats a un coneixement de les muntanyes i dels ramats. Pretenem, per tant, destacar la gestió col·lectiva de les pastures ja que constitueix un valuós coneixement ambiental local de la Vall de Boí.

Com hem vist anteriorment (capítol 4), l'ecosistema pastoral de la vall es basava durant bona part del s. XX en el pasturatge d'oví, cabrum, boví i equí, complementari entre si, que permetia un aprofitament complet de les *montanyes* a través de calendaris que regien el moviment del bestiar. Aquest fet dóna compte d'una dominància de la lògica ecològica en la gestió dels ramats: els moviments del bestiar responien a una ordenació de les diferents partides que es pasturaven de manera sincronitzada, seguint un coneixement ecològic de les muntanyes (orientació, altitud) que permetien conèixer l'evolució de la formació de l'herba. Cada espècie mostrava preferència per una zona determinada de la muntanya, de manera que l'ús de les herbes quedava complementat. Aquest coneixement ecològic local coincideix amb el coneixement tecno-científic²⁵⁹.

---

²⁵⁹ "El vacuno busca pastos de talla alta, lo que unido a su fuerte dependencia de los puntos de abrevada, le lleva a pastar, sobre todo, áreas de suelo profundo y cierta fertilidad. El ovino prefiere pastos cortos y finos, que obtiene en laderas de pendiente más o menos pronunciada. El caballo, por su parte, necesita relieves suaves, no excesivamente accidentados, debido a la fragilidad de las patas, más de potros y yeguas que de mulas (Balcells, 1985). El equino prefiere los bordes de los pastizales, pastando si es posible en el límite con el matorral." (Lasanta, 2010:209).

El poble de Taüll, l'obac i el Pinar de Boí. (Febrer del 2016)

Taüll ofereix una bona oportunitat per il·lustrar i discutir el coneixement ecològic local associat als moviments del bestiar. La particularitat de Taüll, en forma d'una àmplia disgregació espacial de les diferents *montanyes*, fa especialment pertinent el seu estudi. Les entrevistes de camp permeten situar entre el segon i tercer quart del s. XX les pràctiques ramaderes i els moviments del bestiar. El cicle pastoral començava a la primavera. Les vaques, les egües i algun ramat de pocs caps d'oví que restava al poble a l'hivern (*les botieres*), pasturaven els prats particulars, procurant respectar els trossos que ja estaven sembrats (normalment de *blat marçal*) i alguns prats que es guardaven per dallar²⁶⁰. Els ramats d'oví acostumaven a arribar cap a finals de maig de les terres del pla de Lleida. D'entrada, doncs, el pasturatge es donava a la part baixa, propera als poble ja que era la primera zona on l'herba creixia²⁶¹. Les dates d'entrada a les partides variaven en funció del tipus de bestiar

---

²⁶⁰ “Només te diré que hi havien tots els prats aquests de la part baixa, entre Boí i Taüll, que el dia de la mare de déu de març, el 15 de març, ere casi sagrat que a partir d'aquell dia no anave cap més animal al prat, perquè ja s'ere de deixar créixer l'herba pa dallar”. Ca de Moneny, 72 anys, Taüll.

²⁶¹ “Naturalment, la primavera sempre ven per la part de baix. Com més baix, més aviat l'herba creix perquè hi ha més bon clima”. Ca de Moneny, 72 anys, Taüll/ “L'herba te ho administra, l'altitud també hi fa, no comencis amb alçada perquè no haurà brotat l'herba perquè comença a brotar més a baix”. Ca de Maria, 89 anys, Taüll.

que les peixia, l'alçada de les pastures i de la meteorologia d'aquell any²⁶². A Taüll, a principis d'abril ja es pasturaven les partides corresponents a la vora de la ribera del riu Sant Martí, que transcorre a la part baixa del poble: bàsicament prats particulars i alguna part comunal (*prats comunals*²⁶³). El bestiar pasturava sense formar un ramat conjunt, sinó que cada casa vigilava els seus animals²⁶⁴. Durant el mes d'abril encara es tancaven cada nit, perquè la temperatura baixava força i era més adient estabular-los. Fins a finals de maig o primers de juny se seguia aquest tipus de pasturatge, fins que els ramats transhumants tornaven de les pastures d'hivern²⁶⁵. Els ramats d'oví, quan arribaven, començaven a pasturar les partides de la Solana de Taüll, a sobre del poble²⁶⁶, tot i que tampoc formaven un ramat conjunt. La Solana de Taüll es destinava a les ovelles perquè és un terreny massa complicat orogràficament per la vaca, mentre que l'obac és on pasturaven vaques i egües:

“Allà [obaga] és molt més fàcil, el terreno és més elevat. Ací [solana] es vaques hi podrien vindre cap aquí baix, però cap a damunt ja no n'hi pujaria cap. O sigui que s'hi fa més llarga l'herba a la part de l'obac, perquè hi ha més eleva... tot això de la part de la solana és tot pissarra. A la part de l'obac hi ha un moll de terra, molta terra, i allí s'hi fot una herba així de llarga i és més fàcil, més bon terreno. I l'ovella viu en aquest costat d'ací [solana], més escalabrós però elles ja ho volen.”

Ca de Bellita, 59 anys, Taüll

Els ramats d'oví només anaven a les partides de l'obac per *bogar* els camps que posteriorment se sembraven o per *seguir* les partides que, anteriorment, ja havien pasturat les vaques i les egües. Així acabaven d'aprofitar l'herba. El pasturatge del boví i de l'equí afavoria les condicions de la pastura per a les ovelles, ja que bovins i equins s'alimenten de la part alta i fibrosa de l'herba (Lasanta, 2010:209). Si els ovins haguessin pasturat davant dels bovins, les ovelles haurien acabat alimentant-se dels brots joves i, la vaca i l'egua

---

²⁶² “Ho marcava segons com veníe la primavera, si veníe més avançada o no podíes anar abans a la montanya o més tard. Anaves molt condicionat amb el clima”. Ca de Moneny, 72 anys, Taüll.

²⁶³ Els prats comunals no formaven part del mont públic, sinó que eren *propietat* del Comú de veïns de Taüll, tot i que a partir dels anys seixanta del s. XX van ser inscrits al registre pel secretari de l'Ajuntament de Barruera a nom de l'ajuntament.

²⁶⁴ “Pasturaven tots aquests racons que són molts. Tota aquest marge del riu [Sant Martí] fins allà dalt, totes aquestes costes tot és de comunals de Taüll, tot això s'aprofitave. I la gent, cada qual anave i s'hi guardave el seu ramat. I es seues vaques i es seues egües, cadascú s'apanyave i s'ho feve com podeve però com que hi ere bastanta gent a les cases, la un anava amb es vaques, l'altre amb es egües, i l'atre a lo millor anave vaques i egües junt”. Ca de Moneny, 72 anys, Taüll.

²⁶⁵ “Arribàvem ací a primers de juny, acabàvem allà baix la contrata a reders de mai. Puiàvem per la cabanera set o vuit dies i arribàvem ací la primera setmana de juny”. Ca de Bellita, 59 anys, Taüll.

²⁶⁶ “Seguívom tota la part del Solà, Pui Rodó, Solanos, la Solana de la Traça, el Goter, lo Boigot de Gallisca, el Faro, Torresplanes,...”. Ca de Bellita, 59 anys, Taüll.

només hauria trobat palla i herba seca (Montserrat, 1984:22). Així, els ramats d'oví eren el factor que estructurava la regulació del pasturatge a l'hora d'establir els *banits*. A les partides que s'hi *baniven*, primer hi pasturaven bovins i equins, i després ovins. A mitjans de juny s'ajuntaven els ramats de vaques i d'egües en una sola *vacada* i una sola *eguassada*. Aleshores, un vaquer i un eguasser tenien cura del ramat del poble. A finals de juny, les vaques i les egües ja anaven a la *montanya*: les egües, a la Vall de Ginebrell i les vaques, a la partida de Moró i de la Font de Sant Martí. Les egües s'estaven a la Vall de Ginebrell fins al dia de Sant Jaume (25 de juliol)²⁶⁷, que es portaven a la part baixa de la partida Casanoves i s'hi estaven fins al mes de setembre, quan era el temps de mallar. Els poltres i les cries d'equí, es portaven a la part més accessible de la partida Capceres de Caldes i s'hi estaven tot l'estiu²⁶⁸. Així, s'evitava que quedessin embarassades les cries a una edat massa prematura. El ramat d'egües adultes, arribat el temps de mallar, baixaven al poble i pasturaven la part baixa durant les hores que no estaven trillant el blat²⁶⁹. El conjunt del bestiar havia estat pasturant la part alta de les *montanyes* durant l'estiu i l'herba de la part baixa s'havia pogut regenerar des de finals de juny per disposar-ne de nou a la tardor. Després de mallar, ja no calia que les egües estiguessin tan a prop del poble i anaven a pasturar a la Canal de Mulleres, la part baixa de la Vall de Ginebrell, on ja s'havia recollit l'herba i podien repassar els prats de dall. Les vaques, per la seva part, passaven l'estiu pasturant Moró i la Font de Sant Martí fins al setembre, que baixaven a part de baixa i pasturaven també la Canal de Mulleres, que s'havia *banit* fins aleshores. El bestiar boví jove (vedells, jónegues i *bimardes*), de la mateixa manera que les egües, anaven a una altra *montanya* per evitar quedar prenyades abans dels tres anys i s'estaven a la Ribera de Caldes. Pel que fa als ovins, durant el mes de juny i part de juliol (cada casa vigilava el seu ramat) pasturaven la zona del Solà fins al voltant de la Festa Major de Taüll, el tercer diumenge de juliol²⁷⁰. Aleshores, *feven la ramada*. Es feien dos ramats: d'una banda, les cries i les ovelles joves (*el borregam*) es portaven a la partida de Casanoves on pasturaven les parts altes, ja que a les parts baixes hi pasturaven les egües. De l'altra, el ramat gros es portava a l'agost a la partida Capceres de Caldes²⁷¹, a les

---

²⁶⁷ "El dia de Sant Jaume se feven baixar les egües, se'ls hi feve la última vegada de fel-se provar al semental aquí al poble, i a la tarda s'agafaven i es portaven a Casanoves. Això sempre així, tota la vida". Ca de Moneny, 72 anys, Taüll.

²⁶⁸ "Lo que deixaves de reposició, els potres, per exemple, hasta que no teniven tres anys no les feves montar. Aquestes les apartaves i les portàvom a Llobriqueto i passaven l'estiu allà". Ca de Moneny, 72 anys, Taüll.

²⁶⁹ "El temps que els tenívom mallant tenívom un equacer que les guardava per tots els racons, per tots els baixos aquests, que estaven nets amb aquell moment. On hi ere menjar les egües anaven. De dia les tenives allà pràcticament tancades i allavons pasturaven de mitja tarda i a la nit". Ca de Moneny, 72 anys, Taüll.

²⁷⁰ Acostuma a caure al voltant del 15 de juliol

²⁷¹ "Llavons seguívom la Montanyeta, Llobriqueto, Estany Roi, es Estanyes de Gémenes, es Estanyes Gelats, tot això més que res allà l'agost, hasta allà el deu de setembre". Ca de Bellita, 59 anys, Taüll.

pastures de més alçada on s'hi estava tot el mes²⁷². A primers de setembre, que ja podien caure les primeres nevades, el ramat anava a la partida de Casanoves i tornava al Solà de Taüll, refent de tornada i en certa manera els moviments de la primavera. Aleshores, durant la tardor *seguien* les parts altes de les partides Font de Sant Martí i Vall de Ginebrell que no havien pasturat vaques i egües, ja que el terreny era massa abrupte²⁷³. A les voltes de Tots Sants, el bestiar es triava i tornava a pasturar la part del costat del poble, ja cadascú cuidant el seu ramat²⁷⁴. Quan queien les primeres nevades, els ramats transhumants marxaven cap al pla de Lleida, tancant el cicle pastoral.

S'aconseguia, així, un aprofitament complet dels recursos i a les *montanyes* no s'hi acumulaven produccions vegetals que podrien dificultar el creixement de l'herba fresca durant la propera primavera. No només es discriminava per tipus de bestiar sinó que l'edat també era una variable a tenir en compte. Un criteri per a decidir si una *montanya* era adient per a un tipus o altre de bestiar, més enllà del pendent i del tipus de terreny que ja hem comentat, era l'accés a aigua. Les diferències fisiològiques entre animals aconsellaven un o altre tipus a l'hora de pasturar una muntanya determinada²⁷⁵. Així mateix, el bestiar jove: ovelles (*borregam*), vaques (vedells, jónegues i *bimardes*) i egües (poltres i *sobrants*) aprofitava una muntanya diferent en cada cas. El *borregam* es complementava amb les egües a Casanoves. El ramat de poltres i sobrants ho feien, al seu torn a Llobriquet, amb el ramat gros d'ovelles. En ambdós casos, els ovins aprofitaven les *costes* i els equins i els bovins els plans. La finalitat de dividir els ramats per edats era, com hem dit, evitar que les cries quedessin embarassades prematurament²⁷⁶, però també, i sobretot en el cas de la *montanya* on pasturaven les ovelles a l'agost, es tractava de reduir el volum del ramat. Les Capceres de Caldes és una zona amb pendents força pronunciats i pedregosos, un ramat més reduït

---

²⁷² “Sempre les parts més altes a l'agost. Això és molt alt i si hi anaves antes de l'agost no s'ere fet l'herba encara. I es ovelles se'n van cap a damont d'eixos pics i estan fresques, no hi ha cap mosca. Se'n va cap a 2600 m allò. I es ovelles tu saps lo que els agrada això un dia que faci calor? É tot pedra però els agrada d'anar-hi perquè estan fresques. Si hi fos l'Everest se n'anirien a damont de l'Everest.” Ca de Bellita, 59 anys, Taüll.

²⁷³ “A les corones, a les parts altes, els animals grossos no s'hi ficaven, allavons totes les costes, una mica difícils de cada montanya, que s'hi fa molt bona herba i cantitat, ho aprofitaven la ramada de baixada, al mes de setembre i octubre. Lo que no eren menjat les vaques, ho pasturaven el ramat”. Ca de Moneny, 72 anys, Taüll.

²⁷⁴ “Se triave entre tots els homes del poble i el ramat que ere més gros se deixava com a piló. Aquell no es tocave, no n'agafave cap. Eren els altres que agafaven el seu”. Ca de Moneny, 72 anys, Taüll.

²⁷⁵ “Per exemple Casanoves no és bo per vaques perquè per beure han de caminar massa. És una montanya molt bona però és molt deficitària amb aigua, ten aigua pràcticament només a dos puestos, però amb un any de sequera s'arriba a secar. I allavons la vaca, si ha de fer massa camí per beure, malament, la vaca vol beure sovint. Mentre que l'equa pot passar el dia menjant i una vegada al dia anirà a beure, i si convé més. També per la distància, les vaques són més pesades per caminar, les egües més ligeres”. Ca de Moneny, 72 anys, Taüll.

²⁷⁶ “Per això feven el ramat de la borregada. No voleven que les borregues s'amarreguessen, es montessen, perquè una borrega el primer any ja et va en zel”. Ca de Moneny, 72 anys, Taüll.

permetia un maneig més còmode²⁷⁷. Per tant, el criteri a l'hora de determinar si una *montanya* era adient per animals joves acostumava a ser que tingués un accés relativament fàcil i ràpid (donat que els animals joves són més propensos a emmalaltir), i que el terreny no fos especialment complicat.

La regulació de les partides a través del *banit* i els moviments del bestiar, pujant a la *montanya* gradualment conforme anava creixent l'herba requeria un ampli coneixement del medi (alçada, orientació, tipus d'herba, condicions meteorològiques, perills per al bestiar) alhora que possibilitava una gestió sostenible dels recursos. El saber, sobretot en el cas dels pastors²⁷⁸, havia de concretar-se en un coneixement ecològic del propi bestiar i de les partides on hi pasturava. Aquest coneixement podia fer referència al millor emplaçament per a ubicar una cabana²⁷⁹, a quines eren les partides més complicades i perilloses²⁸⁰ o a quina herba era més adequada en aquell moment del dia²⁸¹ i en funció de l'*estat* del bestiar²⁸².

---

²⁷⁷ “Perquè la *montanya* de Caldes és perillosa. Eres de ser bon pastor i sapiguer bé com encaraves lo ramat perquè segons com los donaves la girada, la girada vol dir cap a on els vols fer anar aquell dia, pots fer una destrossa a Caldes. I un ramat massa gros amb una *montanya* perillosa com aquella, perill de baixar pedres o tarteres. A lo millor un dia de calor, per una tartera, buscant la sombra te n'hi podeven quedar vint a dins des forats des tarteres”. Ca de Moneny, 72 anys, Taüll.

²⁷⁸ “El pastor ha de tenir un coneixement de la *montanya* molt gran, perquè el vaquer va a les zones que no són tant perilloses. En canvi, l'ovella va a la zones més perilloses i és quan s'ha de tindre molt cuidado”. Ca de Moneny, 72 anys, Taüll/” Lo pastor ha de conèixer bé el terreno perquè aquest país és molt escalabrós i pot baixar pedres i matar-te unes quantes ovelles”. Ca de Maria, 79 anys, Taüll.

²⁷⁹ “Les cabanes estaven sempre col·locades molt estratègicament, en punts on podeves donar la girada al ramat. Les girades estaven molt definides i les cabanes estaven situades en punts a on tant podeves dona-la cap aquí, com cap allà. A lo millor també per l'aigua. Orientades al sud, això per descomptat. Allà dalt per massa calor no es morirà ningú, si no per massa fred”. Ca de Moneny, 72 anys, Taüll.

²⁸⁰ “Terreno espenyant, molt escalabrós, molt pendent, amb molta roca suelta, i un ramat gran... la una pot fer caure una pedra i matar-te'n unes quantes. D'això s'en diu país escalabrós, els Pessons ho són, el Raspa Roies, els Carants, i si tirem cap a la partida de caldes, l'Estany de la Llosa, el Comaloforno”. Ca de Maria, 79 anys, Taüll.

²⁸¹ “La trepadella és una herba que no fa mal a ningú, ni els empatxe, no els fa mai mal. Que l'agafeguen com vulguen. Que hi ha moltes herbes que hi has de parar compte, com l'anfals o es babols”. Ca de Bellita, 59 anys, Taüll.

²⁸² “Has de saber on vas i com hi vas, perquè tots els dies no són iguals. Vas allà a un tros d'anfals tenro, depèn com hi arribeguen les ovelles, lo ramat, pots fer una cosa o en pots fer una altra. Si hi arriben rabioses, que no han menjat res, o has aviat tard, arriben allí amb gana, mengen amb deler, al cap de mitja hora veus que aquelles panxes s'inflen, allavons què fas? igual te'n pot petar vint, com cinquanta, com cent. S'ha de saber com els ho has de donar perquè tu te'n vas allà amb un anfals jove i a lo millor diràs, bueno pues abir ho vai fer i va anar bé. I ho faràs avui i no n'anirà perquè a lo millor les has aviat mitja hora més tard, elles surten més nervioses... el bestiar ha d'anar tranquil, sempre. Com més tranquil millor. No en tindràs mai ni la meitat de problemes”. Ca de Bellita, 59 anys, Taüll.

Àngel de Bellita, pastor, observa la Vall de Ginebrell des del solà durant una passejada conjunta a Torresplanes i el faro de Taüll. La carretera transcorre al costat de la urbanització del Pla de l'Ermita. (Desembre del 2015)

El coneixement de les herbes i com afectava al bestiar era primordial a l'hora d'evitar problemes o de solucionar-ne alguns altres. Els següents fragments d'entrevista descriuen, d'una banda, aquest coneixement relatiu als diversos tipus d'herba i els seus efectes en el bestiar. I de l'altra, l'amplitud del coneixement local i la forma com es transmet:

“Al cap des crestes hi ere una herba que en diven regalícia que é molt bona, pues l'has d'aprofitar quan ve la florada. En cabat a lo millor ve una setmana de calor, ja quede rostida i ja no la volen o no se la mengen tant. Per aci antes hi ere més miligó, si l'agafen moll i que faigui una mica de sol, els pot provocar... antes n'hi diven lo caguerol. Si l'agafen una mica moll i calent, ojo, igual arribes l'undemà al corral i en trobes dos o tres de mortes. Antes hi eren poques ginestes, allà de primavera florixen i si fot una tormenta, si mulla, en cabat surt lo sol, i els feve molt mal. Amb l'aufals se'ls unfla l'estómac... no moren rebentades, moren asfíxiades perquè l'estómac els aprete tant els pulmons que no els quede espai per respirar i al final cauen ofegades. A llavons quan se t'unflaven, si en vedeves alguna de molt apurada, pues agafaves i les assentaves a terra i els apretaves l'estómac. Els posava un dit a la boca i al moment que feven el gesto per a llevar-s'hi, els apretava l'estómac que sortís tot l'aire. I de vegades feven un rot... i aquesta ja estava salvada. I de vegades, n'hi ere que se'ls començava a fer espumera, allò que s'aufeguen, començaven a treure la llengua i baberes, allavons hi ere bores que els eres de fotre amb el gavinet aci al llagrimar, que els hi baixa una veneta. Amb la punta del gavinet trenca'ls la veneta aquella i sortive un xorro de sang negra i aquella sang els donave vida. Quan ja estan a última hora, si les pots sangrar, de vegades els baixa la sang cap aci a la boca i allavons... reviuén. Aquella vena els donave uns segons més de vida i n'hi

ere que llavons rotaven. I n'hi ere d'atres que quan ja t'havien caigut a terra mortes, allavons amb la punta del ganivet ací a la panxa, els feves un foradet i sortive buffffff... i n'hi ere que tornaven però això ja ere a última hora. Jo n'he salvat moltes però al punxar també has de saber l'indret que é perquè si els agafes una veneta que els va cap al rinyó, ja queda tot paralizat allò... é difícil.”

Ca de Bellita, 59 anys, Taüll

“I el donar les girades a una montanya com Caldes, si no ere una persona experta ere perillós perquè segons a on encaraves tres mil ovelles, quan a l'estiu van mig amorriades, que en diem, van mig tontes, a on va una van totes, no veuen massa, i se segueixen la una amb l'atra i se podaven fotre amb una canal que començaven a baixar pedres o amontona's massa, si tenives el descuit que se't passés, voleva dir morts. Eren montanyes a on s'ere de ser pastor, s'ere de ser expert. A lo millor al dematí no les podeves deixar anar, sin embargo a la tarda podeves deixar que saltessin perquè a la tarda anaven més relaxades, més esteses. Però al dematí anaven molt amontonades. És tot un art, és una cosa que no s'aprèn amb un llibre, és una cosa que s'aprèn estant allà i veient el senyor que ja ho ha fet, que ho transmet al que comence i aquell despues ho transmetrà a l'altre.”

Ca de Moneny, 72 anys, Taüll

Les pràctiques descrites per aquests informants es considerarien fruit d'un procés acumulatiu d'experiències dels processos ecològics locals. Es tracta d'un coneixement amb un component important d'observació de l'ecosistema i que, per tant, en bona mesura depèn d'aquest (Berkes *et al.*, 2000:1252). Aquestes pràctiques aportarien un coneixement específic i empíric sobre el medi i es transmetrien oralment de generació en generació. Alhora, serien un element constitutiu de la identitat i de la memòria col·lectiva de la vall. Tal i com expressa Delgado (2007:2): “no común, sino colectiva, en el sentido de que es una memoria compartida pero no idéntica, puesto que cada persona la enbebra con los mismos elementos del paisaje, pero de manera siempre distinta, de manera que la memoria de cada cual continua en la memoria de los demás”²⁸³. Finalment, el conjunt d'aquest coneixement ecològic (la gestió tradicional del foc, les formes de gestió col·lectiva de les pastures, el coneixement de les muntanyes i dels

---

²⁸³ “Òstia, la cabana vella... com ho enyoro... És dels records més agradables que tinc... casi, casi de la vida, si saquem els de la família. Lo més agradable que recordo de la meua vida. Allò de sortir a la nit allà, amb les ovelles a baix, amb aquell clot a baix, ajagudes, cleng, cleng, amb una lluna... fumant-te un cigarret allà, obbbb... i al dematí m'alçave, esmorzave i me n'anave fins dalt a Collarenós o fins a dalt al Pic dels Soldats. M'agradave, disfrutave... i unes menjades de carn, i rovellons i tragos de vi... mare de déu!”. Ca de Moneny, 72 anys, Taüll

ramats) és un valor en tant que pràctiques sostenibles en la gestió dels recursos. La descripció que hem ofert al llarg del treball de les formes locals d'apropiació i gestió dels recursos naturals hauria d'afavorir aquesta major comprensió dels aspectes històrics, polítics, econòmics i socials dels valors naturals dels espais protegits de la vall.

6. Conclusions i línies d'investigació futures

La recerca presentada és una aproximació a la realitat de la ramaderia i les formes de gestió col·lectiva de les pastures de la Vall de Boí. El recorregut d'aquest treball s'ha iniciat amb la descripció de l'àrea d'estudi en les seves dimensions física, social i econòmica, ha permès situar la profunda transformació socioeconòmica esdevinguda durant el s. XX i el context de les relacions ambientals a la vall. L'anàlisi de l'evolució de la ramaderia ha destacat els canvis experimentats durant aquest període i els reptes de futur que planteja a partir d'ara. La descripció dels drets de pastura i de propietat de cada poble, així com de les formes d'apropiació de la vall han permès copsar la historicitat d'aquests processos i la seva dimensió política. Per últim, s'ha posat en valor el conjunt de pràctiques, usos i formes de gestió col·lectiva dels recursos per al sosteniment econòmic, ecològic i social de la vall, a través del seu potencial com a coneixement ecològic local.

El plantejament inicial de la recerca estava centrat en un objectiu general: analitzar l'evolució de la ramaderia i de les formes d'aprofitament de les *montanyes* de la Vall de Boí, així com posar en valor el coneixement ecològic local en la configuració, i conservació, dels paisatges de la vall. Aquest objectiu es concretava a partir d'una sèrie de qüestions de recerca a les que s'ha procurat donar resposta al llarg del treball. Es recuperen, aquí, els diferents camins oberts perquè conflueixin en aquest punt. Es presenta, a continuació, el resultat d'aquest procés en forma de conclusions.

L'activitat ramadera de la Vall de Boí ha experimentat nombrosos canvis que cal entendre en una lògica d'adaptació contínua a les transformacions econòmiques i socials que s'esdevenen, és a dir, des d'una perspectiva en la qual la dimensió històrica és cabdal. La transhumància i la cria de bestiar de *peu rodó*, que eren les orientacions productives més importants a principis del s. XX, han deixat pas de forma gradual a noves orientacions centrades en la cria de boví de carn. En primer lloc, hi ha hagut una tendència generalitzada a la reducció del nombre total de caps de bestiar i del nombre d'explotacions ramaderes a la vall. En segon lloc, l'explotació ramadera mixta basada en tres espècies (oví, boví i equí) s'ha modificat cap a l'especialització en un sol tipus d'explotació: preferentment boví de carn de producció ecològica enfocada a la cria i l'engreix. Per últim, el descens del nombre d'explotacions de boví i l'augment del nombre dels seus caps ha resultat en un procés important de concentració.

La casa i l'estructura familiar continuen sent el pilar fonamental de l'explotació ramadera i de la seva mà d'obra. En els darrers anys, les subvencions de l'administració i la

complementarietat econòmica (diversificació, conjuntament amb alguna activitat relacionada amb el turisme) han guanyat protagonisme en la majoria de les explotacions de la vall.

Els reptes de futur que afronta la ramaderia haurien de respondre als seus problemes actuals: descens de les ajudes econòmiques, dependència de bona part de les explotacions d'una sola persona, falta de relleu generacional i l'efecte dels mercats en l'augment dels costos de producció i l'estabilització del preu de la carn, un bon exemple de la imbricació entre allò local i allò global.

Els elements que podrien fer possible el futur de la ramaderia a la Vall de Boí estarien relacionats amb tres àmbits. En primer lloc, l'elaboració de productes de qualitat i de proximitat, on s'estableix una relació directa entre el productor i el consumidor, la creació de marques de qualitat i, en definitiva, els productes valorats en entorns urbans, on es pugui identificar el producte amb el medi en el que es produeix. En segon lloc, l'aprofundiment en les formes de reciprocitat i la possible creació de cooperatives per fer viables les explotacions en termes econòmics però també des d'un punt de vista social. Per últim, el manteniment de les ajudes per part de l'administració i el fet d'assegurar l'accés a les pastures de les *montanyes*.

Les formes de gestió col·lectiva i l'ordenació de l'espai pastoral s'han modificat de manera significativa i el component col·lectiu ha tendit a perdre importància. Els serveis que proporcionaven la junta administrativa dels pobles i els propis veïns en forma de millores, reparacions o manteniment d'infraestructures són proveïts, actualment, per l'Ajuntament de la Vall de Boí i l'EMD de Durro. Aquest fet, sumat a la disminució del nombre de veïns amb bestiar i a la diversificació de l'activitat econòmica ha desembocat en l'abandonament progressiu de les tasques a comú. Els òrgans de decisió política s'han desplaçat dels pobles i s'han centralitzat en l'ajuntament de la vall i l'EMD. La modificació de la gestió local del foc i el seu reemplaçament per cremes controlades dirigides des del Servei de Prevenció d'Incendis és l'altre element de centralització de la presa de decisions fora dels pobles. Aquest cas s'ha mostrat especialment pertinent per aflorar discursos antagònics entre el Parc Nacional i els ramaders sobre l'ús dels recursos naturals, i ha evidenciat la naturalesa conflictiva dels processos ecològics.

El canvi més destacat en la modificació de les formes de gestió és el desplaçament d'un centre de decisió col·lectiva (la junta administrativa) vers una explotació més individualitzada (diversos ramaders, coordinats en major o menor mesura). En aquest sentit, però, hi ha una continuïtat quant a l'articulació col·lectiva d'uns interessos particulars

encara que sense una institució, pròpiament. Aquesta manca d'una institució política que reguli el pasturatge (als pobles de la vall no existeix la figura de la junta ramadera) ve donada per la simplificació de la gestió de les pastures i per les poques explotacions que resten a cada poble. En el context d'una economia diversificada, de davallada del nombre d'explotacions ramaderes, de descens del nombre de caps de bestiar i d'una variació de la composició de la cabanya, la menor pressió sobre els recursos pastorals ha tendit a la flexibilització del model basat en l'estricta regulació pastoral. Aquest fet i un nivell menor de conflictivitat interna, han comportat la desaparició del sistema de sancions en cas d'infracció. Malgrat això, la desarticulació de la gestió col·lectiva, en general, s'ha substituït per una estratègia de coordinació o de cooperació, més o menys estructurada en cada cas, entre els ramaders de cada poble però sense una institució comunal o una instància comunitària. En aquest sentit, cal destacar que la coordinació s'estableix entre els ramaders de cada poble i no s'ha apostat per una articulació a nivell de tota la vall. En el cas de Durro, on la cooperació és més estreta, la tendència a la gestió coordinada de les terres particulars i les *montanyes* ha portat a la indiferenciació entre ambdues en termes de titularitat pel que fa al seu ús.

Intentar establir qui és veí i qui pot fer ús dels drets col·lectius, en un hipotètic cas en la qual una persona volgués instal·lar-se a la vall amb un ramat, porta a una situació poc aclaridora. La diversitat d'opinions dels informants evidencia l'arbitrarietat entorn a la qüestió del reconeixement actual de la participació en la titularitat dels drets d'ús de les pastures.

La institució del *banit* ha evolucionat amb la incorporació de la tecnologia i l'ús del fil elèctric (*pastor elèctric*) s'ha imposat amb facilitat perquè el bestiar ja no es *guarda*, sobretot als pobles on no hi queda ramat d'oví (o el ramat és reduït). Així mateix, en alguns pobles s'ha establert una data fixa per pujar a la *montanya* mentre que en d'altres no hi ha una data concreta. En aquest sentit, hi ha hagut una diversificació de la forma com cada poble resol aquesta qüestió.

L'abandonament del pasturatge a les parts més altes (on anteriorment hi pasturaven ovins) i l'avanç del matollar (i del bosc) és conseqüència del canvi en la cabanya ramadera. En alguns casos, també és efecte de l'especialització en una única espècie per pasturar les *montanyes*.

El canvi en la cabanya no compensa els desequilibris ecològics (infrapasturatge) i evidencia la importància d'un aprofitament complet de les pastures (a través del pasturatge complementari d'espècies). D'una banda, una càrrega ramadera equilibrada en relació a

L'oferta farratgera suposa un creixement de la diversitat vegetal. De l'altra, és condició necessària per al manteniment dels paisatges actuals. Les variacions en la regulació actual del pasturatge són percebudes per alguns informants com a desordre, en relació a un ordre anterior on l'espai (les partides) i el temps (les dates) estaven perfectament establertes i el bestiar pasturava acompanyat per pastors i vaquers.

L'evolució de les formes de propietat permet afirmar que la propietat no és un fet *natural* sinó plenament social i que, a la Vall de Boí, la propietat comunal actualment no existeix en termes jurídics. És a dir, hi ha terres de titularitat pública i privada. L'origen comunal de les muntanyes de la vall s'ha modificat a través del procés desamortitzador, de les fusions municipals i del despoblament. De tota manera, una cosa és la titularitat jurídica i l'altra és la pràctica social. En aquest sentit, les formes d'aprofitament i els drets d'ús col·lectius encara són presents a les muntanyes de la vall.

Els usos dels recursos han conformat al llarg de la història els paisatges de la Vall de Boí. La llarga i permanent interacció entre els grups humans i el seu entorn és la premissa a partir de la qual es poden interpretar els paisatges actuals, cristal·litzant les interaccions entre natura i societat. La ramaderia i la gestió col·lectiva de les pastures han contribuït a la seva conformació i han permès la conservació d'uns espais amb uns alts valors ecològics que han estat posteriorment protegits. En definitiva la ramaderia i les formes col·lectives d'apropiació dels recursos han estat dos elements claus de l'economia de la vall i dos pilars fonamentals a l'hora de donar resposta a les qüestions econòmiques, socials i ecològiques que s'han pogut plantejar al llarg del temps. La ramaderia és una activitat multifuncional, més enllà de l'esfera econòmica i productiva, pels beneficis associats que genera. Les formes tradicionals d'apropiació col·lectiva dels recursos, d'altra banda, estableixen un ús ordenat dels recursos per mitjà d'unes normes concretes, reflecteixen una pràctica associada a les característiques de l'ecosistema d'aquests territoris i constitueixen un valuós coneixement ambiental local i un llegat cultural.

El cas de Taüll ha permès mostrar el potencial d'aquest coneixement ecològic tradicional a l'hora de gestionar de manera equilibrada les pastures. La distribució espacial i temporal dels diferents tipus de bestiar en relació a les seves diferències fisiològiques (les ovelles pasturaven les Capceres, i les vaques i les egües les riberes i els plans), així com la divisió dels diversos ramats per edats i partides permetien un aprofitament complet de les *montanyes*. Els usos i regulacions es basaven en un coneixement específic sobre el medi (orientació, perills potencials, accessibilitat, tipus diversos d'herba, orografia del terreny, meteorologia) però també sobre el bestiar (relacionat amb la seva salut i en com, quan i on

soltar el ramat). Aquest coneixement estava associat al creixement gradual de l'herba, depenia en bona mesura del propi ecosistema i es transmetia oralment de generació en generació. La idoneïtat del conjunt d'aquestes pràctiques i usos a l'hora de gestionar de manera equilibrada (sostenible, es diria) els recursos naturals ha permès conservar aquests espais tal i com els coneixem. Aquest reconeixement afavoriria la comprensió dels seus paisatges en termes antropogènics i en destacaria el seu caràcter històric. Les *montanyes* de la vall representen la història viva de la seva gent, són memòria d'un passat canviant i l'espai viscut en el qual es projecten aquests records.

La descripció al llarg del treball de les formes locals d'apropiació i gestió dels recursos naturals permet una major comprensió dels aspectes històrics, polítics, econòmics i socials dels valors naturals dels espais protegits de la vall. Malgrat que la importància de la gestió de les *montanyes* i de la ramaderia ha disminuït durant els darrers anys, encara tenen presència a la Vall de Boí i seria desitjable assegurar-ne la seva continuïtat per l'equilibri ecològic, econòmic i social que se'n deriva. Les polítiques públiques des d'una perspectiva àmplia que busquin un encaix conjunt de la sostenibilitat econòmica, ecològica i social de la ramaderia brindarien l'oportunitat de millorar les condicions de vida de les persones que en depenen, alhora que contribuirien a perpetuar els beneficis ambientals que aquesta genera i que semblen estar cada vegada més reconeguts, no només a nivell acadèmic sinó també pels organismes públics.

La recerca ha deixat algunes qüestions sense respondre, sobretot al voltant de la transició que suposà la desaparició de les juntes administratives als pobles i que ha acabat amb aquest *buit* institucional. Convindria completar els aspectes relacionats amb la convivència dels ajuntaments i les juntes administratives (el model de transició a cavall entre el Comú de veïns i els ajuntaments actuals), especialment durant el període de la dictadura franquista.

Finalment, al llarg de la recerca han anat emergint diversos elements, amb una narrativa pròpia, que no han tingut cabuda en aquest treball però que oferirien la possibilitat d'una continuïtat en l'estudi que s'ha iniciat aquí. Elements que farien referència a l'interès creixent en l'àmbit de la conservació (en relació a la compatibilitat de la fauna salvatge i el bestiar domèstic o l'explotació ramadera dins d'una àrea protegida).

El mosaic que conformen els paisatges de la vall és el resultat de processos històrics. La dimensió política de les relacions ambientals permet entendre aquests processos i aflorar les contradiccions existents entre els diferents actors socials. (Febrer del 2016)

Bibliografia

LLIBRES I ARTICLES

Agustins, Georges. 1989. *Comment se perpétuer? Devenir des lignées et destins des patrimoines dans les paysanneries européennes*. Nanterre: Societé d'ethnologie

Alberdi, Juan Cruz. 2004. "Usos ganaderos en espacios comunales. Actividad básica en la sostenibilidad de los medios de montaña del País Vasco". *Sancho el sabio*, 20:11-24

Aldezabal, Arantza; Gomez, Daniel; García-Gonzales Ricardo; Fillat, Frederic. 2002. "El papel de los herbívoros en la conservación de los pastos". *Ecosistemas: Revista científica y técnica de ecología y medio ambiente*, ISSN-e 1697-2473, Vol. 11, nº3

Barrachina, Maria. 2011. *Perspectives per a la ramaderia del Pirineu català. Anàlisi multidimensional dels seus condicionants a partir de l'exemple de la Vall Fosca (Pallars Jussà)*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona [Tesi doctoral]

Batista, José Antonio. 1993. "La opción cooperativa en la gestión de un recurso común. El caso del agua de una comunidad de regantes de La Palma (Islas Canarias)" a Pascual, José (coord.) *Procesos de apropiación y gestión de recursos comunales*. Actas del VI Congreso de Antropología de Tenerife

Beaufoy, Guy i Ruiz-Mirazo, Jabier. 2013. "Ingredientes para una nueva política agraria común en apoyo de los sistemas ganaderos sostenibles ligados al territorio". *SEEP Pastos*, Vol. 43, num. 2:25-34

Beltran, Oriol i Vaccaro, Ismael. 2014. *Parcs als comunals. La patrimonialització de la muntanya al Pallars Sobirà*. Barcelona: Generalitat de Catalunya

Beltran, Oriol. 1992. "Organització comunal i producció domèstica a l'Aran" a *I Congrés d'Història de la Família als Pirineus*. Andorra la Vella: Impremta Envalira

Beltran, Oriol. 1994. *Es aranesi. Adaptació a l'entorn i organització social al Pirineu central*. Barcelona: Universitat de Barcelona [Tesi doctoral]

Beltran, Oriol. 2003. "Els comunals a l'alta muntanya en perspectiva: procesos històrics i dinàmiques ambientals" a Lo Pi Negre i Marugán, Carme Maria (coord.) *Els béns comunals i la gestió del territori al Pirineu català*: 99-115. Barcelona: Generalitat de Catalunya

Berkes, Fikret; Colding, Johan i Folke, Carl. 2000. "Rediscovery of traditional ecological knowledge as adaptive management", *Ecological Applications*, nº 10, pp. 1251-1262

Bonales, Jacinto. 1999. *Les muntanyes en venda. La desamortització de terres comunals a la Conca de Tremp, 1855-1931*. Alguaire: Ajuntament d'Alguaire

Bringué, Josep M^a i Sanllehy, Maria Àngels. 2005. "Les muntanyes i els homes: una aproximació a la societat, l'economia i la història". *Estudis d'història agrària*, 18:15-46

Bringué, Josep M^a. 2000. “Pròleg” a Gil, Xavier. 2000. *La desamortització dels béns comunals al Pallars Sobirà, cas de Llessui*. Tremp: Garsineu edicions

Bringué, Josep M^a. 2003. “Els béns comunals al Pallars Sobirà en el seu context històric” a Lo Pi Negre i Marugán, Carme Maria (coord.) *Els béns comunals i la gestió del territori al Pirineu català*: 21-49. Barcelona: Generalitat de Catalunya

Burgueño, Jesús. 2003. *Història del mapa municipal de Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya

Büscher, Bram; Sullivan, Sian; Katja, Neves; Igoe, Jim i Brockington, Dan. 2012. “Towards a Synthesized Critique of Neoliberal Biodiversity Conservation”. *Capitalism, Nature, Socialism*, 23:2, 4-30

Calderon-Contreras, Rafael. 2013. “Ecología política: hacia un mejor entendimiento de los problemas socioterritoriales”. *Economía, Sociedad y Territorio*, vol. XIII, núm. 42, mayo-agosto, 2013, pp. 561-569

Castillo, Arcadi; Mateu, Xavier. 1981. *El Pallars Jussà. Estructura socioeconómica i territorial del Pallars Jussà i l'Alta Ribagorça*. Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya.

Cervera, Joan. 2004. *Clergues excursionistes*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat

Chamoux, Marie Noëlle i Contreras, Jesús. 1996. *La gestión comunal de recursos*. Barcelona: Icaria

Claveria, Àngel. 1993. *Informe sobre la situación de los pastos existentes en la propiedad del Icona denominada “Riberes de Sant Nicolau”*. Icona

Colom, Eloy. 2003. “Los bienes comunales en la legislación de régimen local” a Lo Pi Negre i Marugán, Carme Maria (coord.) *Els béns comunals i la gestió del territori al Pirineu català*: 21-49. Barcelona: Generalitat de Catalunya:185-235

Comas d'Argemir, Dolors. 1991. “Casa y comunidad en el Alto Aragón. Ideales culturales y reproducción social”. *Revista de Antropología Social*, 0, 131-150

Comas d'argemir, Dolors. 1998. *Antropología económica*. Barcelona: Ariel

Comas d'Argemir, Dolors. 1999. “Antropología social y ecología política”. *Areas, Revista internacional de antropología social*, 19:79-99

Comas d'Argemir, Dolors i Soulet, Jean François.1993. *La família als Pirineus. Aspectes jurídics, socials i culturals de la vida familiar*. Andorra la Vella: Ministeri d'Educació, Cultura i Joventut

Coromines, Joan. 1983. “Toponímia de la Vall de Boí”. *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*, 12: 1-20 i 14: 1-23

Delgado, Manuel. 2007. *Restos y rastros*. Texto de la conferencia realizada en el Centro Cultural de Belem, Lisboa durante el acto de presentación del proyecto “Museo del Tiempo”)

[http://www.albenateatre.com/museudeltemps/archivos_del_sitio/Conferencia Restos Rastro.pdf](http://www.albenateatre.com/museudeltemps/archivos_del_sitio/Conferencia_Restos_Rastro.pdf)

DG Agriculture and Rural Development. 2013. "Overview of CAP Reform 2014-2020". *Agricultural Policy Perspectives Brief*, December, num. 5

Diversos autors. 2003. *Nomenclator oficial de toponímia major de Catalunya*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans

Diversos autors. 2007. *Diccionari de la Llengua Catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans

Douglas, Mary (2001) *Purity and danger. An analysis of concepts of pollution and taboo*. Oxford: Routledge classics

Escobar, Arturo. 1999. *El final del salvaje*. Santa Fe de Bogotá: CEREC

Espinàs, Josep M^a. 2009. *L'última fira de salàs 1959*. Barcelona: La campana

Fillat, Frederic. 1980. "La explotación ganadera como estrategia para frenar la pérdida de fertilidad en montaña". *Cuadernos de investigación geográfica*, nº6:37-50

Fillat, Frederic. 2003. "Un paisaje pirenaico de prados y pastos: cambios recientes y perspectivas". *Acta botánica de Barcinonensia*, 49: 313-324

Fillat, Frederic; Aguirre, Javier; Pauné, Ferran i Fondevilla, Cristian. 2012. "La conservación de la montaña alpina y bienestar humano". *Ambienta*, 98: 116-132

Fillat, Frederic; Garcia-Gonzalez, Ricardo i Gomez, Daniel. 1995. "Importancia de la ganadería en la conservación del Pirineo". *Quercus*, 107:24-26

Frigolé, Joan. 2007. "Producció cultural de lloc, memòria i terciarització de l'economia en una vall del Prepirineu". *Revista d'etnologia*, 30:70-80

Frigolé, Joan. 2012. "Cosmologies, patrimonializació y ecosímbolos en el Pirineo catalán en un contexto global". *Revista de Antropología Social*. Vol. (21):173-196

Garcia Casas, David. 2013. "Aproximación al poblamiento de las zonas de alta montaña pirenaicas desde la arqueología y la etnografía". *SAGVNTVM. Papeles del Laboratorio de Arqueología de Valencia*; Vol 45: 221-239

Garganté, Maria. 2015. *El Romànic de la Vall de Boí. Apropiacions simbòliques del patrimoni*. TFM Antropologia i Etnografia. Barcelona: Universitat de Barcelona

Gassiot, Ermengol i Garcia, David. 2013. *Informe preliminar de l'actuació any 2013 al Parc Nacional d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici*. Documentació arqueològica de la Vall de Casanoves. Universitat de Barcelona

Gassiot, Ermengol i Garcia, David. 2014. "Històries d'ovelles i pastures. Arqueologia dels darrers segles de ramaderia a l'alta muntanya". *Afers, fulls de recerca i pensament*, 78:451-470

Gassiot, Ermengol; Julià, Ramon; Bal-Serin, Marie-Claude; Rodríguez, David, Mazzucco, Niccolò, Pèlach, Albert i Pérez, Ramon. 2014. “La alta montaña durante la Prehistoria: 10 años de investigación en el Pirineo catalán occidental”. *Trabajos de prehistoria*, 71, n° 2, julio-diciembre 2014, pp. 261-281

Gibon, Annick; Balent, Gerard; Alard, Didier; Mottet, Alexis i Julien, Marie-Pierre. 2004. “L’usage de l’espace par les exploitations d’élevage de montagne et la gestión de la biodiversité”. *Fourrages*, 178, 245-263

Gil, Xavier. 2000. *La desamortització dels béns comunals al Pallars Sobirà, cas de Llessui*. Tremp: Garsineu edicions

Gomez, Daniel; García, Ramon i Fillat, Federico. 2009. “Multifuncionalidad de los pastos herbáceos de montaña: hacia una interpretación multidisciplinar de los sistemas pastorales del Pirineo aragonés” a (coord.) Reiné, Ramon, Barrantes, Olivia, Broca, Alfonso i Ferrer, Carlos. *La Multifuncionalidad de los pastos*. Huesca: Sociedad española para el estudio de los pastos: 15-43

Gómez-Baggethun, Erik; Corbera, Esteve i Reyes-García, Victoria. 2013. “Traditional Ecological Knowledge and Global Environmental Change: Research findings and policy implications”. *Ecology and society*, Vol. 18, num. 4: 72-80

Iriarte, Iñakli. 2002. “Derechos de propiedad y crisis de las economías pirenaicas. Una visión a largo plazo”. *Ager, revista de estudios sobre despoblación y desarrollo rural*, 2: 139-171

Jané, Josep. 2004. “Un projecte alternatiu de desenvolupament al Pirineu. Testimoniatge personal sobre la transformació de la Vall de Boí del darrer quart del segle XX (1976-2001)”. *Revista Ripacurtia*, 2:151-186

Lasanta, Teodoro. 2002. “Los sistemas de gestión en el Pirineo central español durante el siglo XX: del aprovechamiento global de los recursos a la descoordinación espacial en los usos del suelo”. *Ager. Revista de Estudios sobre Despoblación y Desarrollo Rural*, 2:173-195

Lopez, Feliu i Bartolomé, Jordi. 2009. *Diagnosi de la ramaderia ecològica i del subministrament de matèries per a l'alimentació animal a Catalunya*. Universitat Autònoma de Barcelona
http://pae.gencat.cat/web/.content/al_alimentacio/al01_pae/05_publicacions_material_referencia/arxiu/diagnosi_ramaderia_ecologica.pdf (19/02/2016)

Madoz, Pascual. 1985. *El principat de Catalunya al “Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España” de Pascual Madoz*, Volum I. Barcelona: Curial Edicions Catalanes

Mangas, José Manuel. 2013. “Génesis y evolución de los patrimonios territoriales públicos”. *Ambienta*, 104:22-53

Martínez Veiga, Ubaldo. 1978. *Ecología ecológica*. A Coruña: Adara

Martínez Veiga, Ubaldo. 1996. “Los comunales en León: clasificación, análisis de su evolución e interpretación histórica” a Chamoux, Marie Noëlle i Contreras, Jesús. *La gestión comunal de recursos*. Barcelona: Icaria: 111-142

- Martínez Veiga, Ubaldo. 2010. *Historia de la antropología. Formaciones socioeconómicas y praxis antropológicas, teorías e ideologías*. UNED
- McCarthy, James; Prudham, Scott. 2004. "Neoliberal Nature and the Nature of Neoliberalism". *Geoforum*, 35, 275-283
- Milton, Kay. 2001. "Ecologías: antropologías, cultura y entorno". *Revista Internacional de ciencias sociales*, 154:86-115
- Molina, José Luis i Valenzuela, Hugo. 2006. *Invitación a la antropología económica*. Bellaterra: Edicions UAB
- Montesinos, Lidia. 2014. "Reflexión en torno a los estudios agrarios desde una perspectiva contra-hegemónica". *Actes Congrès d'Antropologia de Tarragona*:3385-3407
- Montserrat, Pere i Fillat, Frederic. 1984. "La ramaderia extensiva i la cultura rural. El cas de la "montaña" santanderina" a *Quaderns d'Ecologia Aplicada*, 7:81-92
- Montserrat, Pere. 1984. "Els ecosistemes pastorals" a *Quaderns d'Ecologia Aplicada*, 7:7-29
- Moran, Emilio. 1993. *La ecología humana de los pueblos de la amazonia*. FCE. México DF
- Nadal, Elisabet. 2005. *Transhumants. Estudi d'una explotació ramadera a la Vall de Boí*. Barcelona: Universitat de Barcelona. Departament d'Antropologia. Treball de recerca del segon any del Programa de Doctorat en Antropologia Social
- Nadal, Elisabet; Iglesias, Juan Ramón i Estrada, Ferran. 2010. *Transhumàncies del segle XXI. Ramaderia ovina i transhumància a l'Alta Ribagorça*. Barcelona: Generalitat de Catalunya
- Nogué, Joan. 2007. "Paisaje, identidad y globalización". *Fabrikart*, núm. 7:136-145
- Pascual, José. 1993. "Apuntes para el debate en torno a la tragedia de los comunes" a Pascual, José (coord.) *Procesos de apropiación y gestión de recursos comunales*. Actas del VI Congreso de Antropología de Tenerife
- Reyes-García, Victoria. 2008. "El conocimiento tradicional para la resolución de problemas ecológicos contemporáneos". *Papeles*, 100:109-116
- Reyes-García, Victoria. 2009. "Conocimiento ecológico tradicional para la conservación: dinámicas y conflictos". *Papeles*, 107:39-55
- Roigé, Xavier i Frigolé, Joan (eds.). 2010. *Constructing cultural and natural heritage*. Girona: IRCP
- Roigé, Xavier; Beltran, Oriol i Estrada, Ferran. 1993. "Diversidad ecológica y propiedad comunal. El pueblo como organización política, económica y social en el Val d'Aran (Pirineos)" a Pascual, José (coord.) *Procesos de apropiación y gestión de recursos comunales*. Actas del VI Congreso de Antropología de Tenerife
- Roigé, Xavier; Estrada, Ferran i Beltran, Oriol. 1997. *La casa aranesa. Antropologia de l'arquitectura a la Val d'Aran*. Tremp: Garsineu

- Roma, Francesc. 2004. *Del paradís a la nació. La muntanya a Catalunya segles XV-XX*. Barcelona: Cossetània
- Ruiz-Mallén, Isabel i Corbera, Esteve. 2013. “Community-Based Conservation and Traditional Ecological Knowledge: Implications for Social-Ecological Resilience”. *Ecology and society*, Vol. 18, num. 4: 12-31
- Sabartés, Josep Maria. 1993. *L'èxode pallarès. Crisi demogràfica i davallada poblacional als Pallars i a l'Alta Ribagorça (1857-1991)*. Tremp: Garsineu Edicions
- San Román, Teresa; González, Aurora i Grau, Jordi. 2003. *Las relaciones de parentesco*. Bellaterra: Universitat autònoma de Barcelona. Servei de publicacions
- Sanchez vilanova, Llorenç. 1991. *L'aventura hidroelèctrica de la Ribagorçana*. La Pobla de Segur: Associació d'amics de l'Alta Ribagorçana
- Santamarina, Beatriz. 2006. *Ecología y poder. El discurso medioambiental como mercancía*. Madrid: Catarata
- Santamarina, Beatriz. 2008. “Antropología y medio ambiente. Revisión de una tradición y nuevas perspectivas de análisis en la problemática ecológica”. *Revista de Antropología Iberoamericana*, vol.3, num.2:144-184
- Solé Sabarís, Lluís. 2004. *Pirineu. El medi i l'home*. Tremp: Garsineu Edicions
- Vaccaro, Ismael i Norman, Karma. 2008. “Social Sciences and landscape analysis: Opportunities for the improvement of conservation policy design”. *Journal of environmental management*, 88: 360-371
- Vaccaro, Ismael. 2008. “Los Pirineos como proyecto de Estado: de municipios, comunales, ingenieros forestales, sociedades de propietarios y parques naturales”. *Historia Agraria*, 46 Diciembre:17-45
- Varian, Hal. 2010. *Intermediate microeconomics*. New York: Norton
- Villar, Lluís i García, José M^a. 1984. “La pastura d'alta muntanya. El cas de les valls de Roncal i Ansó” a Montserat, Pere. *Els pasturatges. Quaderns d'ecologia aplicada*, 7:31-46
- Viola, Andreu. 1993. “Entre el sentimiento y el interés: la gestión comunal de los recursos en las comunidades campesinas de los Andes” a Pascual, José (coord.) *Procesos de apropiación y gestión de recursos comunales*. Actas del VI Congreso de Antropología de Tenerife
- Violant, Ramon. 2001. *La vida pastoral al Pallars*. Tremp: Garsineu
- Westhoek, Henk; Van Zeijts, Henk; Witmer, Maria. 2013. *Greening the CAP*. PBL Netherlands Environmental Assessment Agency: 1-30

DOCUMENTACIÓ ELECTRÒNICA

Web de l'Institut d'Estadística de Catalunya. (Idescat)

Web del Departament d'Agricultura, ramaderia, pesca, alimentació i medi natural

Web de l'Institut per al desenvolupament de l'Alt Pirineu i Aran (Idapa)

Web de l'Institut Cartogràfic de Catalunya (ICC)

Web de *l'Insituto Nacional de Estadística* (Ine)

Annex

Taula 1. Evolució de la població de fet a l'Alta Ribagorça (1717-2015)

Població	1717	1787	1857	1860	1877	1887	1900
La Vall de Boí	635	739	1587	1567	1592	1497	1202
El Pont de Suert	1166	1121	2202	2347	1923	1912	1702
Vilaller	431	363	811	842	749	660	593
Alta Ribagorça	2232	2223	4600	4756	4264	4069	3497

Població	1910	1920	1930	1936	1940	1945	1950
La Vall de Boí	1305	1318	1074	1120	960	980	1059
El Pont de Suert	1804	1814	1765	1786	1658	1637	3136
Vilaller	619	567	494	570	580	833	1101
Alta Ribagorça	3728	3699	3333	3476	3198	3450	5296

Població	1955	1960	1965	1970	1975	1981	1986
La Vall de Boí	1264	963	867	716	546	526	474
El Pont de Suert	4895	4639	3995	2982	2557	2879	2376
Vilaller	1013	842	837	892	787	939	565
Alta Ribagorça	7172	6444	5699	4590	3890	4344	3415

Població	1991	2001	2011	2015
La Vall de Boí	578	878	1076	1004
El Pont de Suert	2143	2150	2517	2314
Vilaller	555	589	691	566
Alta Ribagorça	3276	3617	4284	3884

Font: Idescat

Taula 2. Evolució de la població a la Vall de Boí (1887-2015)

Població	Altitud (m)	1887	1900	1920	1940	1960	1981	2001	2011	2015
Barruera	1.090	225	213	233	202	183	121	161	231	207
Boí	1.265	197	157	197	182	193	138	202	225	216
Cardet	1.193	55	55	64	63	55	19	9	9	8
Cóll	1.165	180	141	145	103	69	6	34	32	32
Erill la Vall	1.246	124	84	122	121	137	68	81	95	88
Taüll	1.510	349	267	371	301	219	112	218	272	254
Caldes de Boí	1.480	5	-	-	-	-	-	3	6	10
Pla de l'Ermita*	1.615	-	-	-	-	-	-	117	100	81
Total Barruera	-	1.159	923	1.151	972	856	472	769	970	896
Durro	1.395	439	388	319	262	227	107	100	97	98
Sarais**	1.054	76	64	84	90	21	4	9	9	10
Total Durro	-	515	452	403	352	248	111	109	106	108
la Vall de Boí	1.111	1.674	1.375	1.554	1.224	1.104	583	878	1.076	1.004

Font: (Nadal *et al.*, 2010) i Idescat (2011 i 2015). *El Pla de l'Ermita és una urbanització construïda l'any 1989.**Fins al 1981, les dades corresponen a l'antic poble de Sarais

El faro de Taüll. (Gener del 2016)